

**กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่
ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี**

PROCESS OF WEAVING AND TRANSMITTING OF MUDMEE
WEAVING WISDOM OF TAI-PUAN WISEMAN BAN HINPAK,
BANMEE DISTRICT, LOPBURI PROVINCE.

กานดา เต๊ะชั้นหมาก

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย
จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๓

การวิจัยเรื่อง : กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญา
ไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ผู้วิจัย : กานดา เตชะชั้นหมาก

ปีที่ทำวิจัย : ๒๕๕๔

ผู้สนับสนุนทุนวิจัย : กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ และกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ปราชญ์ ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนบ้านหินปัก เก็บรวบรวมข้อมูลโดยประยุกต์ใช้การศึกษาภาคสนาม ด้วยวิธีการสำรวจชุมชน การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การประชุมกลุ่มเฉพาะ และการศึกษาจากเอกสาร ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูลและวิธีรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาแบบสร้างข้อสรุปโดยการจำแนกชนิดข้อมูล

ผลการวิจัยที่สำคัญพบว่า

๑. บริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ได้แก่ ฐานเศรษฐกิจของชุมชนบ้านหินปัก (ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ ศักยภาพและเทคโนโลยีจากภายนอก ภูมิปัญญาชาวบ้าน สุขภาวะชุมชน และปัจจัยและข้อจำกัดอื่น ๆ) และทุนทางวัฒนธรรมไทพวนบ้านหินปัก (วัฒนธรรมการเรียนรู้ วัฒนธรรมการทำงาน วัฒนธรรมการผลิต/บริโภค จิตสำนึกของคน/ท้องถิ่น/สาธารณะ จริยธรรม/ธรรมาภิบาล และวิถีวัฒนธรรมเชิงรูปธรรม)

๒. กระบวนการเรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ คือ มูลเหตุจูงใจให้เรียนรู้ : รายได้และการเห็นคุณค่าภูมิปัญญา วิธีการเรียนรู้ : ผ่านระบบครอบครัวและชุมชน ผู้สอน : ยาย ย่า แม่ พี่น้อง เนื้อหาที่เรียนรู้: ลวดลาย การมัด การย้อม การให้สี การทอ

๓. การพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ คือ.วิธีการพัฒนา : สาธิต สั่งสอน บอกเล่า แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ รับจากราชการ ลองผิดลองถูก ผู้มีส่วนสำคัญในการพัฒนา : ธุรกิจ ส่วนราชการ องค์การบริหารส่วนตำบล มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี ลูกค้า และผู้ทรงภูมิปัญญา ผลของการพัฒนา : เกิดการอนุรักษ์/สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ้ามัดหมี่มีคุณภาพ มาตรฐาน สร้างงาน สร้างรายได้ กลุ่มทอผ้าเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ และได้รับรางวัลและสร้างชื่อเสียง

๔. การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ คือ: มูลเหตุจูงใจให้สืบทอด คือ รายได้และการเห็นคุณค่าภูมิปัญญา วิธีการสืบทอด : ผ่านระบบครอบครัว กลุ่ม ชุมชน และการเป็นวิทยากร ผู้รับการสืบทอด : ลูกหลาน สมาชิกกลุ่ม คนในชุมชน ผู้สนใจ เนื้อหาที่สืบทอด: ลวดลาย การมัด การย้อม การให้สี การทอ และการแปรรูป

Research Title: Process of Weaving Learning and Transmitting of Mudmee Weaving
Wisdom of Tai-Puan Wiseman Ban Hinpak, Banmee District, Lopburi
Province.

Researcher: Kanda Tekhanmag [M.A.]

Research Year: 2011

Research Grant Sponsor: The office of National Culture Commission, Ministry of
Culture.

ABSTRACT

This research was undertaken with the aims: to study community contexts in the aspect of social capitals influencing the mudmee weaving wisdom; and learning and transmission process of mudmee weaving wisdom of Tai-Puan Wiseman Ban Hinpak, Banmee district, Lopburi province. The qualitative research method was used to elicit the data from key informants who were Tai-Puan Wiseman. The data were collected by means of field study, community survey, in-depth interview, non-participatory observation, focus group discussion, and documentary analysis. The data triangulation and methodological triangulation were used to validate data, and the content analysis by typological analysis was used for data analysis.

The main findings were:-

1. the community contexts in the aspect of social capitals influencing the wisdom in Tai-Puan weaving were: 1) the economy base (human resources, natural resources, outside potentials and technologies, local wisdom, healthy community, and others); and 2) the social/cultural capitals (learning culture, working culture, consuming culture, civil consciousness, good governance, and tangibles culture)

2. the process of weaving wisdom learning of Tai-Puan Wiseman was done through a family and a community covering the contents about pattern, tying, coloring, painting, and weaving, respectively

3. the process of weaving wisdom development of Tai-Puan Wiseman; methods were done by demonstrate, teaching, experience-exchange, and trail; key informants were economy, government, Thepsatri Rajabhat University, customer and Wiseman; results were conservation and transmission of Tai-Puan weaving wisdom, incomes, strengthen of weaving groups and awards

4. the process of weaving wisdom transmitting of Tai-Puan Wiseman; causes were incomes and wisdom's values; methods were done through a family and a community and group process; covering the contents about pattern, tying, coloring, painting, and weaving, respectively.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้สำเร็จลงได้เพราะความเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ซึ่งเป็นภูมิปัญญาสำคัญของชาวไทพวนของปราชญ์ ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนบ้านหินปักทุกท่าน ที่มีส่วนอย่างสำคัญในการช่วยกันให้ข้อมูลต่างๆ อย่างเต็มใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก คุณลุงวินัย ปิดทองคำ ประธานสภาวัฒนธรรมไทพวนหินปัก ผู้เป็นปราชญ์ชาวบ้านอย่างแท้จริง ประธานกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ในตำบลหินปัก (ผู้ใหญ่วนิดา รักพรม ป้าสมบัติ ไตรธรรม และป้าบุญเลิศ ทองแท้) และท่านอื่นๆ ผู้วิจัยสำนึกในพระคุณและขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ ทั้งในฐานะคนไทย (ในการที่ท่านเป็นบุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่อนุรักษ์ พัฒนา สร้างสรรค์ และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่อย่างทรงคุณค่า) และในฐานะนักวิจัย (ในการที่ท่านกรุณาร่วมงานในการวิจัยนี้ จนงานวิจัยสำเร็จ)

ขอขอบคุณกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมที่ได้ให้การสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้อย่างยิ่ง ทั้งการให้ทุนอุดหนุนการวิจัยและการอำนวยความสะดวก (ศ.ชวน เพ็ชรแก้ว รศ.ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข อ.ชูพิณิจ เกษมณี และ อ.กุลวดี เจริญศรี เป็นต้น) ได้เพิ่มเติมความรู้ ความคิดและคำแนะนำต่างๆ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง มา ณ โอกาสนี้ เช่นกัน

กานดา เตชะชั้นหมาก

กันยายน ๒๕๕๔

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
ABSTRACT	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ซ
บทที่ ๑	๑
ความเป็นมา วัตถุประสงค์ และวิธีดำเนินการวิจัย	๑
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย	๑
คำถามในการวิจัย	๓
วัตถุประสงค์การวิจัย	๓
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย	๓
นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
วิธีดำเนินการวิจัย	๖
บทที่ ๒	๑๗
เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๗
ภูมิปัญญา	๑๗
กระบวนการเรียนรู้และสืบทอด	๒๕
ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการทอผ้า	๓๙
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔๖
บทที่ ๓	๕๒
บริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านหินปัก ที่ส่งผล	๕๒
ถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	๕๒
ฐานเศรษฐกิจของชุมชนบ้านหินปัก	๕๒
ทรัพยากรบุคคล	๕๒
ทรัพยากรธรรมชาติ	๕๔

หน้า

	ศักยภาพและเทคโนโลยีจากภายนอก	๕๕
	ภูมิปัญญาชาวบ้าน	๕๗
	สุขภาวะชุมชน	๗๒
	ปัจจัยและข้อจำกัดอื่นๆ	๗๔
	ทุนทางวัฒนธรรมไทพวนบ้านหินปัก	๗๖
	วัฒนธรรมการเรียนรู้	๗๖
	วัฒนธรรมการทำงาน	๘๒
	วัฒนธรรมการผลิต/บริโภค	๘๓
	จิตสำนึกของคน/ท้องถิ่น/สาธารณะ	๘๔
	จริยธรรม/ธรรมาภิบาล	๘๖
	วิถีวัฒนธรรมเชิงรูปธรรม	๘๗
บทที่ ๔	กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของ	๙๒
	ผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี	
	ผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี	๙๒
	ภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี	๑๐๔
	กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้	
	ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี	๑๒๒
	กระบวนการเรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่	๑๒๒
	การพัฒนาและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	๑๒๕
	การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	๑๓๕
บทที่ ๕	บทสรุป สังเคราะห์ อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๔๓
	สรุปการวิจัย	๑๔๓
	บทสังเคราะห์	๑๔๕
	อภิปรายผลการวิจัย	๑๔๖
	ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	๑๔๙

บรรณานุกรม

สารบัญตาราง

	หน้า	
ตาราง ๑	จำนวนประชากรในตำบลหินปักจำแนกเป็นรายหมู่	๕๓
ตาราง ๒	การรวมกลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก	๙๒
ตาราง ๓	วิธีการเรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก	๑๒๓
ตาราง ๔	ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก ในกลุ่มสตรีอาสาพัฒนาหินปัก	๑๒๗
ตาราง ๕	การจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ขององค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก	๑๒๙
ตาราง ๖	วิธีการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก	๑๓๗

สารบัญภาพ

	หน้า	
ภาพ ๑	บทสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี	๑๔๕
ภาพ ๒	กรอบความคิดสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	๑๕๑

บทที่ ๑

ความเป็นมา วัตถุประสงค์ และวิธีดำเนินการวิจัย

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาเป้าหมายสำคัญอยู่ที่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) และความทันสมัย (modernization) แม้จะทำให้สังคมไทยเรามีความเจริญหรือเกิดประโยชน์หลายด้าน แต่แนวทางการพัฒนามีส่วนผลักดันจนเป็นเหตุให้คนไทยต้องปรับโครงสร้างจากสังคมเกษตรเป็นสังคมอุตสาหกรรมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งแนวคิดและวิถีชีวิต เน้นความรู้ด้านวัตถุ เทคนิค วิธีการ มาจากรากฐานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีแบบตะวันตก กลายเป็นการฆ่าตัวเองทางวัฒนธรรม (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๔๓, หน้า ๗๒-๗๔) เป็นผลให้การดำเนินวิถีชีวิตของคนไทยและสังคมไทยเปลี่ยนไป วิถีชีวิตของผู้หญิงก็เปลี่ยนไป จากการใช้เองซึ่งได้ก่อให้เกิดการรักษา การพัฒนา และการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไว้กลัดน้อยลง เพราะความจำเป็นของวิถีชีวิตด้านอื่นๆ ที่คิดว่าจำเป็นกว่า เมื่อมองไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญภูมิปัญญา ไม่มีการพัฒนาและสืบทอด จึงสูญหายและล่มสลายในที่สุด ส่งผลให้เกิดวิกฤตด้านเศรษฐกิจและสังคมตามมาด้วย เนื่องจากประชาชนไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับความเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปเป็นการทำลายวัฒนธรรม ทำลายตนเองที่ส่งผลกระทบกว้างขวางและยาวไกล ยากที่จะแก้ไข การพัฒนาในรูปแบบดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืนชุมชนอ่อนแอและล่มสลาย

การอ่อนแอและล่มสลายของชุมชนเกิดขึ้นทั้งชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ชุมชนชนบทอ่อนแอเนื่องมาจากหนุ่มสาวละทิ้งที่ทำกินทางการเกษตรเข้าแสวงหารายได้ด้วยค่าแรงงานไร้ฝีมือภาคอุตสาหกรรมตามเมืองใหญ่ๆ ขณะเดียวกันภาคเกษตรที่เหลืออยู่ไร้พลังในการรวมตัวกัน เนื่องจากการพึ่งพิงส่วนกลาง ยิ่งกว่านั้นการสนับสนุนให้ปลูกพืชชนิดเดียวเพิ่มการลงทุน ค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลง อีกทั้งถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง ทูทางสังคมที่เคยมีได้หดหายลงไปเรื่อยๆ เหลือไว้คือสารเคมีตกค้าง ส่วนชุมชนเมืองก็เป็นเพียงแหล่งรวมคนจากทุกสารทิศอยู่ด้วยกันในฐานะปัจเจกบุคคล ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ ไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อคิดแก้ปัญหาชุมชนของตนเป็นการผิดธรรมชาติของมนุษย์ โดยทั่วไปมนุษย์มีลักษณะการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน ชุมชนคือคำตอบของการตอบสนองพื้นฐานความจำเป็นของมนุษย์ เมื่อชุมชนล่มสลายจึงเป็นการตัดเส้นทางการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญา เพราะคนในสังคมมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งทั้งทางความคิดและพฤติกรรมลดน้อยลง นั้นหมายถึงทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางสังคมถูกทำลายไปด้วย ดังนั้นการพัฒนาสังคมให้เป็นไปอย่างยั่งยืนจำเป็นอย่างยิ่งกับการเปลี่ยนแนวคิดจากการรอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่น อาทิ ต่างประเทศ รัฐบาล องค์กรภายนอกชุมชน มาเป็นชุมชนแก้ปัญหาด้วยตนเองจากทุนทางสังคมของชุมชนเอง

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๓๖, หน้า ๔๑) เสนอว่า ภูมิปัญญาคือพลังทางวัฒนธรรม เป็นอาวุธสำคัญ เพื่อต่อสู้กับวิกฤติเศรษฐกิจทุนนิยม ต้องบำรุงรากแก้วที่สำคัญนี้ให้สมบูรณ์ แข็งแรง คงทน ส่งผลถึงความสง่างามเบื่องบนที่โดดเด่นในโลกใบนี้ ซึ่งปัจจุบันกระบวนการพัฒนาประเทศกำลังพลิกผันจากกระแสหลักมาสู่กระแสพื้นบ้าน ทำให้คำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และการพึ่งตนเอง กลายเป็นคำนิยมในกระบวนการพัฒนาปัจจุบัน ถึงเวลาที่ต้องทวนกลับไปมองคนบางกลุ่มที่ดำรงชีวิตตามวิถีชีวิตเดิมในอดีต มีชีวิตอยู่อย่างไม่มีปัญหาท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ประเทศไทยยังมีกลไกสำคัญที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนาภูมิปัญญาอย่างเป็นระบบ อาทิ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ มาตรา ๔๘ บุคคล ชุมชน มีสิทธิในการอนุรักษ์ พื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๒๗ แนวการจัดการศึกษาให้ความสำคัญภูมิปัญญาด้วยการนำมาพัฒนาเป็นหลักสูตรการเรียนการสอน และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ เน้นการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันบนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของความเป็นไทย มุ่งพัฒนาสู่สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ

การทอดผ้ามัดหมี่เป็นภูมิปัญญาอีกสาขาหนึ่งที่ได้รับการฟื้นฟูและพัฒนาแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ผ้ามีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น ผ้ากับการเกิด การบวช แต่งงาน งานศพ และประเพณีพิธีกรรมอื่นๆ นอกจากนี้การทอดผ้ายังแสดงถึงฐานะทางสังคม การทอดผ้าเป็นเหมือนวิชาชีพของลูกผู้หญิงที่สังคมกำหนดให้ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการทำหน้าที่แม่บ้านต่อไป การสืบทอดวิชาชีพการทอดผ้าจึงเป็นการถ่ายทอดจากแม่ส่งต่อไปยังลูกสาว หลานสาว และลูกสะใภ้เป็นหลัก ส่วนวิธีการถ่ายทอดและการสืบทอดนั้น ส่วนใหญ่อยู่ในลักษณะการอบรมสั่งสอนทางสังคม (socialization) ที่ไม่มีระบบอย่างเป็นทางการ เรียนรู้ไปเรื่อยๆ และอาจจะช่วยทำแบบผิดๆ ถูกๆ บ้าง ตามความต้องการและเท่าที่จะทำได้ตามวัยและวุฒิภาวะ จนเป็นการรับรู้ทางสังคมว่านั่นคือผู้หญิงจะต้องทำงานเป็นหน้าที่ ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อใช้สอยในครอบครัวและอื่น ๆ ลวดลายและการทอดผ้ามัดหมี่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพชนได้สร้างสรรค์ขึ้นเป็นภูมิปัญญาและสืบทอดมาหลายยุคหลายสมัยจนถึงปัจจุบันเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรม

อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวไทพวนที่หนาแน่นที่สุดในประเทศไทย มีภูมิปัญญาในการทอดผ้าฝ้าย ย้อมสีเส้นด้ายโดยกรรมวิธีที่ใช้เส้นเชือกปอกจากเปลือกต้นกล้วย มัดเส้นด้ายที่จะย้อมสี เป็นเปลาะ ๆ ตามลวดลายที่ต้องการ กรรมวิธีมัดย้อมแบบนี้ เมื่อมีคนไทบ้านอื่นๆ มาเห็น จึงเรียกว่า วิธีการมัดย้อมแบบบ้านหมี่ ต่อมาจึงหดเหลือเพียง วิธีการมัดหมี่ ผ้าที่ทอดจากการมัดย้อมแบบบ้านหมี่ จึงเรียกว่า ผ้ามัดย้อมบ้านหมี่ ต่อมาจึงเหลือเพียง “ผ้ามัดหมี่”

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาข้างต้น ผ้าเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ผ้ามีบทบาททางเศรษฐกิจ และเป็นสื่อสัญลักษณ์ทางสังคมบ่งบอกความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

และชาติพันธุ์ กระบวนการทอผ้าเป็นกระบวนการทางภูมิปัญญา ที่เกิดจากการเรียนรู้ พัฒนา เลือกรสร สั่งสม และสร้างสรรค์สืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นทุนทางสังคมของชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ใช้ในการพึ่งตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี แต่ในปัจจุบันเริ่มสูญเสียความมั่นใจในภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ และจะเป็นการสูญเสียอย่างยิ่งใหญ่ถ้าจะไม่มี การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่นี้ไว้ ซึ่งนอกจากจะทำให้สูญเสียโอกาส และทางเลือกในการประกอบอาชีพที่เป็นอิสระที่อยู่บนฐานภูมิปัญญาของชาวบ้านเองแล้ว ยังจะทำให้ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่นี้สูญหายไปด้วย จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องมีการอนุรักษ์ เรียนรู้ และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่นี้ เพื่อคงลวดลายดั้งเดิมไว้ และพัฒนาประยุกต์ลวดลายใหม่ให้เหมาะสมกับยุคสมัยใหม่เพิ่มมูลค่าในผลผลิตทางภูมิปัญญา ก่อให้เกิดความรัก ความผูกพันในชุมชน นับเป็นทุนทางสังคมที่ทรงคุณค่า จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาว่าชาวไทพวนหินปักมีวิธีการหรือกระบวนการเรียนรู้การพัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่อย่างไร จึงสามารถรักษาและพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ที่เป็นอัตลักษณ์อันโดดเด่นของชาวไทพวนหินปักไว้ได้จนถึงปัจจุบัน และใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์นี้พัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวไทพวนหินปักให้ได้ดี ดังนั้นจึงสมควรทำการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้ และสืบทอด ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรได้รับการศึกษาเรียนรู้ สืบทอด และพัฒนาสร้างสรรค์ต่อไป

คำถามในการวิจัย

๑. บริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ คืออะไร
๒. กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่
๒. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑. ผลผลิต (output) จากการวิจัยครั้งนี้จะทำให้
 - ๑.๑ ได้ทราบบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมของบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

๑.๒ ได้ทราบกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำคัญให้กับหน่วยงานของรัฐ (เช่น จังหวัดลพบุรี สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดลพบุรี สำนักงานท้องถิ่นจังหวัดลพบุรี สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลพบุรี ประชาสัมพันธ์จังหวัดลพบุรี สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น) และสถาบันการศึกษา (มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี วิทยาลัยการอาชีพและอาชีวศึกษา โรงเรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาออกโรงเรียนและตามอัธยาศัย) นำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างโอกาสส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ในท้องถิ่นและในจังหวัดลพบุรีที่อยู่บนฐานของความรู้ (knowledge based) อย่างแท้จริง อันจะก่อให้เกิดความยั่งยืนจากการวิจัยและพัฒนาด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (ในการวิจัยในโอกาสต่อไป) กล่าวคือ

๑) จัดกระบวนการ/กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้/เผยแพร่/พัฒนา/สืบทอดในลักษณะต่างๆ อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เช่น

(๑) การนำเข้าสู่ระบบการศึกษาทั้งใน/นอกระบบโรงเรียน

(๒) การจัดตั้งกลุ่มสนใจ

(๓) การพิมพ์หนังสือ/การเผยแพร่ด้วยสื่อ/วิธีการต่างๆ อย่าง

หลากหลาย

(๔) อื่นๆ (ตามความเหมาะสม)

๒) จัดพิพิธภัณฑ์/ศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปักต่อไป

ซึ่งถ้าได้ดำเนินการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น (ultimate outcome) จะก่อให้เกิดความคุ้มค่าอย่างยิ่ง กล่าวคือ

๑) เกิดความรู้/ความเข้าใจในคุณค่า/ความสำคัญของวิถีชีวิต/ภูมิปัญญา/ท้องถิ่น

๒) เกิดความรัก/ภาคภูมิใจรวมกันของชุมชน/ท้องถิ่น/ชาติ ก่อให้เกิดพลังและความเข้มแข็งทางสังคม/วัฒนธรรม

๓) เป็นพื้นฐานความรู้ในการนำมาใช้ /ประยุกต์ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตในปัจจุบัน/อนาคต

๔) เป็นแหล่งศึกษาและสืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของท้องถิ่นไว้มิให้สูญหายไป

๕) เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอันก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้/ความเข้าใจอันดี และรายได้

๖) นำภูมิปัญญาไปพัฒนาสินค้าและบริการ (OTOP) หรือพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชนสร้างรายได้จากพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้าน

๒. การวิจัยนี้เป็นการทำงานโดยการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

๒.๑ ชุมชนไทพวนบ้านหินปัก สภาวัฒนธรรมตำบลหินปัก องค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก ในฐานะ “คนใน” (insider) ที่จะเกิดการเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ทั้งในส่วนของกระบวนการ (process) ศึกษาบริบทชุมชนที่เป็นทุนทางสังคม และกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ และส่วนของผลการศึกษา (output) จนสามารถนำไปสู่การ “ระเบิดจากข้างใน” ที่จะพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนด้วยคนในชุมชนหินปักเองต่อไป

๒.๒ ในขณะเดียวกัน ในส่วนของราชการ (จังหวัดลพบุรี สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดลพบุรี สำนักงานท้องถิ่นจังหวัดลพบุรี สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลพบุรี ประชาสัมพันธ์จังหวัดลพบุรี สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง) และสถาบันการศึกษา (มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี วิทยาลัยการอาชีพและอาชีวศึกษา โรงเรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาออกโรงเรียนและตามอัธยาศัย) ที่จะเกิดการเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ทั้งในส่วนของกระบวนการ (process) ศึกษาบริบทชุมชนที่เป็นทุนทางสังคม และกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ และส่วนของผลการศึกษา (output) จนสามารถนำไปสู่การดำเนินการตามหน้าที่/ความรับผิดชอบในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและอย่างยั่งยืน รวมทั้งนำไปสู่การพัฒนาในเรื่องอื่น ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งได้ต่อไป

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจนในการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี และได้พัฒนาสืบทอดกันมาทำให้ชาวไทพวนหินปักสามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องเครื่องนุ่งห่ม รวมทั้งสามารถผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้ สร้างชื่อเสียงและเกียรติภูมิให้กับชาวไทพวนหินปักได้

ผู้ทรงภูมิปัญญา หมายถึง ชาวไทพวนบ้านหินปักที่ได้เรียนรู้ สั่งสม พัฒนาและได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่มาอย่างต่อเนื่องยาวนานไม่น้อยกว่า ๒๐ ปี หรือเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง คือเป็นผู้เคยได้รับรางวัลเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่ เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ต่อบุคคลและกลุ่มในทางสร้างสรรค์อันเป็นผลมาจากอาชีพการทอผ้ามัดหมี่ และเป็นผู้ที่มีความสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ทั้งทักษะและเทคนิคในการคิดสร้างสรรค์การทอผ้ามัดหมี่ให้เป็นผลงานที่เปี่ยมด้วยศาสตร์และศิลป์อันวิจิตรบรรจง สามารถสืบทอดไปยังอนุชนรุ่นหลังได้

ปราชญ์/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น หมายถึง ชาวไทพวนบ้านหินปักที่อยู่ในชุมชนบ้านหินปัก มาอย่างต่อเนื่องยาวนานไม่น้อยกว่า ๓๐ ปี เป็นผู้ที่มีรู้เรื่องราวบริบทที่เป็นทุนทางสังคม/วัฒนธรรม ของชาวไทยพวนบ้านหินปัก เป็นสมาชิก/กรรมการสภาวัฒนธรรมไทพวนตำบลหินปัก และเป็นผู้ ที่เห็นคุณค่าและพร้อมจะให้ความร่วมมือในการวิจัยครั้งนี้

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง วิธีการหรือแบบแผนที่ชาวไทยพวนหินปักได้รับการถ่ายทอด เรียนรู้ เลือกรสร สั่งสม และพัฒนาวิธีการทอผ้ามัดหมี่ ซึ่งมีความต่อเนื่องยาวนาน ก่อให้เกิดภูมิ ปัญญาสั่งสม (collective wisdom) ในชุมชนบ้านหินปัก โดยกระบวนการเรียนรู้นี้เป็นพลวัต (dynamism) ที่มีการเคลื่อนไหวและสั่งสมความรู้อยู่ตลอดเวลา

การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงกระบวนการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทยพวนหินปักใน ด้านการยอมรับ รูปแบบการผลิต วิธีการ คุณภาพและมาตรฐาน ตลอดจนแนวความคิด เพื่อส่งผลให้เป็น ที่ยอมรับของคนทั่วไปในทางที่ดีขึ้น

การสืบทอด หมายถึง การถ่ายทอดหรือการส่งต่อภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ที่ชาวไทยพวน บ้านหินปัก ที่สั่งสมประสบการณ์ องค์ความรู้ จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

บริบทชุมชน หมายถึง องค์ประกอบของชุมชนไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัด ลพบุรี ที่ส่งผลถึงอาชีพการทอผ้ามัดหมี่ในมิติทุนทางสังคม ตลอดจนทางกายภาพของพื้นที่

ทุนทางสังคม/วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะเด่นทางสังคมที่เอื้อต่อการปกป้องชุมชน เป็น พลังขับเคลื่อนให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งได้ ประกอบด้วย ๒ ส่วนสำคัญ คือ

๑. ฐานเศรษฐกิจของชุมชนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ซึ่งประกอบด้วย ๑) ทรัพยากรบุคคล ๒) ทรัพยากรธรรมชาติ ๓) ศักยภาพและเทคโนโลยีจากภายนอก ๔) ภูมิ ปัญญาชาวบ้าน ๕) สุขภาวะชุมชน และ ๖) ปัจจัยและข้อจำกัดอื่นๆ

๒. ทุนทางวัฒนธรรมไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ประกอบด้วย ๑) วัฒนธรรมการเรียนรู้ ๒) วัฒนธรรมการทำงาน ๓) วัฒนธรรมการผลิต/บริโภค ๔) จิตสำนึก ของคน/ท้องถิ่น/สาธารณะ ๕) จริยธรรม/ธรรมภิบาล และ ๖) วิถีวัฒนธรรมเชิงรูปธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญา การทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จึงเป็น การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ (phenomenon) ทางสังคม ซึ่งได้แก่ กระบวนการ เรียนรู้ และสืบทอดภูมิปัญญา เพื่อตอบคำถามการวิจัย (research question) ว่ากระบวนการเรียนรู้ การพัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักเป็น อย่างไร โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) มาใช้การดำเนินการ วิจัย โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๑.๑ ประชากร ประกอบด้วย ๒ กลุ่ม สำคัญ คือ

๑.๑.๑ ประชาชน/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น (ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ) ชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

๑.๑.๒ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

๑.๒ กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ๒ กลุ่ม สำคัญ คือ

๑.๒.๑ ประชาชน/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น (ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ) ชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ที่ได้จากการสุ่มแบบ snow-ball จำนวนไม่น้อยกว่า ๑๕ คน โดย ๑) เป็นผู้ที่อยู่ในชุมชนบ้านหินปักมาอย่างต่อเนื่องยาวนานไม่น้อยกว่า ๓๐ ปี ๒) เป็นผู้รู้เรื่องราวบริบทที่เป็นทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของชาวไทพวนบ้านหินปัก ๓) เป็นสมาชิก/กรรมการสภาวัฒนธรรมไทพวนตำบลหินปัก และ ๔) เป็นผู้ที่เห็นคุณค่าและพร้อมจะให้ความร่วมมือในการวิจัยครั้งนี้

ผู้วิจัยได้ขอให้คุณลุงวินัย ปิตทองคำ ประธานสภาวัฒนธรรมไทพวนหินปัก อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๖ อดีตรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก และเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาไทพวนได้เสนอรายชื่อประชาชน/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น (ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ) ชาวไทพวนบ้านหินปัก ที่มีคุณสมบัติดังนี้

๑) อยู่ในชุมชนบ้านหินปักมาอย่างต่อเนื่องยาวนานไม่น้อยกว่า ๓๐ ปี

๒) เป็นผู้รู้เรื่องราวบริบทที่เป็นทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของชาวไทพวนบ้านหินปัก

๓) เป็นสมาชิก/กรรมการสภาวัฒนธรรมไทพวนตำบลหินปัก

เมื่อได้รายชื่อประชาชน/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น (ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ) ชาวไทพวนบ้านหินปักด้านการทอผ้ามัดหมี่ในตำบลหินปักแล้ว ผู้วิจัยได้ไปพบและชี้แจงความสำคัญและวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้ทราบ ปรากฏว่าทุกคนเห็นคุณค่าและพร้อมจะให้ความร่วมมือในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๑๕ คน โดยมีรายชื่อ ดังนี้

๑) นายธนิต อ่อนละมัย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก

๒) นายวันชัย ศิริพันธุ์ กำนันตำบลหินปัก

๓) นายวินัย ปิตทองคำ ประธานสภาวัฒนธรรมไทพวนหินปัก

๔) ผู้ใหญ่นิตา รักพรหม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๐ และประธานกลุ่มสตรีอาสา

พัฒนา

๕) นายบำรุง ไตรธรรม สมาชิกสภาวัฒนธรรมไทพวนหินปัก

๖) นางเสวก หอมกระจาย สมาชิกสภาวัฒนธรรมไทพวนหินปัก

๗) นายเฉลิมศักดิ์ จุฑพันธ์ สมาชิกสภาวัฒนธรรมไทพวนหินปัก

- ๘) ผู้ใหญ่สมใจ หลักแหลม สมาชิกสภาวัฒนธรรมไทพวนหินปัก
- ๙) ผู้ใหญ่สุรินทร์ บุญลือ สมาชิกสภาวัฒนธรรมไทพวนหินปัก
- ๑๐) นางสาวสมบัติ ไตรธรรม ประธานกลุ่มสตรีสหกรณ์หินปัก
- ๑๑) นางบุญเลิศ ทองแท้ ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
- ๑๒) นางทัศนีย์ งามสมบัติ สมาชิกสภา อบต.หินปัก
- ๑๓) นายประชุม หนูนเพชร สมาชิกสภา อบต.หินปัก
- ๑๔) นายสุวรรณ อุดมพีช ผู้ใหญ่บ้าน
- ๑๕) นายสำรวย ต้นพงษ์เจริญ สมาชิกสภา อบต.หินปัก

๑.๒.๒ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ที่ได้จากการสุมแบบ snow-ball โดยที่ผู้วิจัยเลือกผู้ใหญ่วนิดา รักพรหมผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑๐ และประธานกลุ่มกลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านดีเด่น และได้รับรางวัลจากการประกวดผ้าลายโบราณ จากสำนักงานพาณิชย์จังหวัดลพบุรี และรางวัลหมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น ปี ๒๕๕๓ จากมูลนิธิหม่อมงามจิตร์ (ด้านการทอผ้า) และเป็นผู้นำในการรวมกลุ่มผู้ทอผ้ามัดหมี่ขึ้นจนกระทั่งมีเครือข่ายครอบคลุมทุกหมู่บ้านในตำบลหินปัก เมื่อชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยแล้ว ได้ขอคำแนะนำ ซึ่งผู้ใหญ่วนิดา รักพรหมได้กรุณาให้ข้อมูลว่าในตำบลหินปักมีผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนบ้านหินปักได้รวมกลุ่มกัน ๔ กลุ่ม ดังนี้

- ๑) กลุ่มสหกรณ์บ้านหินปัก ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔ มีสมาชิก ๓๐ คน มีป่าสมบัติ ไตรธรรม (อายุ ๗๕ ปี) เป็นประธาน
- ๒) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖ มีสมาชิก ๓๐ คน มีป่าบุญเลิศ ทองแท้ (อายุ ๖๗ ปี) เป็นประธาน
- ๓) กลุ่มไทพวนคลาสสิก ตั้งอยู่หมู่ที่ ๗ มีสมาชิก ๓๐ คน มีคุณพงษ์ผกา แหม่มลำเจียก เป็นประธาน
- ๔) กลุ่มสตรีอาสาไทพวน ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๐ มีสมาชิก ๗๐ คน มีผู้ใหญ่วนิดา รักพรหม(อายุ ๖๓ ปี) เป็นประธาน

ผู้วิจัยได้ขอให้ผู้ใหญ่วนิดา รักพรหม ได้เสนอรายชื่อผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่ในตำบลหินปักคนอื่นๆ ที่โดดเด่น โดยเป็นผู้ที่มีผลงานทอผ้ามัดหมี่มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ไม่น้อยกว่า ๒๐ ปี และมีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่งต่อไปนี้

- ๑) เป็นผู้ที่เคยได้รับรางวัลเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่
- ๒) เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ต่อบุคคลและกลุ่มบุคคล ซึ่งมีผลต่อการอนุรักษ์พัฒนาและสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่
- ๓) เป็นผู้มีความสามารถในการถ่ายทอดทักษะ หรือเทคนิคการทอผ้ามัดหมี่

ไปสู่ผู้เรียน

เมื่อได้รายชื่อผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่ในตำบลหินปักแล้ว ผู้วิจัยได้ไปพบกับผู้แทนกลุ่มสตรีทอผ้ามัดหมี่ในตำบลหินปักทั้ง ๔ กลุ่ม เพื่อตรวจสอบคุณสมบัติอีกครั้งหนึ่ง จนแน่ใจว่าเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้นจริง ประกอบกับผู้วิจัยเป็นผู้ที่มีความคุ้นเคยกับผู้ทรงภูมิปัญญาของตำบลหินปัก นอกจากนี้ยังรวมถึงผู้ทรงภูมิปัญญาด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้ามัดหมี่ จึงได้ใช้ผู้ทรงภูมิปัญญาที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๒๐ คน แยกเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการมัดหมี่ ๑๔ คน ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการออกแบบลวดลาย ๙ คน ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการให้สี/ย้อมสี ๑๓ คน ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่ ๑๙ คน และผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าทอมัดหมี่ ๓ คน โดยบางคนมีความรู้ความสามารถหลายอย่าง โดยมีรายชื่อ ดังนี้

- ๑) นางสมบัติ ไตรธรรม
- ๒) นางทองลั่น ธารสัมฤทธิ์
- ๓) นางสาวทองเนียม พรรณา
- ๔) นางสมบัติ รักญาติ
- ๕) นางทัศนีย์ งามสมบัติ
- ๖) นางสนธิ ชุมเงิน
- ๗) นางกาญจนา เสี่ยงถนนอม
- ๘) นางสาวรวม มีมั่งคั่ง
- ๙) นางวนิดา รักพรหม
- ๑๐) นางทองเย็น นานอก
- ๑๑) นางบุญมา บรรจงเก็บ
- ๑๒) นางเพ็ญศรี ม่วงศิลป์
- ๑๓) นางณิชากร ลาวัลย์
- ๑๔) นางสาวรัตนา ประมูล
- ๑๕) นางทองสุข มาลัยกรอง
- ๑๖) นางบุญโสสม ไตรธรรม
- ๑๗) นางพรทิพย์ แคนทอง
- ๑๘) นางสาวราญ แคนทอง
- ๑๙) นางอุษา อ่อนละม้าย
- ๒๐) นางเสียน อุดหนุน

๒. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้จะประยุกต์ใช้การศึกษาภาคสนาม (field study) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอ

ผ้ามัดหมี่ และกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก ด้วยวิธีการดังนี้

๒.๑ การสำรวจชุมชน (community survey) โดยใช้เครื่องมือสำคัญ คือ แผนที่เดินดิน ผังเครือญาติ เป็นต้น ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

๒.๒ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่และกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ซึ่งได้แก่ ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนบ้านหินปัก ปราชญ์/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และข้อมูลบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่จากปราชญ์/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น (ทั้งที่เป็นผู้ทำทางการและผู้นำทางธรรมชาติ)

๒.๒.๑ การสร้างความคุ้นเคย ด้วยการที่ผู้วิจัยมีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดลพบุรี และเป็นอาจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จึงได้รู้ถึงศักยภาพการทอผ้ามัดหมี่ของหมู่บ้านต่าง ๆ และที่ตั้งของกลุ่มทอผ้าต่าง ๆ และรู้จักกับผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่อย่างดี โดยเฉพาะผู้ใหญ่วนิดา รักพรหมผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๐ และประธานกลุ่มกลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านดีเด่น และได้รับรางวัลจากการประกวดผ้าลายโบราณ จากสำนักงานพาณิชย์จังหวัดลพบุรี และรางวัลหมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น ปี ๒๕๕๓ จากมูลนิธิหม่อมงามจิตร์ (ด้านการทอผ้า) และเป็นผู้นำในการรวมกลุ่มผู้ทอผ้ามัดหมี่ เมื่อผู้วิจัยเดินทางไปพบได้แนะนำตัวเองกับปราชญ์/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่ แจ้งให้ทราบวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมกับขออนุญาตชมกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่ และได้ดำเนินการลักษณะนี้กับผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่คนอื่น ๆ ที่ได้รับการแนะนำให้เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากนั้นได้นัดหมายการสัมภาษณ์

ก่อนการสัมภาษณ์เจาะลึก ซึ่งทำให้คุ้นเคยกันมากยิ่งขึ้น และการศึกษาในพื้นที่แต่ละครั้งจะแวะเวียนไปเยี่ยมเยียนปราชญ์/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญาถึงแม้จะสัมภาษณ์ไปแล้ว เพื่อพูดคุยและเก็บรายละเอียดเพิ่มเติมอีกด้วย

๒.๒.๒ การเริ่มการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้แนะนำตัวเองอีกครั้งเพื่อทวนความจำกับปราชญ์/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญา ที่เคยแนะนำตัวเองไปแล้วในครั้งแรกเมื่อไร ที่ไหน จากนั้นได้ดำเนินการสัมภาษณ์พร้อมกับขออนุญาตบันทึกเสียงและถ่ายภาพประกอบเก็บรายละเอียดให้ได้มากที่สุด และไว้ตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง มีปราชญ์/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญาบางคนตื่นเต้นกับการบันทึกเสียง ผู้วิจัยได้แจ้งให้ทราบว่าข้อมูลทั้งหมดจะใช้เพื่อประโยชน์ทางการวิจัยเท่านั้นและเนื่องจากการจดบันทึกของผู้วิจัยอาจจะทำให้ได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน

๒.๒.๓ การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจกับประเด็นการสัมภาษณ์มาก่อนอย่างชัดเจนจึงทำให้การสัมภาษณ์เป็นไปในลักษณะการพูดคุยอย่างเป็นกันเอง ขณะดำเนินการสัมภาษณ์ได้จดบันทึกใจความสำคัญในแต่ละประเด็นไว้ และผู้วิจัยได้ทบทวนข้อมูลสำคัญเพื่อเป็นการตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลอีกครั้งเมื่อจบแต่ละประเด็น (collective summarization) เมื่อแน่ใจว่าได้ข้อมูลชัดเจนและครบถ้วนสมบูรณ์ในแต่ละประเด็นแล้วจึงยุติประเด็นนั้น แล้วดำเนินการสัมภาษณ์ในประเด็นอื่นต่อไปจนครบถ้วนทุกประเด็นตามกรอบการสัมภาษณ์ที่กำหนดไว้

๒.๒.๔ การจบการสัมภาษณ์ เมื่อได้ข้อมูลชัดเจนครบถ้วนและสมบูรณ์ทุกประเด็นแล้วผู้วิจัยได้กล่าวขอบคุณ และขอชมผลงานการทอผ้ามัดหมี่ พร้อมกับขออนุญาตถ่ายภาพเพื่อประกอบการวิจัยในครั้งนี้ ก่อนลากลับได้กล่าวขอบคุณอีกครั้งประกอบการพูดคุยเปิดกว้าง ๆ ไว้เพื่อขอกลับมาอีกครั้งเมื่อมีปัญหาเรื่องข้อมูลและเยี่ยมเยียนต่อไป

๒.๓ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้เก็บรวบรวมข้อมูลบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ และกระบวนการเรียนรู้ พัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนหินปัก ตลอดจนข้อมูลกิจกรรมเกี่ยวกับผ้ามัดหมี่ เช่น การประกวดผ้ามัดหมี่ ผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา และการเข้าร่วมงานหรือการออกร้านจำหน่าย และกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ เป็นต้น

๒.๓.๑ กิจกรรมของชุมชนที่แสดงออกถึงทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ กิจกรรมการทอผ้ามัดหมี่และที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้มีการบันทึกสิ่งที่พบเห็นซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวข้องกับผู้ทรงภูมิปัญญา และได้เก็บข้อมูลโดยการสังเกตนับตั้งแต่การสร้างความคุ้นเคย จนกระทั่งการสัมภาษณ์เจาะลึก และการสังเกตการณ์การเข้าร่วมกิจกรรมโครงการต่างๆ ที่ผู้ทรงภูมิปัญญาเข้าร่วม เช่น กิจกรรมประจำวันได้สังเกตผู้ทรงภูมิปัญญาทำกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การมัดหมี่ การย้อมสี การทอผ้ามัดหมี่ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าทอมัดหมี่ การจำหน่ายผ้ามัดหมี่ เป็นต้น

๒.๓.๒ การปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวและชุมชน เช่น การพูดคุยและการช่วยเหลือกันของคนในครอบครัว การช่วยเหลือให้คำปรึกษาในการมัดหมี่ ให้หยิบยืมลายหมี่ ซึ่งสะท้อนความเอื้อเฟื้อต่อกัน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่ระหว่างกัน เป็นต้น ส่วนผลงานบางคนสามารถพบเห็นผลงานขณะทอ และเห็นจากทำเนียบผู้ได้รับรางวัลที่กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ตำบลหินปัก เป็นต้น

๒.๓.๓ การเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ ผู้วิจัยจะสังเกตการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนตำบลหินปัก

๒.๔ การประชุมกลุ่มเฉพาะ (focus group discussion) ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

และกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ที่เป็นปราชญ์/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น

๒.๕ การศึกษาจากเอกสาร (documentary research) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญา ทั้งเอกสารที่เป็นทางการ คือ รายงานผลการดำเนินงาน เอกสารเผยแพร่ สื่อหนังสือพิมพ์ นิตยสารต่าง ๆ และข้อมูลเบื้องต้นทั่วไปของชาวไทพวนบ้านหินปัก และเอกสารที่ไม่เป็นทางการต่าง ๆ กล่าวคือ ๑) ไทพวนตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ที่รวบรวมและเรียบเรียงโดยพันโททวีทย์ เลี้ยงถนนม ๒) แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา (พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๘) องค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก ๓) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลหินปัก เป็นต้น

๓. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาในครั้งนี้ใช้กรอบแนวทางการสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกในประเด็นเกี่ยวกับบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ และกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก ตลอดจนบริบทของชุมชนตำบลหินปัก โดยผู้วิจัยใช้วิธีจัดบันทึกเนื้อหาที่สำคัญ ๆ ไว้เป็นแนวทาง ขณะเดียวกันก็ขออนุญาตบันทึกเสียงไว้ด้วย เมื่อสิ้นสุดการสัมภาษณ์ในแต่ละประเด็นได้มีการทบทวนและสรุปผลการสัมภาษณ์เพื่อให้ผู้ทรงภูมิปัญญาได้ยืนยันความชัดเจน ถูกต้อง และครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูลทุกครั้ง (collective summarization) นอกจากนั้นจะได้ใช้แบบบันทึกการสังเกต เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรม และผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบบันทึกปลายเปิด คือ สามารถบันทึกรายละเอียดของข้อมูล โดยได้กำหนดหัวข้อครอบคลุมประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเช่นเดียวกับการสัมภาษณ์ ดังนี้

กรอบแนวทางการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก/การประชุมกลุ่ม

บริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่
ของปราชญ์ปราชญ์/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่นตำบลหินปัก

คำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนี้เป็นเพียงแนวทางเท่านั้น เพราะผู้ให้ข้อมูลเป็นชาวบ้าน ในการถามจริง ๆ อาจจะเปลี่ยนไปตามภูมิหลังหรือประสบการณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ บางครั้งคำถามอาจไม่เป็นทางการแต่จะเป็นในรูปแบบของการพูดคุย และอธิบายให้ง่ายจนผู้ให้สัมภาษณ์เข้าใจได้ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจึงต้องปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ผู้วิจัยกำหนดแนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ดังนี้

หมวดที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น

๑.๑ ให้บอกชื่อ อายุ ที่อยู่ การศึกษา และสถานะทางสังคม เป็นต้น

๑.๒ ให้เล่าประวัติชีวิต ปู่-ย่า ตา-ยาย พ่อ-แม่ พี่น้องและตัวเอง

หมวดที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึง
ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

โดยให้ผู้ให้สัมภาษณ์เล่าถึงลักษณะของหมู่บ้านในอดีตจนถึงปัจจุบันเท่าที่จำได้ หรือ
เคยได้ยินได้ฟังจากบรรพบุรุษ เช่น ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ เป็นต้น โดย

๒.๑ ให้เล่าถึงบริบทของชุมชนที่เป็นฐานเศรษฐกิจของชุมชนบ้านหินปัก อำเภอบ้าน
หมี่ จังหวัดลพบุรี ซึ่งประกอบด้วยประเด็นคำถามตามกรอบการวิจัย ดังนี้

- ๑) ทรัพยากรบุคคล
- ๒) ทรัพยากรธรรมชาติ
- ๓) ศักยภาพและเทคโนโลยีจากภายนอก
- ๔) ภูมิปัญญาชาวบ้าน
- ๕) สุขภาวะชุมชน
- ๖) ปัจจัยและข้อจำกัดอื่นๆ

๒.๒ ทุนทางวัฒนธรรมไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ซึ่ง
ประกอบด้วยประเด็นคำถามตามกรอบการวิจัย ดังนี้

- ๑) วัฒนธรรมการเรียนรู้
- ๒) วัฒนธรรมการทำงาน
- ๓) วัฒนธรรมการผลิต/บริโภค
- ๔) จิตสำนึกของคน/ท้องถิ่น/สาธารณะ
- ๕) จริยธรรม/ธรรมภิบาล
- ๖) วิถีวัฒนธรรมเชิงรูปธรรม

กรอบแนวทางการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก/การประชุมกลุ่ม
ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ และกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญา
การทอผ้ามัดหมี่ ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก

คำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนี้เป็นเพียงแนวทางเท่านั้น เพราะผู้ให้ข้อมูลเป็น
ชาวบ้านในการถามจริง ๆ อาจจะเปลี่ยนไปตามภูมิหลังหรือประสบการณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์
บางครั้งคำถามอาจไม่เป็นทางการแต่จะเป็นในรูปแบบของการพูดคุย และอธิบายให้ง่ายจนผู้ให้
สัมภาษณ์เข้าใจได้ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจึงต้องปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ผู้วิจัยกำหนด
แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ดังนี้

หมวดที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น

- ใ้บอกชื่อ อายุ ที่อยู่ การศึกษา และสถานะทางสังคม เป็นต้น

- ให้เล่าประวัติชีวิต ปู่-ย่า ตา-ยาย พ่อ-แม่ พี่น้องและตัวเอง

หมวดที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก

- ให้เล่าถึงการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่เป็นจากอดีตมาถึงทุกวันนี้ ใครเป็นคนสอน มีคนในครอบครัว เช่น แม่ ย่า ยายทอผ้าเป็นหรือไม่

- ให้เล่าว่าการทอผ้ามัดหมี่เพื่อไว้ใช้เอง หรือขาย

- ให้เล่าถึงช่วงเวลาที่นิยมทอผ้ามัดหมี่

- ให้เล่าว่าเมื่อเรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่ได้แล้ว ได้มีการพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่อย่างไรบ้าง เช่น อุปกรณ์เครื่องมือ ลวดลาย การย้อม สี เป็นต้น หรือการเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยการฝึกอบรมจากองค์กร หรือผ่านหน่วยงานของภาครัฐ หรือการศึกษาดูงานบ้างหรือไม่ ที่ใดบ้าง

- ให้เล่าว่าการสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ ได้ถ่ายทอดการทอผ้ามัดหมี่ด้วยวิธีใด ให้ใครบ้าง

หมวดที่ ๓ ผลที่เกิดขึ้นจากการทอผ้ามัดหมี่

- ปัจจุบันมีการรวมกลุ่มผู้ทอผ้ามัดหมี่หรือไม่ เล่าความเป็นมาของกลุ่ม นอกจากนี้มีกลุ่มอาชีพอื่น ๆ หรือไม่ ถ้ามีก็ให้เล่าถึงกลุ่มอาชีพอื่นด้วย

- การได้รับรางวัลเกี่ยวกับผ้า ให้บอกรางวัลประเภทใด ได้รับเมื่อใด รางวัลที่ได้รับทำให้ชีวิตเปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร

- ให้เล่าปัญหาการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนหินปัก และแนวทางแก้ไขที่อยากจะให้เกิดขึ้นกับภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

แบบบันทึกการสังเกต

บริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ และกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญา

การทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก

สังเกตพฤติกรรมของผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่

กิจกรรมประจำวัน

.....
.....
ผลงาน.....
.....
.....

การปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชน.....

.....

พฤติกรรมการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

.....

อื่น ๆ

.....

๔. การตรวจสอบข้อมูล

เพื่อให้มั่นใจว่าในการวิจัยครั้งนี้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ชัดเจน และครบถ้วนสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ทั้งหมดตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) (Denzin, ๑๙๗๐) ซึ่งสุภาวงศ์ จันทวานิช (๒๕๓๑, หน้า ๑๒๘) ได้เสนอไว้ โดยอาศัยวิธีการดังนี้

๔.๑ ตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) โดยการสอบแหล่งของข้อมูล แหล่งที่มาที่ใช้พิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ แหล่งเวลา สถานที่ และบุคคล ที่ต่างกัน ต้องได้ข้อมูลที่ตรงกัน โดยผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามหลายครั้งในเวลาที่แตกต่างกัน

๔.๒ ตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) ที่ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีในเรื่องเดียวกันด้วยวิธีการต่างกัน อันได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ เจาะลึก การศึกษาเอกสาร

นอกจากนี้ยังตรวจสอบข้อมูลแบบสรุปสะสม (collective summarization) โดยเมื่อผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ทรงภูมิปัญญาหรือให้ผู้ที่ให้ข้อมูลสำคัญให้ข้อมูลจบในแต่ละประเด็นแล้ว ผู้วิจัยได้ทบทวนประเด็นโดยการถามย้อนกลับอีกรอบเพื่อตรวจสอบและยืนยันความถูกต้องแม่นยำตรงของข้อมูลระหว่างผู้ให้ข้อมูลและผู้วิจัยอีกครั้งหนึ่ง

๕. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้จำแนกประเด็นการสัมภาษณ์อย่างเป็นระบบ และได้จัดประเด็นสำคัญๆ เป็นแนวทางในการตรวจสอบเมื่อจบประเด็นการสัมภาษณ์เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งได้ดำเนินการไปพร้อมกับการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วนำเสนอเชิงพรรณนา

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content Analysis) การวิเคราะห์เนื้อหาแบบสร้างข้อสรุป โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (typological analysis) ตามวัตถุประสงค์และกรอบการวิจัย โดยจำแนกเป็นบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่ส่งผลถึงภูมิ

ปัญหาการทอผ้ามัดหมี่ กระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาสร้างสรรค์ผลงาน และการสืบทอด โดย
 จำแนกวิเคราะห์ข้อมูลชนิดต่างๆ ก่อน แยกวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละประเด็น แล้วพิจารณา
 ความสัมพันธ์ของข้อมูล อธิบายถึงความสัมพันธ์และสาเหตุของปรากฏการณ์ และแยกแยะข้อมูล
 ตามกรอบของการวิจัยเป็นหลัก ดังนี้

๕.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปักที่
 ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ส่งผลให้ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่
 ดำรงอยู่ถึงปัจจุบัน ได้แก่

๕.๑.๑ ฐานเศรษฐกิจของชุมชนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ซึ่ง
 ประกอบด้วย ๑) ทรัพยากรบุคคล ๒) ทรัพยากรธรรมชาติ ๓) ศักยภาพและเทคโนโลยีจาก
 ภายนอก ๔) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ๕) สุขภาวะชุมชน และ ๖) ปัจจัยและข้อจำกัดอื่นๆ

๕.๑.๒ ทุนทางวัฒนธรรมไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
 ประกอบด้วย ๑) วัฒนธรรมการเรียนรู้ ๒) วัฒนธรรมการทำงาน ๓) วัฒนธรรมการผลิต/บริโภค
 ๔) จิตสำนึกของคน/ท้องถิ่น/สาธารณะ ๕) จริยธรรม/ธรรมาภิบาล และ ๖) วิถีวัฒนธรรมเชิง
 รูปธรรม

๕.๒ กระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ มูลเหตุจูงใจให้เรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ ผู้สอนการทอผ้า
 เนื้อหาที่เรียนรู้

๕.๓ การพัฒนาสร้างสรรค์ผลงาน ได้แก่ วิธีการพัฒนา ผลของการพัฒนา รางวัลที่
 ได้รับเกี่ยวกับผ้ามัดหมี่

๕.๔ การสืบทอด ได้แก่ มูลเหตุจูงใจให้สืบทอด วิธีการสืบทอด ผู้รับการสืบทอด
 เนื้อหาที่สืบทอด

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษากระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ในการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

๑. ภูมิปัญญา

๑.๑ ความหมายภูมิปัญญา

๑.๒ ความสำคัญของภูมิปัญญา

๒. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอด

๒.๑ ความหมายกระบวนการเรียนรู้และสืบทอด

๒.๒ กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าในระบบการศึกษา

๓. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการทอผ้า

๓.๑ ความสำคัญของการทอผ้า

๓.๒ วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทพวนภาคกลาง

๓.๓ ลักษณะของผ้ามัดหมี่ในประเทศไทย

๔. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภูมิปัญญา

๑. ความหมายภูมิปัญญา

คำว่า “ภูมิปัญญา” เคยเป็นคำที่รู้จักกันในหมู่นักการศึกษาทั่วไป ส่วนภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เริ่มเป็นที่รู้จักและนิยมกันแพร่หลายมาไม่นานมานี้เอง หรือจะพูดได้ว่าเริ่มมีการพูดกันในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาคงไม่ผิดนัก และนับวันจะเป็นคำที่นิยมพูดมากในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจในปัจจุบัน ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย ผู้วิจัยขอนำเสนอในความหมาย และลักษณะสำคัญของภูมิปัญญา ดังนี้

สามารถ จันทรสุรีย์ (๒๕๓๓, หน้า ๕๕) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตไว้ในท้องถิ่นได้อย่างสมสมัย

วิทยากร เชียงกุล (๒๕๔๕, หน้า ๑๔๔-๑๔๖) ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนของแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมที่ได้จากการเรียนรู้ การปรับตัว และการมีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต พัฒนาตนเองและสังคม จะเรียกว่าความรู้แบบองค์ความรู้ก็ได้ เพราะภูมิปัญญาช่วยชุมชนให้เข้มแข็งได้ สามารถดูได้จากอดีตที่ผ่านมาการดำรงชีพและอารยธรรมการใช้ภูมิปัญญาในการทำมาหากินสอดคล้องกับธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคม มุ่งเน้นการแบ่งปันมากกว่าการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ ใช้เทคโนโลยีที่เรียบง่ายมีความกลมกลืนสมดุลของธรรมชาติ

เสรี พงศ์พิศ (อ้างถึงใน สมศักดิ์ มากบุญ ๒๕๔๔, หน้า ๑๒) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และลักษณะรูปธรรม เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่นๆ ภูมิปัญญาสะท้อนลักษณะความสัมพันธ์ ๓ ลักษณะสัมพันธ์ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก คนกับสิ่งแวดล้อม พืช สัตว์ ธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับงานอื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน และความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติไม่สามารถสัมผัสได้ ความสัมพันธ์ทั้ง ๓ ลักษณะ คือ วิถีชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ

สภาวัฒนธรรมจังหวัดตราด (๒๕๔๔, หน้า ๑๕) ภูมิปัญญาชาวบ้าน (popular wisdom) หมายถึง องค์ความรู้หรือสติปัญญาสั่งสมที่เกิดจากความคิดริเริ่มและประยุกต์ความรู้ที่มีอยู่อย่างชาญฉลาดได้ปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

อุบลรัตน์ กิจไมตรี (๒๕๔๒, หน้า ๑๐) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษา อบรมสั่งสอน และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรือจากประสบการณ์ของตนเอง โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ

กรมศิลปากร (๒๕๔๒, หน้า ๑๕๘) ให้ความหมายภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ที่ได้สั่งสมสืบทอดและปฏิบัติต่อกันมาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น เกิดจากการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งถ่ายทอดไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (http://www.thaiwisdom.org/p_pum/center_pum/c_pumb.htm เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๔๖) ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรร ปรงแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหา พัฒnavิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยนี้มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่

งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาการจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญาที่มีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญาศาสนาและประเพณี และด้านโภชนาการ

เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๓๙, หน้า ๑๑-๑๒) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ได้พัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสถานะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้น ๆ และมีการแลกเปลี่ยนสังสนทนาทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้ว รับเอาหรือปรับเปลี่ยนนามาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาของชุมชนได้ ภูมิปัญญาจึงเป็นทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาใหม่

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (๒๕๔๑, หน้า ๔๕) ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทย ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย โดยมีขอบข่ายภูมิปัญญาจำแนกเป็น ๑๐ สาขา ได้แก่ สาขาเกษตรกรรม สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เชลลการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ตลอดจนการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การทอผ้า จักสาน และกลุ่มอาชีพต่างๆ สาขาการแพทย์แผนไทย สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน สาขาสวัสดิการ สาขาศิลปกรรม สาขาการจัดการ และสาขาศาสนาและประเพณี ซึ่งสาขาที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง que ผู้วิจัยจะศึกษาในครั้งนี้ คือ สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม จึงขอขยายความหมายให้เข้าใจชัดเจนขึ้น อุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เชลลการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดจนการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การทอผ้า จักสาน และกลุ่มอาชีพต่างๆ

ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมด้วยระยะเวลายาวนาน สามารถสรุปลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ๔ ประการ ประเวศ วะสี (๒๕๓๔. อ้างอิงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. ๒๕๔๑, หน้า ๒๐) ได้แก่ มีวัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีการบูรณาการสูง เพราะภูมิปัญญาเกิดมาจาก

ประสบการณ์จริง จึงมีการบูรณาการทั้งทางกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง เช่น การไหว้แม่คงคา แม่โพสพ เป็นต้น และเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

จากการศึกษาถึงความหมายและลักษณะของภูมิปัญญาดังกล่าวข้างต้น ทั้งภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และใช้คำว่า ภูมิปัญญา เป็นคำหลักในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ ตลอดจนทักษะที่ชาวบ้านคิดได้ และนำมาใช้แก้ปัญหา ปรับปรุง และพัฒนาโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อดำเนินวิถีชีวิต และถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลังกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ภูมิปัญญายังสามารถแบ่งแยกได้หลายสาขา เช่น สาขาเกษตรกรรม หัตถกรรม สมุนไพร และเทคโนโลยีพื้นบ้าน เป็นต้น

๒. ความสำคัญภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา ได้เป็นที่กล่าวขานกันมากขึ้นเมื่อสังคมเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ นโยบายการพัฒนาในด้านต่าง ๆ มีการเชื่อมโยงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน หวนหาสิ่งที่ละเลยมานาน เพราะผลกระทบจากการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ได้รับบทเรียน เมื่อสังคมมีปัญหาแล้วเราไม่สามารถปรับตัวเองได้ แก้ปัญหาเองไม่ได้เนื่องจากเราเน้นความรู้สากลเพียงอย่างเดียว จึงมีหลายหน่วยงานที่ให้ความสำคัญภูมิปัญญาในฐานะเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นและสังคมไทย ดังนี้

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๓๕ ได้จุดประกายในการนำภูมิปัญญาไทยสู่การศึกษาของชาติ จึงกำหนดวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาไว้ “ภายในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ นี้ ภูมิปัญญาไทยได้รับการส่งเสริมเพื่อการแก้ไขปัญหา และพัฒนาสังคมไทย ให้บรรสานสอดคล้องกับภูมิปัญญาสากล โดยถ่ายทอดสู่ระบบเครือข่ายการศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบ และตามอริยาศัย อย่างสมดุลและยั่งยืนในลักษณะคุณค่าของภูมิปัญญาไทย และกว้างไกลไปกับภูมิปัญญาสากล” พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ มาตรา ๗ (สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. ๒๕๔๒, หน้า ๕-๑๕) ความมุ่งหมายและหลักการในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง มาตรา ๒๗ แนวการจัดการศึกษา วรรคสองให้สถานศึกษาชั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรแกนกลางในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ จะเห็นได้ว่าทั้งกฎหมาย และนโยบายทางการศึกษาของไทย ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญา นั่นก็หมายถึงการวางรากฐานการศึกษาเพื่อปรับเปลี่ยนสังคมในอนาคต คนไทยต้องเห็นคุณค่าและนำองค์ความรู้ภูมิปัญญามาประยุกต์ให้เข้ากับกระบวนการพัฒนาประเทศสู่สากลต่อไป

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ให้ความสำคัญภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในด้านการอนุรักษ์และการฟื้นฟู ดังปรากฏในมาตรา ๖๖ “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน” และได้กำหนดไว้ในหมวด ๔ หน้าที่ของชนชาวไทย มาตรา ๗๓ ว่า “บุคคลมีหน้าที่... พิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ในหมวด ๕ แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ ๔ แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม มาตรา ๘๐ ว่า “รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม ใน (๖) ส่งเสริมและสนับสนุนความรู้รักสามัคคีและการเรียนรู้ ปฏิบัติจิตสำนึก และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ตลอดจนค่านิยมอันดีงาม และภูมิปัญญาท้องถิ่น” และในส่วนที่ ๙ แนวนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน มาตรา ๘๖ ว่า “รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน ใน (๒) ส่งเสริมการประดิษฐ์หรือการค้นคิดเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ รักษา และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งให้ความคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน”

เมื่อพิจารณาแล้วทั้งกฎหมายหลักของชาติ ได้กำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาสามารถนำมาพัฒนาสังคมให้เข้มแข็งและมีคุณภาพได้โดยการทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในอีกแง่มุมหนึ่งทั้งด้านการวางแผนพัฒนาโดยใช้ยุทธศาสตร์ และการเชื่อมโยงภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบการศึกษา พัฒนาสู่นวัตกรรมใหม่มุ่งสู่จุดหมายสำคัญด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นการเชิดชูภูมิปัญญาเอกลักษณ์สำคัญของความเป็นไทยสู่สากลอย่างมีคุณค่า ปรากฏในรูปแบบของผลิตภัณฑ์แปรรูปเป็นราคาเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากสู่เศรษฐกิจชาติ นอกจากนี้ยังมีกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของชาติที่กำหนดให้อนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาเพื่อให้คงอยู่คู่ชาติไทยต่อไป

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“...ประชาชนนั้นแหละเขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขาทำกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้จักว่าตรงไหนควรทำกิจกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรจะทำกิจกรรมไว้ แต่ที่เสียไปก็เพราะพวกที่ไม่รู้เรื่อง ไม่ได้ทำมานานแล้ว เลยทำให้ลืมว่าชีวิตมันเป็นไปได้โดยการทำกิจกรรมที่ถูกต้อง...” (เสรีวงศ์พิศ, ๒๕๓๖, หน้า ๑๕-๑๖)

พระราชดำรัสดังกล่าวสะท้อนถึงการรับรู้และเข้าใจที่ยั่งยืน ภายหลังจากทুমเทพระองค์กับงานพัฒนาชนบทของประเทศเป็นเวลายาวนาน ด้วยสายพระเนตรที่ยาวไกลด้วยความคิดที่เปิดกว้าง ด้วยประสบการณ์อันอุดมสมบูรณ์ และด้วยความเป็นจริงที่ปรากฏแก่พระองค์ ภูมิปัญญาหรือความรู้ที่ยังฝังลึกอยู่กับชาวบ้าน อันเป็นส่วนใหญ่ของประเทศ ควรจะส่งเสริมสนับสนุนคนเหล่านี้ให้ได้ใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวเขาเอง จะเห็นได้ว่าแม้แต่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินก็ยังให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาที่ชาวบ้านได้คิด พัฒนา ส่งสมมาจนปรากฏให้เห็นในยุคปัจจุบัน

นอกจากการให้ความสำคัญภูมิปัญญาในเชิงนโยบายดังกล่าวข้างต้นแล้ว ภูมิปัญญายังมีความสำคัญที่เป็นเรื่องของคุณค่า จิตสำนึก ความรัก ความผูกพัน ที่มีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กับหลากหลายอาชีพเป็นทุนวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, ๒๕๔๑, หน้า ๔๗-๖๗) ที่สามารถเป็นจุดคานงัดกับปัญหาต่างๆ ทางสังคมได้ ทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนทางจิตใจซึ่งบางครั้งการลงทุนในบางเรื่องใช้เวลาไปมากแต่ไม่ได้ใช้เงินเลย แต่เกิดขึ้นภายใต้กรอบวัฒนธรรมที่มีการบูรณาการทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง การพัฒนาด้วยทุนทางวัฒนธรรมจึงเป็นการดำรงชีวิตอย่างสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงกัน สังคมไทยมีภูมิปัญญาที่หลากหลาย เช่น อาหารไทย อร่อย สวย และยังมีคุณค่าต่อสุขภาพมากกว่าอาหารฝรั่งจนสามารถพูดได้ว่าอาหารไทยเป็นอาหารเพื่อสุขภาพ ผักผลไม้บริโภคมากจะลดการเป็นมะเร็งได้ การแพทย์แผนไทย ผ้าทอพื้นเมือง และศิลปหัตถกรรม สิ่งเหล่านี้คือทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่สามารถนำมาพัฒนาให้เกิดผลทางเศรษฐกิจได้

หากจะมองสังคมเป็นองค์กร สังคมที่มีคนซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมมีความรู้ มีภูมิปัญญาและจิตใจดีเอื้อเพื่อเอื้อแก่ซึ่งกันและกันที่ประเวศ วะสี เรียกว่าทุนทางจิตใจหรือทุนทางวัฒนธรรมนั้น การที่จะพัฒนาสังคมใดสังคมหนึ่งต้องมีการลงทุนที่หลากหลาย นอกจากทุนงบประมาณแล้ว สำคัญยิ่งทุนด้านจิตสาธารณะ ความสัมพันธ์ ผูกพันสามัคคี เป็นต้น ทุนเหล่านั้นถือเป็นทุนทางสังคมที่มีค่า (กาลัก เตชะชั้นหมาก, ๒๕๔๕, หน้า ๕-๖) ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาว่าเป็นทุนทางสังคม ซึ่งเป็นภูมิธรรมภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ สามารถเป็นพลังที่จะสานต่อไปในอนาคตได้ ภูมิปัญญาของไทยนี้อาจสะท้อนออกมาในรูปของศาสนา ประเพณี ความเชื่อและแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินวิถีชีวิตต่างๆ และการที่จะดำรงรักษาภูมิธรรมภูมิปัญญาที่เป็นทุนสำคัญของสังคมไว้ได้นั้นต้องคำนึงถึงกระบวนการทางวัฒนธรรมดังนี้

๑. กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม การจัดให้มีการศึกษาค้นคว้า รวบรวมภูมิธรรมภูมิปัญญาแล้วนำออกเผยแพร่และถ่ายทอดเพื่อสร้างความเข้าใจในคุณค่า สาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ การเห็นคุณค่า ความสำคัญ ประโยชน์ จนเกิดการประพฤติปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิต

๒. กระบวนการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม สังคมไทยเป็นสังคมเปิด จึงทำให้มีการสร้างสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งวัฒนธรรมสากลในกระแสโลกาภิวัตน์ตลอดเวลา การศึกษา

วัฒนธรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าของวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน และศึกษา วัฒนธรรมที่ไหลบ่าตามกระแสโลกาภิวัตน์เพื่อให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แล้วเลือกสรร กลั่นกรองมาใช้ให้เหมาะสมกับพื้นฐานภูมิธรรมภูมิปัญญาของวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย

๓. กระบวนการปรับปรนทางวัฒนธรรม พยายามสร้างเครือข่ายภาคีสมาชิกให้มีความสามารถในการปรับปรนทางวัฒนธรรม โดยเลือกสรร กลั่นกรองวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งภูมิธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิม และวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบให้สามารถประสานเชื่อมโยงและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันให้มากที่สุด

เอนก นาเคบุตร (๒๕๔๕, หน้า ๘๐-๙๐) ได้ให้วาทกรรมหรือกรอบความคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ควรเลือกรูปแบบของความสำเร็จที่ชัดเจนและมีการประยุกต์ใช้กันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีหลายประเด็นที่น่าสนใจ เช่น

๑. คุณค่าในท้องถิ่น สังคมไทยมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมท้องถิ่นสูงมาก ภูมิปัญญา มีคุณค่าที่ชุมชนยึดเหนี่ยว และรู้สึกผูกพันในเรื่องของจิตวิญญาณ ไม่ว่าจะเป็นความรักถิ่น ความรู้สึกของคนที่ถูกพันธนาการของสายเลือด อาทิ ความเป็นคนเมืองย่าโม ความเป็นคนเมืองสงขลา คุณค่าต่อความรู้สึกที่เป็นคนอยู่ในวัฒนธรรมชนเผ่า คุณค่าที่มีต่อหลักศาสนาอิสลาม ต่อศาสนาพุทธ คุณค่าต่อการที่ผูกพันในแม่น้ำของคนน่าน ความรู้สึกผูกพันในคุณค่าของกวีวันพระยา ผูกพันต่อป่าชุมชนร่วมกัน ต่อการดูแลคนที่อยู่ในศรัทธาวัดเดียวกัน เป็นต้น

๒. เกษตรทางเลือก/เกษตรธรรมชาติ ภาคประชาชนได้สร้างวาทกรรมเป็นต้นแบบที่ชัดเจนในช่วงเศรษฐกิจล่มสลาย คือ การปรับระบบการเกษตร กลับมาใช้การเกษตรที่ลดต้นทุนการผลิต และลดการทำลายธรรมชาติโดยลดใช้สารเคมี มากกว่านั้นจะเป็นการเกษตรอินทรีย์ และใช้การเกษตรแบบผสมผสานมากขึ้นเพื่อหวังสร้างธาตุอาหาร การกระจายผลผลิตเพื่อยังชีพก่อนแล้วจึงขยายตลาดออกไป องค์กรความรู้ใหม่ที่ภาคประชาชนได้นำเสนอจากการใช้ภูมิปัญญาเดิมได้เสนอทางเลือกใหม่ในการเกษตร ซึ่งขณะนี้เป็นที่รัฐบาลและกระทรวงเกษตรฯ กำลังปรับนโยบายบางส่วนเป็นเรื่องเกษตรแบบธรรมชาติ

๓. ธุรกิจชุมชน หัตถกรรมชุมชน และอุตสาหกรรมชุมชน นอกจากการทำเกษตร และการรับจ้างแรงงานแล้ว พบว่าช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ ได้มีคนชั้นกลางที่เคยมีรับจ้างในเมืองใหญ่ ในกรุงเทพฯ รวมทั้งมาอยู่ในโรงงานได้กลับไปบ้าน คนหนุ่มสาวเหล่านี้ได้ไปคิดค้น หาทองเลือกในการประกอบอาชีพในการแปรรูปสินค้าเกษตร และมาดัดแปลงจากวัสดุพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น กระดาษสา หวาย เสื้อผ้า สบู่เปลือกมังคุด มีการวางรูปแบบการผลิต ออกแบบผลิตภัณฑ์ และการบรรจุหีบห่อ กลายเป็นอุตสาหกรรมการผลิตในชุมชน

โดยภาพรวมแล้วขณะนี้ผู้ประกอบการที่ได้ชี้ให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่ชุมชนลุกขึ้นมาจัดการเป็นเจ้าของธุรกิจชุมชน อาทิ การแปรรูปอาหาร โรงงานขนมจีน อุตสาหกรรมทอผ้า

ออกแบบลายผ้า ทำเครื่องหยาบ เป็นต้น ความเป็นเจ้าของเป็นเรื่องสำคัญที่ชุมชนได้บอกให้เห็นว่า ความเข้มแข็งของความเป็นเจ้าของนั้นอยู่ที่การใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นใช้วัสดุท้องถิ่น ใช้จุดแข็งของท้องถิ่น ใช้ผู้ประกอบการที่มาจากท้องถิ่น ทั้งด้านที่เป็นองค์ความรู้ ตัวการจัดการ และแรงงาน

เครือข่ายเหล่านี้ได้เข้าร่วมในกระบวนการยกระดับการจัดการเรื่องสวัสดิการของชุมชน หรือการดูแลคนยากลำบาก ในระบบดั้งเดิมที่เป็นระบบประเพณี ระบบที่ชุมชนพัฒนาสืบทอดมาแบบดั้งเดิมโดยอาศัยคุณค่าทางศาสนา คุณค่าของชุมชนซึ่งต่างวัฒนธรรมต่างสถาบันมีอยู่ทั้งหมดได้สร้างนวัตกรรมใหม่ คือการเกิดการเกาะเกี่ยวกันระหว่างชุมชนกับคนยากลำบากทุกชนิดที่เผชิญวิกฤตการณ์หลังจากที่ต้องตกงานมาจากในเมือง หรือเกิดจากภาวะการติดยา การติดเชื่อเอดส์มาจากในเมือง ซึ่งได้มีการดูแลกันอย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่างพื่ออย่างน้อง อย่างเพื่อนมนุษย์ร่วมชะตากรรมเดียวกัน “กองทุนสวัสดิการชุมชน” ได้กลายเป็นเครื่องมือเกาะเกี่ยวผู้คน ทั้งคนยากคนจนเข้าด้วยกัน และเข้าร่วมกับชุมชนที่เป็นชุมชนคนชั้นกลางมากขึ้นทั้งกระจายอยู่ทั่วประเทศผ่านเครือข่ายเป็นนวัตกรรมใหม่ที่คิดค้น ริเริ่มและกระทำการโดยประชาชนกันเองและที่สำคัญคนยากคนจนได้ลุกขึ้นเป็นผู้กระทำ มากกว่าเป็นผู้ที่คอยแบมือรับบริจาคจากคนอื่น

อานันท์ กาญจนพันธ์ (๒๕๔๔, หน้า ๑๖๔-๑๖๖) ภูมิปัญญาเป็นพลังของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพลังสร้างสรรค์สังคม ประกอบด้วยระบบใหญ่ ๓ ระบบ คือ ๑. ระบบคุณค่า หมายถึง ศีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์มักแสดงออกในรูปแบบของความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม ความอุดมสมบูรณ์ และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติ ๒. ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิถีคิดของสังคมโดยเฉพาะการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคมและสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม ปรากฏให้เห็นในกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีปรากฏให้เห็นจากแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น เครือญาติ เครือข่าย ตลอดจนแบบแผนการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนคุณค่าทางศีลธรรมได้เป็นอย่างดี ๓. ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิของความเป็นมนุษย์ เป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่นเพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญา นอกจากนี้อำนาจยังแสดงถึงศักยภาพของชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้

ภูมิปัญญาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมไทยทั้งรูปธรรมและนามธรรม รูปธรรม เช่น การเกิดผลิตภัณฑ์ รายได้ ส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาได้ ส่วนนามธรรมเป็นเรื่องของจิตวิญญาณ ความมีคุณค่าในท้องถิ่นที่มีความผูกพันอย่างลึกซึ้ง อย่างที่เอนก นาคะบุตร ได้ให้วาทกรรมไว้ ส่งผลให้เกิดความรักความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตนเองที่บรรพบุรุษถ่ายทอดสืบทอดกันมา นอกจากนี้ภูมิปัญญาเป็นทุนทางสังคมที่จะขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการทางสังคม ไม่ว่าจะเป็น

การศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจในคุณค่า การประทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม และปัจจุบัน ภูมิปัญญาสามารถขยายได้สะท้อนออกมาในรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน นอกจากนี้ผู้ที่มีความรู้หรือผู้ที่สามารถ สร้างสรรผลงานอันเป็นภูมิปัญญาในด้านใดด้านหนึ่งอย่างเด่นชัด ยังได้รับการยกย่องให้เป็น ศิลปิน แห่งชาติ ครูภูมิปัญญาไทย นับเป็นเกียรติแก่ผู้มีภูมิปัญญาเฉพาะด้าน และสามารถถ่ายทอดความรู้สู่ ลูกหลานต่อไป

กระบวนการเรียนรู้และสืบทอด

๑. ความหมายกระบวนการเรียนรู้และสืบทอด

กระบวนการเรียนรู้มีความหลากหลายเพื่อเป็นความเข้าใจเบื้องต้น ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิดของ นักวิชาการต่าง ๆ ดังนี้

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (<http://www.thaitopic.com/mag/soc/learningpro.htm> เข้าถึง ข้อมูลวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ว่า กระบวนการ เรียนรู้เกี่ยวข้องกับตัวความรู้ (body of knowledge) และการรู้ (knowing)

๑. ตัวความรู้ ตามวิชาต่างๆ ที่มีลักษณะแยกเป็นรายละเอียดมีการจัดในรูปของ แขนง หรือหมวดวิชา โดยอาจมีการบูรณาการเชื่อมโยงกันหรือแยกส่วนก็ได้ ตัวความรู้นี้มีปรากฏใน รูปของตำรา สื่อการสอนหลายประเภทตลอดจนตามสื่ออื่นๆ เช่น ในอินเทอร์เน็ต วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร หนังสืออ้างอิง ฯลฯ

๒. การรู้ ได้แก่ ลักษณะและวิธีการที่ผู้สอนแนะนำสั่งสอนให้ผู้เรียนใช้ในการแสวงหา ตัวความรู้ หรือผู้เรียนมีความอยากรู้ และหาวิธีการแสวงหาสิ่งที่อยากรู้นั้นด้วยตนเอง

ดังนั้นเมื่อจะพูดถึงกระบวนการเรียนรู้ จะต้องทำความเข้าใจและแยกแยะระหว่าง การรู้ กับความรู้ก่อน การสอนซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งของการรู้ (teaching as a way of knowing) เมื่อเข้าใจ แล้วว่า การรู้อาจเกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง (ตรัสรู้) แต่โดยทั่วไปแล้วการรู้ของมนุษย์มีหลายขั้นตอน หลาย ระดับ และในระยะเวลาหนึ่งการรู้ตัวความรู้ต่างๆ มาจากการสอน การแนะ การทำให้เห็น การมี ประสบการณ์ตรง การดูแบบอย่างหรือการเอาอย่าง เป็นต้น

เมื่อทำความเข้าใจร่วมกันถึงความแตกต่างที่เกี่ยวข้องกันระหว่างการรู้กับความรู้แล้ว คำ ว่า “การเรียนรู้” หรือ กระบวนการเรียนรู้ เป็นไปเพื่อการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์และจะต้องระลึก ว่าตัวความรู้หรือองค์ความรู้มีการสะสมมาเป็นเวลานาน ทำให้มนุษย์ไม่ต้องคิดใหม่ ลองผิดลองถูก ใหม่ในทุกๆ เรื่อง เพราะได้เคยมีการคิด การทดลอง การยอมรับมาก่อนแล้ว แต่ความรู้ก็ใช้จะคง สภาพเดิมไว้ตลอดเวลา หากมีการเพิ่มพูน ขยายขอบเขตมากขึ้น บางอย่างมีการทบทวนแก้ไข เปลี่ยนแปลงไป มนุษย์จึงต้องแสวงหาความรู้เพิ่มขึ้นตลอดเวลา ระบบการเรียนรู้ในโรงเรียนและ

มหาวิทยาลัยเคยเป็นหลักของการเรียนรู้ แต่ปัจจุบันและอนาคตแหล่งความรู้มีมากมายและในบางแหล่งมีคุณภาพสูง และข้อมูลข่าวสารมากกว่าโรงเรียนและมหาวิทยาลัย

การเรียนรู้ หมายถึง การแสดงให้เห็นถึงลักษณะของกระบวนการที่มีอย่างต่อเนื่องของการเรียนรู้ ซึ่งผลของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในครั้งก่อนจะเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ในครั้งต่อไป และในความหมายของเครือข่ายการเรียนรู้ที่อาศัยภูมิปัญญาเดิมเป็นฐานในการพัฒนา โดยมีการประยุกต์ใช้วิทยาการสมัยใหม่ด้วยความเหมาะสม มีองค์กรชุมชนเป็นหน่วยของการจัดการศึกษาสมาชิกในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ปัญหาของคนในชุมชนร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๘, หน้า ๔๒)

จากความหมายดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้มีลักษณะเป็นพลวัต เพื่อเป็นการทำความเข้าใจและอธิบายการแลกเปลี่ยนหรือความเคลื่อนไหวของวิถีชีวิตมนุษย์และชุมชน เพราะการเรียนรู้เป็นหัวใจของความสามารถในการปรับตัวของบุคคลและชุมชนต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดยั้งในบริบทของสังคมใหม่ หรือสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและรวดเร็ว

กาสัก เตชะชั้นหมาก (๒๕๔๓, หน้า ๑๐) ให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่ทำให้มีความสามารถในการแสวงหา เลือกรอง กลั่นกรองและสังเคราะห์ความรู้ทั้งที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม และความรู้ใหม่จากภายนอก แล้วนำมาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน และมีกระบวนการเรียนรู้ตามความหมายดังกล่าวดังนี้

๑. กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการกลุ่ม ที่เกิดจากเครือข่ายเครือข่ายภาคีสมาชิกได้ร่วมกันพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์ วิเคราะห์ ตั้งคำถามหาคำตอบ และแนวทางเลือกในการดำเนินงานวัฒนธรรม ลงมือปฏิบัติ ประเมินการดำเนินงานและสรุปบทเรียนร่วมกัน ซึ่งทำให้เกิดภูมิปัญญาหมู่

๒. กระบวนการเรียนรู้จากการลงมือทำจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาสาเหตุและหาแนวทางแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นด้วยกระบวนการคิด-ทำ-ทบทวน-วิเคราะห์-ทำ ซึ่งจะส่งผลให้ได้ยกระดับความคิดและสังเคราะห์ปัญญาไว้

๓. การเรียนรู้จากการแก้ปัญหาในชีวิตจริง ซึ่งเป็นความพยายามในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของวัฒนธรรมในชีวิตจริงของท้องถิ่น จึงทำให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจและเรียนรู้ที่จะดำเนินงานวัฒนธรรมได้

๔. การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ที่เครือข่ายเครือข่ายภาคีสมาชิกมีการติดต่อสื่อสารกัน ช่วยเหลือกัน มีความเอื้ออาทรสนใจที่จะมาร่วมกันดำเนินงานโดยใช้ทั้งการเชื่อมโยงเครือข่ายบุคคล และการใช้ช่องของการสื่อสารต่างๆ เช่น สื่อสารมวลชนของท้องถิ่นเป็นกลไกหรือตัวกลางในการเชื่อมโยง

ประเวศ วะสี (ม.ป.ป.) เสนอกระบวนการเรียนรู้ว่าเป็นกระบวนการทางปัญญา ซึ่งการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้เพราะกระบวนการสำคัญ ดังนี้

๑. การฝึกสังเกต สังเกตในสิ่งที่เราเห็น หรือสิ่งแวดล้อม เช่น ไปดูนก ดูผีเสื้อ การทำงาน ธรรมชาติ การฝึกสังเกตจะทำให้เกิดปัญญามาก โลกทรรศน์และวิถีคิด สติ-สมาธิ จะเข้าไปมีผลต่อการสังเกตและสิ่งที่สังเกต

๒. การฝึกบันทึก เมื่อสังเกตอะไรแล้วควรฝึกบันทึก โดยจะวาดรูปหรือบันทึกข้อความ ภาพถ่าย วีดีโอ ละเอียดยตามน้อยตามวัย และตามสถานการณ์ การบันทึกเป็นการพัฒนาปัญญา

๓. การฝึกการนำเสนอต่อที่ประชุมกลุ่ม เมื่อมีการทำงานกลุ่ม เราไปเรียนรู้อะไรมา บันทึกอะไรมา จะนำเสนอให้เพื่อนหรือครูรู้อย่างไร ก็ต้องฝึกการนำเสนอ การนำเสนอได้ดีจึงเป็นการพัฒนาปัญญาทั้งของผู้นำเสนอและของกลุ่ม

๔. การฝึกการฟัง ถ้ารู้จักฟังคนอื่นก็จะทำให้ฉลาดขึ้น โบราณเรียกว่าเป็นพหูสูต บางคนไม่ได้ยินคนอื่นพูด เพราะหมกมุ่นอยู่ในความคิดของตัวเองหรือมีความฝึใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งจนเรื่องอื่นเข้าไม่ได้ ฉันทะ สติ สมาธิ จะช่วยให้ฟังได้ดีขึ้น

๕. การฝึกปุจฉาวิสัชนา เมื่อมีการนำเสนอและการฟังแล้ว ฝึกปุจฉา-วิสัชนา หรือถาม-ตอบ เป็นการฝึกใช้เหตุผลวิเคราะห์ สังเคราะห์ ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งในเรื่องนั้น ๆ ถ้าเราฟังครูโดยไม่ถาม-ตอบ ก็จะไม่แจ่มแจ้ง

๖. การฝึกตั้งสมมติฐานและตั้งคำถาม เวลาเรียนรู้อะไรไปแล้วเราต้องสามารถตั้งคำถามได้ว่าสิ่งนี้คืออะไร สิ่งนั้นเกิดจากอะไร อะไรมีประโยชน์ ทำอย่างไรจะสำเร็จประโยชน์อันนั้น และมีการฝึกตั้งคำถามถ้ากลุ่มช่วยกันคิดคำถามที่มีคุณค่าและมีความสำคัญก็จะอยากได้คำตอบ

๗. การฝึกการค้นหาคำตอบ เมื่อมีคำถามแล้วก็ควรไปค้นหาคำตอบจากหนังสือ จากตำรา จากอินเทอร์เน็ต หรือไปคุยกับคนเฒ่าคนแก่ แล้วแต่ธรรมชาติของคำถาม การค้นหาคำตอบต่อคำถามที่สำคัญจะสนุกและทำให้ได้ความรู้มาก ต่างจากการท่องหนังสือโดยไม่มีคำถามเมื่อค้นหาคำตอบทุกวิถีทางจนหมดแล้วก็ไม่พบ แต่คำถามยังอยู่และมีความสำคัญ ต้องหาคำตอบต่อไปด้วยการวิจัย

๘. การวิจัยเพื่อหาคำตอบเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ทุกระดับ การวิจัยจะทำให้ค้นพบความรู้ใหม่ ซึ่งจะทำให้เกิดความภูมิใจ สนุก และมีประโยชน์มาก

๙. เชื่อมโยงบูรณาการ ให้เห็นความเป็นทั้งหมดและเห็นตัวเอง ธรรมชาติของสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยง เมื่อเรียนรู้อะไรมาอย่าให้ความรู้นั้นแยกเป็นส่วนๆ แต่ควรจะเชื่อมโยงเป็นบูรณาการให้เห็นความเป็นทั้งหมด ในความเป็นทั้งหมดจะมีความงาม และมีมิติอื่น ๆ บังเกิดออกมาความเป็นส่วนๆ และในความเป็นทั้งหมดนั้นมองให้เห็นตัวเองเกิดการรู้ตัวเองตามความเป็นจริง ว่าสัมพันธ์กับความเป็นทั้งหมดอย่างไร จริยธรรมอยู่ตรงนี้คือการเรียนรู้ตัวเองตามความเป็นจริงว่าสัมพันธ์กันอย่างไร ดังนั้น

ไม่ว่าการเรียนรู้อะไร ๆ ก็มีมิติทางจริยธรรมอยู่ในนั้นเสมอ มิติทางจริยธรรมอยู่ในความเป็นทั้งหมดนั้นเอง ต่างจากการเอาจริยธรรมไปเป็นวิชา ๆ หนึ่งแบบแยกส่วนแล้วก็ไม่ค่อยได้ผล

๑๐. การฝึกการเขียนเรียบเรียงทางวิชาการ ถึงกระบวนการเรียนรู้และความรู้ใหม่ที่ได้มา การเรียบเรียงทางวิชาการเป็นการเรียบเรียงความคิดให้ประณีตขึ้น ทำให้ค้นคว้าหาหลักฐานที่มาที่อ้างอิงของความรู้ให้ถี่ถ้วนแม่นยำขึ้น การเรียบเรียงทางวิชาการจึงเป็นการพัฒนาปัญญาของตนเองอย่างสำคัญและเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้ของผู้อื่นในวงกว้างออกไป

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๒ มาตรา ๔ (สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม, ๒๕๕๒, หน้า ๒) “การศึกษา หมายความว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต”

เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๕๐, หน้า ๔๐-๔๘) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาว่าเกิดจากการสร้างสรรค์ สิ่งสมมุติปัญญาเป็นตามแบบธรรมชาติของมนุษย์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีพัฒนาการมายาวนาน แม้สังคมมนุษย์จะเปลี่ยนแปลงก้าวหน้า หรือผันแปรไปอย่างไร มนุษย์ก็ยังคงความเป็นมนุษย์อยู่ ดังนั้น ธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์ จึงยังมีความสำคัญและถือได้ว่าเป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ ถึงแม้ว่ามนุษย์จะสามารถสร้างโลกเทียมจริงขึ้นมาได้ และได้พัฒนาการเรียนรู้ด้วยวิทยาการก้าวหน้าที่เรียกว่า เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร (IT) มีทางด่วนข้อมูลข่าวสาร มีระบบเครือข่ายข้อมูลนานาชาติ อันทรงประสิทธิภาพแล้วก็ตาม มนุษย์ก็ยังต้องเรียนรู้จากการสัมผัสมนุษย์ด้วยกัน และเรียนรู้โลกกายภาพอันเป็นสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่เกื้อกูลชีวิตมนุษย์ตลอดมา กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์แล้วสั่งสมไว้เป็นมรดกทางปัญญาจึงมีความสำคัญเคียงบ่าเคียงไหล่กับการเรียนรู้ด้วยวิทยาการก้าวหน้าด้วย และได้ประมวลกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาไว้ ๘ ประการดังนี้

๑. การลองผิดลองถูก มนุษย์เรียนรู้การดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ด้วยการลองผิดลองถูก ทั้งในด้านการหาอาหาร ต่อสู้กับธรรมชาติ การรักษาโรคจากสมุนไพร ประสบการณ์นี้ได้ทดสอบอยู่ตลอดเวลา และเกิดการสะสมเป็นความรู้ไว้ แล้วถ่ายทอดสู่ลูกหลานกลายเป็นข้อปฏิบัติ ข้อห้าม จารีตประเพณี ในวัฒนธรรมของกลุ่มคนนั้น ๆ ต่อไป

๒. การลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง เช่น การเดินทาง ปลูกพืช สร้างบ้าน ฯลฯ ซึ่งจะเห็นได้จากชาวบ้านในประเทศไทยตั้งปรากฏให้เห็น ชาวบ้านภาคเหนือเรียนรู้ด้วยการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมในพื้นที่ระหว่างหุบเขา แล้วพัฒนาเป็นระบบความล้มพันธิ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน ชาวบ้านภาคอีสานเรียนรู้ที่จะเสาะแสวงหาแหล่งดินดำน้ำชุ่มเป็นที่ทำมาหากิน หรือการขุด

สระไว้เป็นบารายรอบเทวสถานเพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวบ้านภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลต ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เดินทางด้วยเรือ ทำการเกษตรตามฤดูกาล และชาวบ้านภาคใต้เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างคนอยู่ต่างถิ่นต่างทำเลกันในเขตเชิงเขา ลุ่มน้ำและชายทะเล ด้วยการผูกไมตรีแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างพื้นที่ การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริงแล้วส่งต่อไปยังอนุชนรุ่นหลังแบบค่อยเป็นค่อยไป ได้กลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

๓. การสืบทอดวิถีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (oral tradition) จากการที่มนุษย์เราเรียนรู้ด้วยการทำจริงได้แล้วก็จะมี การส่งต่อคนรุ่นหลังด้วย การสืบทอด การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า ในรูปของ เพลงกล่อมเด็ก พังเพย สุภาษิต ญา และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (literary tradition) ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ แผนที่ และตำนาน-นิทาน เป็นต้น

๔. พิธีกรรม มนุษย์เรียนรู้โดยอาศัยพิธีกรรม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจใ้มน้ำวคนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเข้าใจในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจง เหตุผล

๕. ศาสนา ในด้านหลักธรรมคำสอน คีล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้เป็นกรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคง อบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิต การเรียนรู้ด้วยศาสนา จึงเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวม ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์โดยตรงและโดยอ้อมอีกทั้งเป็นแก่นในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ด้วย

๖. การแลกเปลี่ยนความรู้-ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามา ผสมผสานกลมกลืนบ้าง ชัดแย้งบ้าง ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย สังคมไทยจึงเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ที่มีทางเลือกให้แสวงหามากมายไม่รู้จบ และมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ ที่มีทั้งภูมิปัญญาเก่าใหม่ให้พิจารณาอยู่มากมาย

๗. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและทางสังคม ได้มีการเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย

๘. ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีหนึ่ง “ครูพักลักจำ” เป็นการแอบเรียนแอบเอาอย่างแอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตเห็นอยู่เงียบๆ แล้วรับมาเป็นของตนเองเพื่อสามารถทำได้จริง

ตาราง ๑ เปรียบเทียบการศึกษาในระบบโรงเรียนกับระบบการเรียนรู้ของชุมชน

หัวข้อ	ระบบโรงเรียน	ระบบการเรียนรู้ของชุมชน
องค์กร	-โรงเรียน	-องค์กรชุมชน
กลุ่มเป้าหมาย	-นักเรียน	-คนในชุมชนทั้งเด็ก-ผู้ใหญ่
ผู้สอน	-ครู	-วิทยากรท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน
วิธีการจัดการเรียน	-มีชั้นเรียน	-ไม่มีชั้นเรียน
การสอน	-เอาเนื้อหาวิชาที่สอนเป็นตัวตั้ง	-เอาปัญหาของชุมชนเป็นตัวตั้ง
การวัดผล	-มีการสอบ	-ไม่มีการสอบ วัดผลด้วยตัวเองว่าสามารถแก้ปัญหาได้หรือไม่
ระยะเวลา	-มีระยะเวลาเรียนจบหลักสูตรแน่นอน	-ไม่มีระยะเวลาแน่นอน การเรียนรู้ไม่สิ้นสุด

ที่มา : สีลาภรณ์ นาครทรรพ: อ้างอิงจาก เอกวิทย์ ฦ กลาง (๒๕๔๐, หน้า ๔๘)

ประยงค์ ธรรงค์ (๒๕๔๕, หน้า ๓-๗) ให้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนว่าเกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยระบบสำคัญ ๓ ระบบ คือ

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันในสังคม ระบบครอบครัว และเครือญาติ การควบคุมทางสังคมและการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกัน

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การผลิต แปรรูป รวมถึงกิจกรรมอื่นๆ ทางเศรษฐกิจ

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ช่วยให้เกิดการเรียนรู้สิ่งที่เป็นคุณค่า ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม

จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ที่เป็นเอกภาพระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ หรือระหว่างแนวคิดของการเรียนรู้ที่ขาดหายไป ความรู้จึงแยกเป็นส่วน เป็นความรู้เฉพาะเรื่อง ไม่สามารถเชื่อมโยงกันได้ จึงต้องเรียนรู้เรื่องความสัมพันธ์ ถ้าความสัมพันธ์เปลี่ยนการเรียนรู้ก็เปลี่ยน ในทางกลับกันถ้าการ

เรียนรู้เปลี่ยน ความสัมพันธ์ก็เปลี่ยนไปด้วยเพื่อรักษาความสมดุลของชุมชน ส่วนความสัมพันธ์และความรู้จะเปลี่ยนไปมากน้อยแค่ไหน เร็วหรือช้า ก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ทั้งปัจจัยภายในและภายนอกของชุมชน ดังนั้นเราจึงควรคำนึงถึงปรัชญาของชุมชน เช่น เรียนในสิ่งที่ต้องการทำ ทำในสิ่งที่ต้องการเรียน เรียนในสิ่งที่ต้องรู้และเรียนในสิ่งที่ควรรู้

ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ประยงค์ รัตนรงค์ ได้จากการทำงานกับชุมชนไม่เรียงอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า การเรียนรู้เป็นผลมาจากการเชื่อมโยงคน ความรู้และทรัพยากรเข้าด้วยกัน เป็นการเรียนจากการปฏิบัติ สรุปประสบการณ์ที่ได้รับความรู้ชุดใหม่เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน การเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่องเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา และพัฒนาจากสิ่งหนึ่งไปสู่อีกสิ่งหนึ่งไม่จบสิ้น ซึ่งการเรียนรู้สิ่งใหม่ของชุมชนเกิดขึ้นจากคนกลุ่มหนึ่งในชุมชนที่เห็นว่าแนวคิดและระบบที่มีอยู่เดิมไม่สอดคล้องหรือตอบสนองความต้องการของชีวิต คนกลุ่มนี้มักเป็นผู้ริเริ่มวิพากษ์ระบบแนวคิดเดิม พร้อมกับแสวงหาสิ่งใหม่มาทดแทน

กระบวนการเรียนรู้ที่มีความหลากหลายรูปแบบ มีทั้งความเหมือนและต่างกันแนวคิดของนักวิชาการ เอกวิทย์ ณ ถลาง ประเวศ วะสี กาสัก เตชะชั้นหมาก และประยงค์ รัตนรงค์ มีแนวคิดสอดคล้องกัน คือ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจริง และกระบวนการกลุ่ม นอกนั้นจะมีความต่างกันบ้าง กระบวนการเรียนรู้ที่มีความต่างกันอาจจะมาจากเรียนรู้เรื่องใด ส่วนกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญา เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้ประมวลไว้ค่อนข้างจะครอบคลุม แต่ต้องวิเคราะห์ หรือประยุกต์ให้เหมาะสมกับการศึกษาภูมิปัญญาแต่ละประเภท นอกจากนี้องค์ประกอบสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างคน สิ่งแวดล้อมและสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และกระบวนการเรียนรู้เรียนรู้ทั้งความรู้เดิม ความรู้ใหม่ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชนให้ทันกับยุคสมัยปัจจุบัน

ส่วนการสืบทอดมีความสำคัญมากต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญา เมื่อมีการเรียนรู้แล้วแต่ไม่สืบทอดให้ผู้อื่นก็จะไม่เกิดประโยชน์สูงสุด หรือเป็นการสูญสิ้นภูมิปัญญาไปในที่สุด การสืบทอดมีผู้ให้ความหมายและความสำคัญ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๕, หน้า ๖-๙) ให้ความหมายการสืบทอด หมายถึง การที่คนรุ่นหนึ่ง สร้างสรรค์ ส่งเสริม และถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความสามารถ ตลอดจนผลิตผลจากความรู้ ความคิด ความสามารถนั้นๆ ต่อไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งเพื่อความต่อเนื่องและเจริญก้าวหน้าของเผ่าพันธุ์

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต, ๒๕๓๗, หน้า ๒๙-๓๐) ให้ความหมายการสืบทอด หมายถึง การสืบทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ไปข้างหน้าจากปัจจุบันสู่นาคต แต่การสืบทอดนั้นไม่ได้สืบทอดกันลอยๆ หากเป็นการสืบทอดด้วยปัญญาอย่างมีวิธีการ ถ้าสืบทอดโดยไม่มี

วิธีการก็เป็นการปล่อยให้ไหลเรื่อยเปื่อยไป การสืบทอดอย่างมีวิธีการนี้จะเรียกว่าการสืบสาน ซึ่งเป็นการ
 ปรับแต่งวัฒนธรรมจากเดิมให้มีรูปแบบสอดคล้องกับยุคสมัยปัจจุบัน

กรมศิลปากร (๒๕๕๒, หน้า ๑๖๐) ให้แนวคิดการสืบทอดภูมิปัญญาว่าเป็นการสืบทอด
 วัฒนธรรมจากบรรพชนในอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน ชนเผ่าใดไม่มีภูมิปัญญาและเทคโนโลยีย่อมไม่มีการ
 เปลี่ยนแปลงพัฒนา และได้เสนอการสืบทอดภูมิปัญญาและเทคโนโลยีโดยกระบวนการดำเนินงาน ๓
 ลักษณะ คือ

๑. การปฏิบัติงานในชีวิตประจำวัน (daily life) เป็นการถ่ายทอดวิธีการ ปัญญา และ
 การปฏิบัติงานโดยอาศัยประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดในชีวิตประจำวันจากพ่อแม่ไปสู่ลูกหลาน

๒. การศึกษาเล่าเรียน (education training) เป็นการจดเป็นตำรา ท่องจำ ฝึกหัด
 และจัดทำเครื่องมือใช้เองโดยมีผู้สอนคือ ครู ผู้รับการถ่ายทอดคือ นักเรียน

๓. การรับความรู้ภูมิปัญญาจากสังคมภายนอก เป็นการรับรู้รูปแบบวิธีการจากสื่อต่าง ๆ
 เช่น โทรทัศน์ หนังสือ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาสามารถเกิดขึ้นได้ในหลายระดับ นับจากครอบครัว
 ชุมชน และองค์กรเครือข่าย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (๒๕๕๕, หน้า ๑๕-๑๗) ให้
 แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาว่า การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาไทยในอดีตและในปัจจุบัน
 มีลักษณะหลากหลายรูปแบบ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า "ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญา" นั้นมีความหมายที่กว้าง
 มีหลากหลายลักษณะขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ว่าทำที่ไหนและอย่างไร เพราะมีการเรียนรู้ต่อเนื่องตั้งแต่เกิด
 จนตาย เรียนรู้ในวิถีชีวิต เรียนรู้ในการปฏิบัติ เรียนรู้ในการทำงาน และเรียนรู้ในความสัมพันธ์กับคน
 อื่นในชุมชน ซึ่งสรุปศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาศูนย์แรก คือ ครอบครัว การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิ
 ปัญญาแห่งแรกเกิดขึ้นภายในครอบครัว จากพ่อแม่สู่ลูก จากพี่น้อง เครือญาติใกล้ชิดที่ถ่ายทอดให้กัน
 และกัน เพื่อสืบทอดภูมิปัญญา ความรู้หลายอย่างจะไม่มีใครเผยแพร่ให้ใครคนอื่น ถือว่าเป็น "มรดก"
 ของวงศ์ตระกูล เช่น ความรู้เรื่องการรักษาโรค ยาสมุนไพร ศิลปะการแสดง ศิลปหัตถกรรมต่างๆ
 เป็นต้น ส่วนใหญ่จะมี "เคล็ดลับ" ที่จะถ่ายทอดให้คนที่ต้องการให้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาอันเป็น
 มรดกดังกล่าวเท่านั้น อย่างไรก็ดี มีหลาย ๆ อย่างที่ไม่ได้แสดงออกมาอย่างชัดเจนว่าเป็นการถ่ายทอด
 หรือเป็นการสืบทอด เพราะเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน พ่อสอนลูกให้ไถนา ดูแล
 สัตว์เลี้ยง สอนให้ทำเกวียน สอนให้ตีเหล็ก ก็สอนโดยการลงมือปฏิบัติร่วมกัน เป็นคนช่วยพ่อ ดูว่าพ่อ
 ทำอย่างไร แล้วก็เลียนแบบพ่อ เช่นเดียวกับที่แม่สอนลูกให้หุงข้าว การประกอบอาหาร ทำขนม ทอผ้า
 ทำงานบ้านต่างๆ แม่ให้ลูกสาวช่วย ลูกสาวทำตามแม่ ตอนแรกๆ แม่คอยบอกคอยแนะนำ จนกระทั่ง
 ลูกสาวทำเองได้

การเรียนรู้ชีวิตในครอบครัวเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญ โดยเฉพาะในครอบครัวที่มีภูมิปัญญา
 ความสำคัญไม่เพียงแต่สำหรับครอบครัวนั้น แต่ยังส่งผลต่อชุมชน และสังคมต่อไปด้วย เช่น การ

แก้ไขปัญหาดังกล่าว การทำมาหากินในยามขัดสน การรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ เป็นต้น การถ่ายทอดหรือการสืบทอดดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติ โดยไม่มีคำว่า "โรงเรียน" ไม่มีคำว่า "เรียนรู้" มีแต่คำว่า "เข้าใจ" "ทำได้" หลังจากที่ได้มีการบอกหรือการปฏิบัติ ทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง ทุกอย่างดำเนินไป ประหนึ่งการเรียนรู้คือส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชีวิต เชื่อมโยงกับทุกเรื่องในชีวิต เป็นเรื่องความจริง ความดี และความงาม เช่น การทำอาหารที่ได้ทั้งคุณค่าสำหรับร่างกาย ได้อาหารที่อร่อย ได้ศิลปะหรือความงามของการเตรียมอาหาร การตกแต่ง การทำทุกอย่างด้วยความเอาใจใส่ ละเอียดอ่อน และด้วยความรัก การเรียนรู้เรื่องการทำมาหากินที่ไม่เอาเปรียบคนอื่น ที่มีเมตตาต่อผู้อื่น ต่อธรรมชาติ เรียนรู้กฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ กับผู้คนในชุมชน เป็นการเรียนรู้ทั้งทักษะทั้งคุณค่าไปพร้อมกัน จึงเป็นความรู้ที่คู่คุณธรรมเสมอ ไม่มีอะไรที่ "ปลอดภัย" หรือ "เป็นกลาง" มีแต่ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร จริงหรือไม่จริง ซึ่งในสังคมที่ชีวิตมีลักษณะเป็นองค์รวม ทุกอย่างสัมพันธ์กันทั้งหมด

ศูนย์การเรียนรู้แห่งที่สอง คือ วัดและชุมชน วัดในอดีตเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นลานกิจกรรมต่างๆ ทั้งกิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ ศาสนพิธี พิธีกรรมต่างๆ ทั้งการเทศน์สอน การจัดงาน พิธีกรรมตามประเพณี การทอดผ้าป่า การทอดกฐิน การทำบุญในโอกาสต่างๆ รวมไปถึงกิจกรรมทางสังคมของส่วนรวม ซึ่งพระภิกษุเป็นผู้ริเริ่ม ผู้ประสาน และส่งเสริมสนับสนุนให้เกิด เช่น เป็นสุขศาลา ดูแลรักษาคนเจ็บคนป่วย ให้ยาสมุนไพร หรือเป็นที่อบที่นวด เป็นที่พักพิงของคนต่างถิ่นที่ไม่มีที่พักอาศัย เป็นที่พบปะประชุมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน เหล่านี้ล้วนเป็นโอกาสของการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญา เป็นการดำเนินการในทางปฏิบัติ ซึ่งผู้เกี่ยวข้องทั้งพิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ ล้วนแต่ต้อง "เรียนรู้" และปฏิบัติได้อย่าง "แม่นยำ" ความแม่นยำเกิดจากการที่ไม่มี "คู่มือ" หากแต่ส่วนใหญ่มาจากการบอกสอน มาจากความจำ และมาจากการปฏิบัติจริงที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ถ้าหากไม่มีความแม่นยำ สิ่งที่ถ่ายทอดก็จะผิดเพี้ยนไปจนกระทั่งสูญเสยสิ่งที่เป็นแก่นหรือสาระที่แท้จริงไป ผู้นำในวัด คือ พระภิกษุสงฆ์ และผู้นำฝ่ายฆราวาส มีความสำคัญในฐานะที่เป็น "ครู" แม้อาจจะไม่เป็นผู้ถ่ายทอดเองโดยตรง แต่เป็น "ผู้กำกับ" พิธีกรรมก็ดี กระบวนการต่างๆ ก็ดี จะต้องมีความรู้ความชำนาญ ไม่ให้เกิดการปฏิบัติที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิม การถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวนี้นับเป็นการถ่ายทอดในลักษณะที่เต็มไปด้วย "จิตวิญญาณ" การปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และหลักธรรมคำสอนทางศาสนา ที่เริ่มจากผู้ก่อตั้งศาสนา ถ่ายทอดให้ศิษย์ ที่ก่อตั้งเป็นสถาบันและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ถ่ายทอดสิ่งที่เป็นเนื้อหาและรูปแบบ ที่เป็นอมตะไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลและเทศะ กับสิ่งที่ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม หรือรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ คือ สถาบันการเรียนรู้ การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาที่สำคัญ โดยกระบวนการทางสังคมที่อาจจะมองไม่เห็นชัดเจนว่ามีการถ่ายทอดสืบทอดอย่างไร แต่ในความเป็นจริง มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุดทางหนึ่ง

นอกจากนี้ วัดยังเป็น "โรงเรียน" ในความหมายที่คุ้นเคยของทุกวันนี้ เป็นที่ "บวชเรียน" ของเด็กชายในชุมชน เรียนรู้การอ่าน การเขียนภาษาไทย ภาษา "ไทยเดิม" ของแต่ละท้องถิ่น โดยเฉพาะที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรียนรู้การคิดเลข เรียนรู้ศิลปะต่างๆ หรือเรียนรู้สิ่งที่พระภิกษุที่วัดมี เช่น ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรค ยาสมุนไพร การนวด เป็นต้น

ศูนย์การเรียนรู้แห่งที่สาม คือ องค์กรชุมชนและเครือข่าย เป็นศูนย์การเรียนรู้ใหม่ของชุมชนจึงเกิดการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการการเรียนรู้ชุมชนเกิดองค์กรที่สมาชิกรวมตัวกันเพื่อเรียนรู้และจัดการทรัพยากร เกิดเป็นกลุ่มต่างๆ ตามประเด็น ตามความสนใจ ตามลักษณะของปัญหา ตามศักยภาพของพื้นที่แต่ละแห่ง จึงมีกลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ เกิดขึ้น การรวมกลุ่มเพื่อจัดการทรัพยากร จัดการผลิต จัดการทุน ของตนเองจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ใหม่ เรียนรู้ภายในชุมชนจากผู้ที่มีอยู่ในชุมชนเหล่านั้นไม่เพียงพอ เพราะมีจำนวนน้อย หรือสำหรับหลายๆ เรื่องอาจจะไม่มีเลยก็ได้ จึงเกิดการเรียนรู้โดยอาศัยผู้รู้จากที่อื่น หรือการไปศึกษาดูงานที่อื่นที่ทำได้สำเร็จ เกิดการประชุมสัมมนา การฝึกงาน การทดลองปฏิบัติ และอาศัยผู้รู้จากท้องถิ่นต่างๆ หรือจากสถาบันและองค์กรภายนอกมาสนับสนุน ทำให้เกิดการเรียนรู้ นับเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดรูปแบบหนึ่งในปัจจุบัน เพราะเป็นการสืบทอดที่มีรูปแบบสำคัญ คือ

๑. ทุกรูปแบบสืบทอดโดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือต้องเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ ทุกรูปแบบเกี่ยวกับจิตวิญญาณ

๒. เป็นการเรียนรู้ "ตัวต่อตัว" เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้สืบทอด

๓. เป็นกระบวนการถ่ายทอดทุกอย่างรวมกัน ทั้งเนื้อหาสาระ และจิตวิญญาณ เป็นกระบวนการแบบองค์รวม

๔. ความรู้ที่ถ่ายทอดมีลักษณะบูรณาการ แม้จะเป็นความรู้เฉพาะก็เป็นความรู้ที่มีคุณธรรม เป็นภูมิปัญญาที่มีลักษณะบูรณาการ

การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้า นับแต่อดีตครอบครัวจะมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้การทอผ้าเป็นอย่างดี ดังศิลปแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (ศิลปะงานผ้า) จำนวน ๒ ท่าน ที่ได้มีการกล่าวถึงการเรียนรู้การทอผ้าไว้ ดังนี้

พยอม สีนะวัฒน์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (ศิลปะงานผ้า) ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ ได้เริ่มเรียนรู้งานผ้าอย่างละเอียดในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคัดเลือกไหม จนกระทั่งการทอจนสำเร็จเป็นผืนผ้าจากมารดาและป้า และเมื่อแต่งงานกับนายสวน สีนะวัฒน์ ก็ย้ายไปอยู่ที่ จังหวัดร้อยเอ็ด บ้านเกิดของสามี ซึ่งที่นี่เองเป็นที่ที่คุณยายพยอมได้เรียนรู้งานผ้าเพิ่มเติมจากญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายสามีจนกระทั่งชำนาญ และร่วมกันเปิดกิจการร้านสินะวัฒน์พาณิชย์ จำหน่ายผ้าทอต่างๆ ที่เปี่ยมด้วยคุณภาพจนเป็นที่เลื่องชื่อมาตราบนานทุกวันนี้ คุณยายพยอมเป็นผู้ที่มีความรักในการเรียนรู้และช่าง

สังเกตเป็นอย่างยิ่ง นอกจากคุณสมบัติดังกล่าวมาแล้วยังมีความเป็นศิลปินมาก ผลงานจึงทรงคุณค่า ในทางศิลปะอันเกิดจากความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของท่าน นอกเหนือจากการศึกษางานตามแบบอย่าง บรรพบุรุษอย่างถ่องแท้แล้ว ท่านยังได้พยายามทดลอง ค้นคว้าหาวิธีการเพื่อการพัฒนางานผ้าให้ดีขึ้น ไปกว่าเดิม ทั้งในด้านเทคนิคการทอผ้า และรูปแบบลวดลาย สี สัน ทำให้งานของท่านไม่เพียงแต่จะ ทรงคุณค่าในรูปแบบประเพณีโบราณมีอยู่มีขาดแล้ว ยังมีความแปลกใหม่อย่างวิจิตรพิสดารอีกด้วย สิ่ง ที่คุณยายยึดมั่นอย่างเคร่งครัด คือคุณภาพของงาน จะพิถีพิถันทุกขั้นตอน ไม่ยอมให้งานที่ไม่ดีผ่าน ออกมา แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกว่าปกติก็ตาม งานผ้าที่โดดเด่นที่สุดของท่าน คืองานผ้ายกดินเงิน ดินทอง ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นงานศิลปะหัตถกรรมชั้นสูง พระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ อาทิ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ก็ทรง ฉลองพระองค์ด้วยผ้าทอฝีมือคุณยายในหลายโอกาส (<http://thaiedu.tfb.co.th/knowledge> อ้างอิงจาก หนังสือสกุลไทย ฉบับวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๔๒ เข้าถึงข้อมูล ๑ สิงหาคม ๒๕๔๖)

แสงดา บันลือ ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (ศิลปะการทอผ้า) ประจำปี ๒๕๒๙ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางการทอผ้าฝ้ายซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากคนในครอบครัว คือ แม่ และยาย เริ่มจากเด็กหญิงแสงดาเติบโตมาในสิ่งแวดล้อมชนบททุ่งนาและไร่ฝ้าย แม่อยู่หรือยายเป็นคนทอผ้าฝ้ายมือเยี่ยมเด็กหญิงแสงดาเริ่มปั่นฝ้ายได้ตั้งแต่อายุ ๗-๘ ขวบ และเริ่มทอผ้าเมื่ออายุ ๑๑-๑๒ ขวบ ซึ่งแม้ช่วงที่จะไปทำงานที่อื่น แต่เรื่องปั่นฝ้าย ทอผ้าก็ไม่เคยลืมเลือนเพราะอยู่ในสายเลือดมาแต่ กำเนิด ด้วยความสามารถของยาย และการที่อยู่ใกล้ชิดกันได้เห็นและมีส่วนร่วมในกิจกรรมเกี่ยวกับการทอผ้าฝ้าย เช่น การปั่นฝ้าย การทอ การย้อม เด็กหญิงแสงดาได้เรียนรู้ทีละเล็กละน้อยโดยไม่รู้ตัว

การทอผ้าครั้งแรกด้วยการทอใช้เอง เมื่อแต่งงานแล้วด้วยใจรักและผูกพันกับการทอผ้าฝ้ายอันได้รับอิทธิพลจากยายส่งผลให้ป้าแสงดา บันลือ มีการพัฒนาทั้งสี่ธรรมชาติ พันธุ์ ฝ้ายพื้นเมืองที่มีคุณสมบัติไม่ย่นง่ายเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ดังคำกล่าวของป้าแสงดา ตอนหนึ่งว่า “...ป้า เรียนรู้สิ่งเหล่านี้มาจากแม่และยาย โดยเฉพาะยาย เพราะแม่ยุ่งกับการทำมาหากินไม่ค่อยมีเวลาทำ ที่จริงคนสมัยก่อนก็ทำ ๆ กันมา ยายทำไปเรื่อย ๆ เราก็จดจำมาเรื่อย จำต้นไม้ว่าอะไรเป็นอะไรซึ่งยายเก่งมาก สีส้มนี้ไม่สวยเท่าสมัยยายทำเพราะไม้บางชนิดขาดหายไป...” (สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๗, หน้า ๑๗๔-๑๗๗) เป็นการเรียนรู้ใช้ระบบจดจำ ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

จากการเรียนรู้ของศิลปินแห่งชาติทั้งสองท่านเกี่ยวกับการทอผ้านั้น ครอบครัวซึ่งมีแม่ ยาย และญาติพี่น้องเป็นผู้ผลักดัน ทำให้เห็น หรือการมีส่วนช่วยในกิจกรรมต่างๆ ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจให้ทำตาม จากที่ป้าแสงดาเรียนรู้จากยายก็เป็นการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่ง (ยาย) สู่คนอีกรุ่น หนึ่ง (ป้าแสงดา ซึ่งเป็นหลานสาว)

ผู้หญิงไทยได้สังเกตวิธีการต่างๆ เรื่อยมาจนถึงช่วงวัย ๑๓-๑๔ ปี เด็กหญิงเริ่มแรกก้าวเข้าสู่วัยสาว ร่างกาย สมอง เจริญพร้อมต่อการฝึกหัดการทอผ้า หญิงสาวจะเรียนรู้รายละเอียดในขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการทอผ้าจากครูคนแรกของชีวิต คือ แม่ ด้วยระบบการสอนแบบภาคปฏิบัติ ฝึกหัดสังเกต ข้อควรระวัง ข้อควรปฏิบัติในกระบวนการทอผ้า ตามคำชี้แนะของแม่ที่ได้สั่งสมเป็นภูมิปัญญามาจากประสบการณ์ตรงของบรรพชนไทยรุ่นแล้ว รุ่นเล่า ถ่ายทอดสืบต่อกันมาด้วยมันสมองและสองมือ โดยไม่ต้องมีบันทึกเป็นตำราใดๆ ทุกเรื่องราวแห่งสายใยของผืนผ้าไทยได้บอกกล่าวและเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง

จากการศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาข้างต้น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการสืบทอดภูมิปัญญา คือ ครอบครัว และชุมชน เช่น พ่อ แม่ ถ่ายทอดสู่ลูกหลานในครอบครัวด้วยวิธีการทำให้ดู หรือปฏิบัติร่วมกัน ดังที่ศิลปินแห่งชาติ ๒ ท่าน ได้กล่าวถึงครอบครัวมีส่วนถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้า แสงดา บันสิทธิ์ ได้รับการสืบทอดการทอผ้าจากยายเป็นผู้ถ่ายทอดให้ ส่วน พยอม สันะวัฒน์ ได้สืบทอดการทอผ้าจากญาติทางสามีเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ นอกจากนี้ชุมชนก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีส่วนสืบทอดภูมิปัญญา เช่น วัด หรือกลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ระบบเครือญาติมีผลต่อกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้าไหม เพราะกลุ่มเครือญาติจะทำให้มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลมากกว่าเพื่อนบ้านทั่วไป ซึ่งในหมู่บ้านหนึ่งหากสืบสาวเครือญาติแล้วอาจจะมีกลุ่มเครือญาติ ๔-๕ กลุ่มเท่านั้น ล้วนแล้วเป็นพี่น้องกันทั้งหมู่บ้าน (ยศ สันตสมบัติ, ๒๕๔๐, หน้า ๑๑๕) การนับญาติมีอยู่ ๒ แบบใหญ่ๆ คือ การนับญาติทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่เท่าเทียมกัน (bilateral descent) และการนับญาติฝ่ายเดียวหรือบุตรหลานถูกกำหนดให้เป็นญาติฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดระหว่างพ่อกับแม่ (unilateral descent) การนับญาติทั้งสองฝ่ายทำให้ลูกหลานของกลุ่มเครือญาติเหล่านี้มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและสามารถสืบสาวสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่ใช้กัน เช่น เด็กในหมู่บ้านผู้ชายรุ่นเดียวกับพ่อแทบทั้งหมู่บ้านว่า “พ่อ” หรือแทนผู้หญิงรุ่นเดียวกับแม่ของตัวเองว่า “แม่” ถ้าแก่ก็กว่าพ่อแม่จะเรียก “อัย” ในภาคเหนือ หรือ พ่อใหญ่ แม่ใหญ่ ในภาคอีสาน หรือเรียกผู้ที่มีอายุมากกว่าทั้งชายและหญิงว่า “พี่” เป็นต้น ระบบเครือญาติมีการศึกษามานานผู้ที่มิพบทบาทสำคัญคนหนึ่งคือ Lewis Henry Morgan (๑๘๗๑) (อ้างอิงจากประสิทธิ์ สวัสดิ์ ญาติ, ๒๕๓๕, หน้า ๑๓๑-๑๓๒)

ในทุกสังคมวัฒนธรรมแทบทุกแห่งทั่วโลก ระบบเครือญาติมีบทบาทสำคัญในการควบคุมกฎเกณฑ์ทางสังคมสำคัญ ๒ ประการ คือ กฎเกณฑ์ว่าด้วยที่อยู่อาศัยภายหลังการแต่งงาน และกฎเกณฑ์การสืบสายเลือดหรือการนับญาติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสิทธิใช้สอยและการแบ่งปัน การจัดกลุ่มแรงงานไปจนถึงการเลือกคู่ครอง กฎเกณฑ์ดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำคัญของการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

๒. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าในระบบการศึกษา

รุ่ง แก้วแดง (http://www.drrung.com/article/page_articles๒๖.html เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖) ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบการศึกษา เพื่อสร้างศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิแก่คนไทย ช่วยให้บรรพชนของไทยได้ดำรงชีวิตอยู่บนผืนแผ่นดินนี้มาอย่างสงบสุขเป็นเวลายาวนาน แม้ว่าส่วนหนึ่งจะสูญหายไป แต่อีกส่วนหนึ่งยังคงหลงเหลือเป็นมรดกอันล้ำค่าอยู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด

ภูมิปัญญาไทยมีความสำคัญยิ่งสำหรับสังคมไทยจำเป็นที่จะต้องมีการรวบรวม วิจัย พัฒนา เผยแพร่ และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ดังเช่นที่บรรพบุรุษของเราได้ทำมาหลายชั่วคน เพื่อมิให้สูญหายไปจากวิถีชีวิตของคนไทย กระบวนการที่จะทำให้อุบัติภูมิปัญญาไทยฟื้นคืนชีพกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้งก็คือ กระบวนการศึกษา ฉะนั้น สิ่งที่เราต้องช่วยกันคิดก็คือ จะนำภูมิปัญญากลับสู่ระบบการศึกษาไทยได้ทั้งเนื้อหาที่สอนก็เป็นภูมิปัญญาไทย และกระบวนการเรียนการสอน ดังนี้

๑. สถาบันอุดมศึกษา เมื่อประมาณเกือบ ๒๐ ปีที่ผ่านมา ได้มีการจัดตั้งสถาบันไทยศึกษา สถาบันไทยคดีศึกษาในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง จนถึงขณะนี้บางแห่งก็ยังศึกษากันอย่างจริงจังอยู่ บางแห่งก็เสียบหายไป แต่ก็นับเป็นนิมิตหมายที่ดีตรงที่ได้เริ่มทำการศึกษากันในระดับอุดมศึกษาบ้างแล้ว

๒. สำนักงานคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) เดิมเคยเน้นเฉพาะงานด้านวัฒนธรรมไทยระดับชาติ แต่ต่อมาได้ให้ความสำคัญกับระดับท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงปี ๒๕๓๒-๒๕๓๓ ได้เริ่มฟื้นฟูเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างจริงจังมีการประชุมสัมมนาหลายครั้ง จนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง

๓. กรมการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ให้การศึกษาแก่คนวัยผู้ใหญ่ในท้องถิ่นเป็นจำนวนมากทั่วประเทศก็ได้เริ่มที่จะให้มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยจะนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีสอน

๔. กรมวิชาการ นำหลักสูตรเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยเข้าสู่การเรียนการสอนในโรงเรียนแม้จะเพิ่งเริ่มทำได้เพียง ๓ ปี ยังไม่เห็นผลว่าเป็นอย่างไรแต่กรมวิชาการก็คือหน่วยงานหลักที่จะนำเรื่องภูมิปัญญาไทยเข้าไปสู่ระบบโรงเรียน

๕. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) หรือสภาการศึกษา เริ่มดำเนินการเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ของภูมิปัญญาไทยมาได้ ๕ ปีแล้ว ปัจจุบันได้มีการจัดตั้งหน่วยงานภายในขึ้นเรียกว่า "สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาไทยและการศึกษาไทย" เพื่อทำหน้าที่ในการรวบรวมภูมิปัญญาไทย ศึกษา วิจัย วิเคราะห์ สังเคราะห์และพัฒนาขึ้นเป็นนโยบายแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาไทยในการศึกษา

๖. ภาคธุรกิจและองค์กรเอกชน (NGO) มีหลายแห่งที่พยายามและให้การสนับสนุนโครงการต่างๆ เช่น ธนาคารไทยพาณิชย์ จัดทำรายการ "ภูมิปัญญาไทย" และธนาคารศรีนครทำรายการ "รอยไทย" เผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๙ อสมท. เป็นต้น นอกจากนี้มูลนิธิหมู่บ้านก็ได้รวบรวมองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาไทยไว้มากโดยมีการทำงานร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด

๗. สื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ สถานีวิทยุและโทรทัศน์ ต่างก็มีรายการเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยมากขึ้น

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่ากระบวนการศึกษาเริ่มมีบทบาทในการนำภูมิปัญญาเข้าสู่หลักสูตร และนอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนให้การส่งเสริมสนับสนุนการสืบทอดภูมิปัญญาไทย ผ่านสื่อต่างๆ ให้สามารถเข้าถึงภูมิปัญญาได้ด้วยกันหลายทาง ที่เห็นชัดเจนก็คือหลักสูตรของกรมอาชีวศึกษาที่ทำการเปิดสอนในหลักสูตรเกี่ยวกับการทอผ้าไหมและผ้าพื้นเมือง กระบวนการสืบทอดอาจเปลี่ยนไปจากอดีตอย่างเห็นได้ชัดเจนขึ้น

กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาจากผู้วิจัยได้วิเคราะห์เอกสารดังกล่าวพอสรุปได้ ดังนี้

๑. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดจากสถาบันทางครอบครัว เรียนรู้จากพ่อแม่ หรือกิจกรรมทางครอบครัว เช่น การทอผ้า ทำอาหาร ลูกสาวก็จะเรียนรู้การทอผ้าและทำอาหารตามแม่ ส่วนผู้ชายอาจเรียนรู้เรื่องอาชีพเกษตร สมุนไพร จากพ่อ เป็นต้น

๒. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดเกิดจากกิจกรรมของชุมชน เช่น ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาที่มีการรักษาและดำเนินอยู่ เช่น การไหว้ผีปู่ตา เพื่อเป็นการรักษาป่า งานบวช งานแต่งงาน และการทอผ้ากฐิน เป็นต้น

๓. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดจากกระบวนการกลุ่ม การรวมกลุ่มจะก่อให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และมีการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มด้วย เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มจักสาน ฯลฯ

๔. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดเกิดจากการศึกษาในระบบ ปัจจุบันจะมีสถาบันทางการศึกษาจัดหลักสูตรเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น หลักสูตรการทอผ้าพื้นเมืองของกรมอาชีวศึกษา เป็นต้น หลักสูตรตรงนี้จะเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาให้คงอยู่และมีการประยุกต์ให้เหมาะสมตามยุคสมัย

๕. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญา จาก ครู (ผู้มีความรู้) ผู้ที่มีหน้าที่สำคัญที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาที่สำคัญก็คือ "ครู" หรือผู้ที่ถ่ายทอด ผู้ที่เป็นแบบอย่าง เช่น ครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน และศิลปินแห่งชาติ บุคคลเหล่านี้คือผู้ที่เป็นแบบอย่างและเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการอยากเรียน อยากรู้ อยากเป็น ซึ่งเป็นสิ่งดีงามเกิดจากจิตใจอันเป็นคุณค่าสำคัญในสังคมปัจจุบัน

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการทอผ้า

๑. ความสำคัญของการทอผ้า

การทอผ้ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม ดังนี้ (วรรณ วุฒทะกุล และยุรรัตน์ พัฒน์ยุรา(อ้างอิงจากนัฐประภา เศรษฐกสิวิทย์. ๒๕๕๑, หน้า ๑๑) มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑) เพื่อสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต สำหรับนุ่งห่ม ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเกิด บวช แต่งงาน เข้าพรรษา งานกฐิน บุญผ้าป่า พิธีทานตุง ฯลฯ

๒) เป็นเครื่องแสดงถึงฐานะ เช่น ผู้คนที่ไปอาจนิยมนุ่งผ้าฝ้าย เพราะกรรมวิธีในการทอ ตลอดจนการดูแลรักษาง่าย เหมาะกับการใช้ในงานภาคเกษตร เป็นต้น ส่วนเจ้านาย ขุนนาง หรือข้าราชการชั้นสูงจะใช้ผ้าไหม ซึ่งมีการทอที่ประณีตสวยงาม

๓) เพื่อแสดงถึงการแบ่งหน้าที่ระหว่างหญิงชาย หลังจากทำนาส่วนใหญ่ชาวชนบทที่เป็นหญิง เมื่อว่างจากการทำนาแล้วจะทอผ้า ส่วนชายจะจัดเตรียมเครื่องมือและเครื่องใช้ในการทำนาและการทอผ้า หญิงทอผ้า มัดหมี่ ผู้ชายทำก่ ทำกง ทำไม้คาน กระดั่ง เป็นต้น

ชนิดา ตั้งถาวรสิริกกุล (๒๕๕๑, หน้า ๒๑) ผ้าเป็นสื่อสัญลักษณ์ สื่อสัญลักษณ์บนผ้าลาวเวียงถ่ายทอดผ่านเส้น สี และลวดลายมีความหมายต่อการจัดระเบียบทางสังคม โครงสร้างความคิด และอุดมการณ์ของสังคม การทอผ้าเป็นสัญลักษณ์ “ความเป็นผู้หญิง” ทั้งแง่ตัวตนและสังคม ลวดลาย “นาค” เป็นสัญลักษณ์ของระบบความคิด ความเชื่อมต่อนสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์ธรรมชาติ และจักรวาล ลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าเป็นความยิ่งใหญ่แห่งสีสันของวัฒนธรรมลาวที่สืบทอดโดยผู้หญิง ด้วยเหตุนี้ลวดลายผ้าจึงเป็นคลังความรู้ที่สำคัญของผู้หญิงลาว และเป็นพฤติกรรมขั้นสูงสุดของเพศหญิง ซึ่งความรู้และพฤติกรรมการถักทอจะนำผู้หญิงไปสู่การบรรลุอุดมการณ์ของสังคม ในการสร้างตนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ของสังคม อันนำมาซึ่งสิทธิและอำนาจเหนือมนุษย์ผู้ไม่สมบูรณ์อื่น ๆ ดังนั้น ลวดลายผ้าจึงประกอบด้วยคุณค่าและอุดมการณ์ทางสังคมของบุคคลผู้หนึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะการเป็นเครื่องมือของผู้หญิงที่จะก้าวไปสู่จุดเริ่มต้นของการสร้างคุณค่าของตนเองและการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ของสังคมผ่านการแต่งงาน ความสัมพันธ์ระหว่างถิ่นฐานหลังแต่งงานและการสืบทอดมรดกที่เพศหญิงเป็นหลัก มีผลต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้หญิง รวมทั้งการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องการทอผ้า ด้วยเหตุนี้การตอบโต้ระหว่างอุดมการณ์และพฤติกรรมทางสังคมวางอยู่บนรากฐานของครอบครัวที่มีบ้านเป็นศูนย์กลาง ณ ที่ซึ่งความแตกต่างอยู่รวมกันได้ นั่นก็หมายถึงบ้านและการแต่งงานเป็นรากเหง้าทางความคิดอยู่บนขั้วบนแกนเดียวที่ปรากฏตนในรูปสัญลักษณ์นาคบนผืนผ้า เป็นต้น

ลวดลายผ้าบันทึกเรื่องราวสำคัญไว้ ๒ ประการ คือ

ประการแรก ระเบียบแบบแผนของการจัดวางลวดลาย จากการศึกษาลวดลายผ้าลาวเวียงของบ้านทุ่งนา พบว่า ลวดลายมีกฎระเบียบชุดหนึ่งกำกับอยู่ ตั้งแต่ระดับของเส้น สี การจัดองค์ประกอบและโครงสร้างของลวดลาย ลวดลายผ้าแต่ละผืนสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ลายหลักและลายประกอบ ซึ่งทั้งสองจะถูกจัดวางอยู่ในโครงสร้างของลวดลายภายใต้หลักเกณฑ์ทางสังคมที่กำกับอยู่ร่วมกัน เพราะสังคมเป็นผู้ครอบครองลวดลายมิใช่ปัจเจกชน โดยเฉพาะลายเอื้อย หรือเส้นซิกแซก อันเป็นที่มาของโครงสร้างหลักของลายขนาดและลายอื่นๆ

ประการที่สอง ลวดลายในฐานะสื่อสัญลักษณ์ของสังคมสื่อความหมายหลากหลาย การจัดวางลวดลายได้บ่งชี้ให้เห็นถึงการจัดระเบียบทางสังคมและโครงสร้างความคิดในสังคมนั้น รวมถึงสื่อถึงเอกลักษณ์ชุมชนลาว และที่สำคัญเป็นรากฐานความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางสังคม โดยมีลวดลายขนาดเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่สำคัญรวมความหมายของความสมบูรณ์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๔๕, หน้า ๑๖๗-๑๖๘) ให้ความสำคัญของการทอผ้าว่าเป็นสายใยแห่งภูมิปัญญา ผ้าไทยเป็นมรดกสายใยแห่งภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า เป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดต่อกันมาด้วยสายใยแห่งความรัก ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดในครอบครัวและเครือญาติ โดยเฉพาะในอดีตนั้น ลักษณะครอบครัวของคนไทยจะอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ และอาศัยอยู่ใกล้ชิดกันกับเครือญาติมี ปู่ ย่า ตายาย พี่ ป้า น้า อา การเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาในการทอผ้า สังคมจัดให้เป็นหน้าที่ของผู้หญิงไทยทุกคน จึงมีโอกาสร่วมสัมผัสภูมิปัญญาในเรื่องการทอผ้า ซึ่งได้เห็นเหล่า ย่า ยาย พี่ ป้า น้า อา สร้างสรรค์การทอผ้าไทยอันงดงามผืนแล้วผืนเล่า

สายใยแห่งภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไทยจึงเป็นสายใยรักของผู้ถ่ายทอดและเป็นสายใยศรัทธาของผู้สืบทอดจากแม่สู่ลูก เรียนรู้สืบทอดสอดสานสายสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง หญิงสาวได้เรียนรู้การผูกต่อปมด้ายเส้นใยที่ขาดเสียหาย เรียนรู้การแก้ไขปมปัญหาในกระบวนการทอผ้า เรียนรู้ที่จะค้นพบน้ำหนักของแรงในการพุ่งกระสวย และน้ำหนักของแรงในการกระทบฟืมให้เส้นพุ่งสอดสานกับเส้นยืนได้อย่างพอเหมาะพอดี เพื่อให้ผ้าที่ทอมีความเรียบร้อยสม่ำเสมอ สวยงาม

ประสบการณ์จากการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง ทุกเส้นใยในการทอจึงมีความหมายต่อการได้เรียนรู้ ช่วยขัดเกลาจิตใจให้มีความอดทน ละเอียด ประณีตมากขึ้น จากประสบการณ์ที่ค่อยๆ สั่งสมจนมีความชำนาญในการทอผ้า จากสี่พันธรรมดาจนพัฒนาฝีมือ ทักษะเทคนิค สามารถทอผ้าเป็นลวดลายต่างๆ ได้

ในวิถีชีวิตไทยในอดีตนั้น หญิงสาวทุกคนจะต้องมีความสามารถในการทอผ้าอันเป็นเครื่องหมายแห่งภูมิปัญญา ความภาคภูมิใจ เป็นเกียรติ เป็นศักดิ์ศรีของสกุลสตรีไทย ซึ่งผู้ชายไทยในอดีตจะเลือกหญิงสาวเป็นภรรยา ก็จะเลือกหญิงสาวที่มีความสามารถในการทอผ้า เพราะสภาพสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมที่ต้องพึ่งตนเองในชุมชนเป็นสำคัญ โดยจัดแบ่งหน้าที่ระหว่างผู้หญิงกับ

ผู้ชายตามคติที่ว่า “หญิงทอผ้า ชายจักสาน” หรือบางท้องถิ่นก็ว่า หญิงเข็นฝ้าย ชายตีเหล็ก ซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงไทยในเรื่องการทอผ้าที่มีมายาวนาน

การทอผ้าในอดีตมีวัตถุประสงค์เพื่อไว้ใช้ในครอบครัวเป็นสำคัญโดยสัมพันธ์ใกล้ชิดกับฝ้ายในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย จากแรกเกิดได้สัมผัสผ้าอ้อมที่ทอจากฝ้ายแม่ เมื่อเป็นสาวแรกรุ่งนหัดทอผ้าเป็นแล้วก็จะทอผ้าเพื่อมอบให้พ่อ แม่ และผู้อาวุโสเพื่อตอบแทนพระคุณ เมื่อเป็นสาวก็จะทอผ้าให้ชายหนุ่มเพื่อเป็นสื่อรักจากใจ เมื่อสาวแต่งงานมีคู่ครองก็จะทอผ้าเพื่อใช้เป็นผ้าไหว้มอบให้พ่อ แม่ และญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชาย เมื่อเป็นมารดา ก็จะทอไว้ให้ลูกได้ใช้สอย และเมื่อล่วงลับไปก็มีผ้าคลุมโลงศพเป็นเครื่องหมายให้สังคมได้รับรู้ฝีมือการทอผ้าของตน

๒. วัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทพวนภาคกลาง

วิถีชีวิตของคนพวนในอดีต ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ และพึ่งพาตนเอง โดยอาศัยภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเฉพาะการทอผ้าขึ้นใช้เองในชีวิตประจำวัน คนพวนนิยมปลูกฝ้ายไว้ตามหัวไร่ปลายนา เมื่อดอกฝ้ายแก่ก็เก็บปุ๋ยฝ้ายไว้ มีเวลาว่างก็จะลงช่วงเข็นฝ้ายให้เป็นเส้นด้าย ทอเป็นผืนผ้า นำมาตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้สอยประเภทต่างๆ ตามความจำเป็นในชีวิต

โดยภูมิปัญญาในการทอผ้าได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยเป็นหน้าที่ของผู้หญิงพวนที่จะต้องเรียนรู้กระบวนการทอผ้า เพื่อเตรียมพร้อมในการมีครอบครัว ซึ่งนอกจากจะทอขึ้นไว้ใช้เองและสมาชิกในครัวเรือนแล้วยังทอเตรียมไว้ สำหรับเป็นของกำนัลญาติผู้ใหญ่ในโอกาสต่างๆ

๒.๑ การผลิตเส้นด้ายจากดอกฝ้าย

กรรมวิธีในการเตรียมเส้นใยฝ้าย หรือเส้นด้ายจากฝ้าย ตลอดจนถึงขั้นตอนในการทอผ้าของไทพวนอำเภอบ้านหมี่ ที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ สำหรับขั้นตอนวิธีการผลิตเส้นด้าย ของชาวไทพวนอำเภอบ้านหมี่ มีดังนี้คือ ๑) การเตรียมฝ้าย ๒) อีวฝ้าย ๓) ตีตีฝ้าย ๔) ล้อมฝ้าย ๕) เข็นฝ้าย ๖) เปียฝ้าย ๗) การฆ่าฝ้าย ๘) ปั่นหลอด ๙) การคันด้าย ๑๐) การหวีเคือ และ ๑๑) สืบหูกเก็บเหา

๒.๒ การทอผ้า

๑) วิธีการทอผ้า

(๑) การทอผ้าจก เป็นวิธีการทอ และ ปักผ้าไปพร้อมๆ กัน เป็นการทอลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าเป็นช่วงๆ ไม่ติดกันตลอดหน้ากว้างของผ้า

(๒) การทอผ้าขิด เป็นกรรมวิธีการทอผ้า โดยใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดซ้อนเส้นด้ายยื่นขึ้น แล้วสอดเส้นพุ่งทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่างๆ

๒) เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทอผ้า

เครื่องมือในการทอผ้าของชาวไทพวนบ้านหินปักดั้งเดิม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นเครื่องมือแบบง่ายๆ ที่สามารถประดิษฐ์ขึ้นเอง โดยฝีมือของผู้ชายไทพวน โดยนิยมเรียกกันว่า กี่คอก หรือ กี่มือ ที่สามารถทอผ้าได้ทุกประเภท ทั้งผ้าธรรมดา

ผ้าชิ้น ผ้ามัดหมี่ ผ้าจก ผ้ายกชิต แต่มีข้อจำกัดในการทอ คือ ฝีมที่ใช้มีหน้าแคบ ผ้าที่ทอได้หน้าผ้าจะไม่กว้าง ใช้เวลาทอนาน ได้ผ้าจำนวนน้อย

๓) ผลผลิตผ้าทอไทพวนหินปัก

ผ้าทุกชนิดที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันของคนพวนหินปักทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เกิดจนตาย จะทอขึ้นใช้เองทั้งหมดถ้าจะแบ่งชนิดของผ้าทอ ตามลักษณะใช้งาน หรือการใช้สอย ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนการใช้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว อาจแบ่งได้ตามลักษณะการทอออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

(๑) ผ้าพื้น เป็นผ้าที่ทอจากเส้นใยฝ้าย หรือเส้นด้ายที่เส้นจากปุยฝ้าย มีทั้งที่ไม่ได้ย้อมสีและย้อมสีแล้ว ผลผลิตที่ได้จากผ้าพื้นที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทพวนที่น่าสนใจ คือ

- ผ้าชิ้นซ้อน เป็นผ้านุ่งซับในทำหน้าที่เป็นผ้าซับในของผ้าชิ้นมัดหมี่ ทำจากผ้าพื้นสีขาวชนิดบาง

- เสื้อป้าย เป็นเสื้อของผู้หญิงพวน ที่มีอายุมาก มีลักษณะคล้ายเสื้อชั้นใน มีแขนข้างเดียว ตัดเย็บจากผ้าพื้นไม่มีสีชนิดหนา

- ผ้าพ้ายโต่ง เป็นผ้าสไบทำจากผ้าพื้นสีขาวชนิดบาง สำหรับผู้หญิงพวนใช้พาดบ่าทับชุดที่สวมใส่ลักษณะสไบเฉียง เพื่อเข้าพิธีกรรมต่างๆ หรือไปทำบุญที่วัด

- ผ้าแฮ้งตุ้หรือผ้าเคียนนม สำหรับหญิงสาวที่อยู่กับบ้าน

- เสื้อหม่ากะแล้ง เป็นเสื้อที่เป็นอัตลักษณ์ของผู้หญิงพวน ใช้ใส่อยู่กับบ้านใส่ในพิธีกรรมและใส่ออกงาน

- โสังขาก้อม เป็นกางเกงที่ตัดเย็บจากผ้าพื้นสีขาว ตัดเย็บด้วยผ้าสามชั้น

(๒) ผ้าหนังเสื้อ หรือผ้าแผ่นดำ เป็นผ้าที่ทอจากด้ายที่เส้นเส้นใหญ่เป็นพิเศษ เวลาทอออกมาเนื้อผ้าจะหนาเป็นผ้าด้ายดิบที่ไม่นิยมนย้อมสี จะใช้สำหรับตัดเย็บเครื่องใช้สอยที่ใช้งานหนัก ต้องการความทนทานมีอายุการใช้งานนาน

(๓) ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าทอที่ได้จากกรรมวิธีมัดเส้นด้ายเป็นเปลาะ ๆ เพื่อย้อมสีแล้วนำมาทอ ทำให้เกิดเป็นลวดลายถือเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของคนพวน ในสมัยก่อนจะมีอยู่เพียงไม่กี่ลาย แต่ในปัจจุบันได้ประยุกต์ลวดลายต่างๆ ตามความนิยมและความต้องการของตลาดจึงทำให้มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้น ผ้ามัดหมี่ที่เป็นอัตลักษณ์ของคนพวนหินปักได้แก่

- ผ้าชิ้นทิว เป็นผ้าทอโบราณอย่างหนึ่ง ของคนพวน

- หมี่เปียง เป็นผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลายช่องว่าง

- หมี่โลด เป็นการทอผ้ามัดหมี่ที่มัดให้เกิดลวดลายตลอดทั้งผืนจะมัดเป็นลายอะไรก็ได้

- หมี่ย้อย หรือ หมี่หยอด เป็นผ้ามัดหมี่ที่ทอ โดยใช้ด้าย กับ หมี่พุ่งสลับกันไปมา ติดต่อกันเต็มเนื้อผ้า เป็นผ้ามัดหมี่ที่ไม่มีการมัดจับดอก ลวดลายที่ออกมา จะเป็นเส้นจุดคล้ายสายฝน

- หมี่ลายหรือหมี่ถี่ เป็นผ้ามัดหมี่ที่ทอเป็นลายเล็ก ๆ ติดกัน โดยมีการแซมด้วยด้ายสีไม่สลับระหว่างดอกหมี่

- หมี่คั่น เป็นผ้ามัดหมี่ที่ทอโดยใส่หมี่สีเส้น ทอด้วยสีเส้นสลับกันไป

- หมี่หญ้าหัต หรือ หมี่หนูแห่น เป็นผ้าชิ้นลายโบราณสองสี หมี่จะเป็นสีขาว สลับดำ หรือขาวเขียวทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง

(๔) ผ้าจก หรือผ้าขิด เป็นกรรมวิธีการทอผ้าแบบโบราณ คนพวนรุ่นเก่าเท่านั้นจึงจะมีความสามารถทอได้ ซึ่งในปัจจุบันในตำบลหินปัก มีเพียงไม่กี่คน ที่สามารถทอได้ แต่ด้วยมีอายุมากสาวยามไม่ดีจึงไม่มีการทออีกการทอขิดในปัจจุบันนี้เป็นการทอแบบใหม่โดยใช้กระทูก ลวดลายที่ทอก็เป็นลวดลายแบบใหม่

(๕) ผ้าขาวม้า เป็นผ้าอเนกประสงค์ที่ใช้อยู่กับบ้าน ผ้าขาวม้าของคนพวนหินปักที่มีชื่อเสียงได้แก่ ๑) ผ้าอูโป้ และ ๒) ผ้าขาวม้าใส่ปลาไหล

(๖) ผ้ามุ้ง ผ้าแผ่นตอง เป็นผ้าที่ทอจากด้ายที่เส้นเป็นเส้นเล็กละเอียดทอโดยดึงฟืมห่าง ๆ ใช้ตัดเย็บเป็นมุ้ง เลยเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผ้ามุ้ง และยังใช้สำหรับเป็นผ้ากรองน้ำ หรือผ้ากรอง

๒.๓ การย้อมสีเส้นใยฝ้ายหรือเส้นด้าย

การย้อมสีด้ายในอดีตจะใช้สีที่ได้จากธรรมชาติ ซึ่งได้มาจากพืชทั้งหมด จากเปลือกไม้บ้าง ใบไม้ แก่นไม้ ราก และ ลูกไม้ นอกจากนี้ยังได้จากดินธรรมชาติ

ลักษณะเด่นของสีธรรมชาติ คือ สีจะไม่ฉูดฉาด ไม่สดใส แต่จะเป็นประเภทสีขีมนุ่มนวลบางสีจะมีลักษณะเฉพาะที่ แม้แต่สีเคมีก็ลอกเลียนแบบไม่ได้เหมือน การย้อมสีจะมี ๒ วิธี คือ การย้อมร้อนและย้อมเย็น

ผ้าที่ย้อมด้วยสีธรรมชาติ สีจะตกเล็กน้อย โดยเฉพาะในการซักครั้งแรก ๆ สีจะตกบ้าง แต่สีที่ตก จะไม่เข้าไปผสมกับสีอื่น ๆ ไม่ทำให้เลอะเทอะไปทั้งผืน เนื่องจากสารเคมีที่ได้จากกรด และต่างธรรมชาติ จะช่วยให้สีติดแน่น และเนื่องจากเป็นด้ายปั่นมือ เกลียวเส้นด้าย จะไม่แน่นขมิงเกลียวเหมือนด้ายที่ปั่นจากเครื่องจักร ทำให้ย้อมได้ง่าย และสีจะดูดซึมเข้าทั่วถึงตลอดเส้น

๒.๔ อัตลักษณ์ของผ้าทอไทพวนตำบลหินปัก

๑) ผ้ามัดหมี่ ชาวไทพวนตำบลหินปัก ผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทพวนตำบลหินปัก ดังที่ได้กล่าวแล้วใน ผลผลิตผ้าทอชาวไทพวนตำบลหินปัก โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ ถือเป็น อัตลักษณ์เฉพาะของชาวไทพวนอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

๒) รูปแบบชุดแต่งกาย ชุดแต่งกายที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทพวนที่เด่นชัดที่สุดจะเป็นการนุ่งผ้าซิ่นของผู้หญิงไทพวนทุกวัย จะนุ่งผ้าซิ่นมัดหมี่ แต่เดิมนั้น ผ้าซิ่นมัดหมี่จะมี ๓ ส่วน คือ หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น มีลวดลายการมัดหมี่หลายรูปแบบ

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการนุ่งเสื้อผ้ากะแล้ง จะบ่งบอกถึงความเป็นหญิงสาวโสด และหญิงที่แต่งงาน โดยดูจากตัวเสื้อและการนุ่งห่ม สิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นกุลสตรี ที่มีความสามารถในการเย็บปักถักร้อยที่มีความพร้อม ที่จะมีครอบครัวดูจากเสื้อผ้ากะแล้งอยู่ที่แถบรัดหน้าอก

อัตลักษณ์ของผู้ชายไทพวนทุกวัยจะอยู่ที่การนุ่งห่มด้วย กางเกงสามตะเข็บ หรือ ลี้งขาก้วย และผ้าขาวม้าลายตาม่อง และ ลายไล่ปลาไหล ใช้พาดบ่าและผูกคาคอที่เอว ไม่นิยมใส่เสื้อ โดยเฉพาะอยู่ที่บ้าน

๓. ลักษณะของผ้ามัดหมี่ในประเทศไทย

๓.๑ ผ้ามัดหมี่ในประเทศไทย

หลายสิ่งหลายอย่างบอกเล่าเรื่องราวความเป็นไทยให้ประจักษ์แก่สายตาของชาวโลกมานาน หนึ่งในนั้นคือ ผ้าไหม ผ้าไทยที่มีเอกลักษณ์ของความเป็นไทยอยู่ในตัวอย่างเต็มเปี่ยม ไหมทุกเส้นที่ถักทอเป็นหนึ่งผืนผ้านอกจากจะมีความวิจิตร งดงาม ปรากฏให้เห็นทั่วกันแล้วยังแฝงไว้ด้วยวิถีประเพณีแห่งวัฒนธรรมของชาวไทยโบราณที่สืบทอดกันต่อมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การทอผ้าไหมโดยใช้เทคนิคการทอผ้าแบบมัดหมี่เพื่อให้เกิดลวดลายมีอยู่ทุกภูมิภาคของไทยโดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เราพบว่าการทอผ้ามัดหมี่ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชนเนื่องจากมีพื้นที่ที่มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมการทอผ้าซึ่งกันและกันหลายกลุ่มชน เช่น ภูไท ลาว (ไทยอีสาน) ส่วย เขมร เป็นต้น และวัฒนธรรมการทอผ้าจากบริเวณนี้ได้ส่งอิทธิพลไปยังพื้นที่อื่นๆ ของประเทศอีกด้วย ผู้วิจัยสังเคราะห์ลักษณะผ้ามัดหมี่ที่มูลนิธิช่างหัตถศิลป์ไทย (๒๕๓๙, หน้า ๑๔) ได้แบ่งไว้ ๕ กลุ่มดังนี้

๑) มัดหมี่ของชาวไทพวน เป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชาวไทยที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนามาตั้งแต่สมัยพญามังราย ซึ่งได้รับอิทธิพลการครอบงำจากชาวลัวะ ขอม มอญ ที่เคยแผ่อำนาจในแถบนี้มาก่อน พบว่า มีการใช้เทคนิคมัดหมี่ในซิ่นลัวะที่ชาวไทพวนกลุ่มนี้นุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ลักษณะของมัดหมี่เป็นมัดหมี่เล็กๆ ในเส้นยืนปรากฏขวางอยู่ในตัวซิ่น

๒) มัดหมี่ของชาวไทลื้อ เป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากสิบสองปันนา ชาวไทลื้อกลุ่มนี้เรียกเทคนิคการทอมัดหมี่ว่า “มัดก่าน” หรือ “คาคก่าน” พบว่า เป็นการทอลายมัดหมี่สลับกับลายขีดในผ้าฝ้าย ทั้งลวดลายและการทอสลับลายขีดเช่นนี้ คล้ายคลึงกับกลุ่มชนไทเหนือที่อาศัยอยู่แถบแขวงซำเหนือทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศลาว

จะต่างกันตรงที่โครงสร้างลายบนผ้าชิ้น คือ ชิ้นก้านลายริ้วจะเป็นทางขวางกับตัวชิ้น ส่วนของชาวไทเหนือจะเป็นแนวตั้งเนื่องจากการเย็บเข้าถุงของตัวชิ้น สันนิษฐานว่ามีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชาวไทพวนที่อพยพมาจากแขวงจำปาศักดิ์มาอยู่หลวงพระบาง

๓) มัดหมี่ของกลุ่มลาวครั้ง (ลาวกา) เป็นกลุ่มชนที่อยู่บริเวณจังหวัดพิจิตร เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มไทพวน ที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมของชาวไทยวนที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนาเดิม ผ้าชิ้นของกลุ่มไทพวนนี้มีลักษณะพิเศษกว่ากลุ่มอื่นๆ กล่าวคือ ตัวชิ้นจะเป็นไหมมัดหมี่ทั้งผืน หรือเป็นมัดหมี่สลับริ้ว เหมือนกับผ้าชิ้นของไทยเหนือจากแขวงจำปาศักดิ์ของประเทศลาว แต่มีการต่อตีนชิ้นเป็นฝ้ายจกตามแบบวัฒนธรรมชาวไทยวน

๔) มัดหมี่ในบริเวณตอนบนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีทั้งมัดหมี่ฝ้ายและไหม ลักษณะผ้ามัดหมี่เต็มผืน เชื่อกันว่าเป็นอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมลาวและมีโครงสร้างของลวดลายที่เด่นอยู่ ๓ กลุ่มใหญ่ คือ

(๑) ลวดลายที่เป็นแนวเฉียงกับผืนผ้า เรียกว่า “หมี่ร้าย”

(๒) ลวดลายที่มีขนาดใหญ่เป็นพิเศษ

(๓) ลวดลายขนาดเล็กที่มีความละเอียดมาก

๕) มัดหมี่ในบริเวณตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรที่แผ่เข้ามาทางที่ราบสูงโคราช ตั้งแต่ราวปี พ.ศ. ๑๗๕๐-๑๘๐๐ เป็นต้นมา กลุ่มนี้นิยมทอผ้าไหมมัดหมี่มากที่สุด ลักษณะของสีสันลวดลายและโครงสร้างของลายนั้นจะยึดมั่นกับวัฒนธรรมเขมรมาก ความโดดเด่นอยู่ที่สีสันของผ้าจะมีสีเลื่อมเหลืองคล้ายสีของแมลงทับ มีความละเอียดปราณีตสูง และยังพบว่ามีการทำผ้ามัดหมี่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของผ้ามัดหมี่เขมรแท้ๆ เช่น หมี่โฮล ผ้าปุมเขมร เป็นต้น

๓.๒ การมัดหมี่

ผู้วิจัยสังเคราะห์การมัดหมี่ของมูลนิธิช่างหัตถศิลป์ไทย (๒๕๓๙, หน้า ๑๑-๑๓) เมื่อได้เส้นไหมที่ผ่านการฟอกแล้ว ก็จะนำไหมมาพันหลักหมี่ ซึ่งมีลักษณะเป็นไม้กลม ๒ ท่อน ตั้งตรงข้ามห่างกันเท่ากับหน้าผ้า ของผ้านุ่งที่จะทอพันไหมไปรอบหลักตามจำนวนที่ต้องการ (ซึ่งชาวบ้านจะมีหลักในการนับของเขาควรรู้จักอย่างลึกซึ้งอีก) แล้วจึงนำเชือกมามัดเส้นไหมตามลวดลายที่จะประดิษฐ์ จะใช้เชือกกล้วยหรือเชือกฟางก็ได้ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้น้ำสีเข้าเส้นไหมในส่วนที่มัดเวลาย้อม ส่วนที่มัดไว้เมื่อย้อมสีอื่น ๆ แล้วแก้มัดดอกจะเป็นสีเดิมเมื่อผสมผสานกับสีไหมที่ย้อมก็就会有ความสวยงาม แล้วแก้มัดส่วนที่ต้องการเพิ่มสีอื่น ๆ ได้อีก สีสันขึ้นอยู่กับช่างทอที่มีความชำนาญในการเลือกโทนสีให้เข้ากับไหมแนวยืนหรือทางเครือที่ชาวบ้านเรียกกัน

เมื่อได้ลวดลายเรื่องสีเรียบร้อยแล้วก็จะทำการกรอ ต้องกรออย่างประณีตเพื่อไม่ให้เส้นไหมมัดหมี่ขาด มิฉะนั้นจะทำให้กระทบถึงช่วงลายหมี่ทำให้ผ้าไม่สวยงามมีตำหนิได้

เส้นไหมยืน จะเป็นไหมส่วนที่ยาวของผืนผ้า เมื่อฟอกไหมแล้วนำไปคั้น (เครื่องพันหลักทางยืน) ซึ่งมีจำนวนรอบมากกว่าหลักหมี่ และมีหลักในการนับเส้นทางยืนเพื่อให้ครบตามจำนวนรูฟืม (ต้องศึกษาอย่างละเอียด) แล้วก็นำข้อมสี่ตามที่ต้องการ จากนั้นนำมาสับ (การผูก) ติดกับเส้นเดิมของฟืมจนครบเส้นของฟืม จึงจะนำขึ้นก็ทำการตั้งไหมทางยืนให้ตั้งและหวัดด้วยน้ำข้าวให้ไหมมีเส้นแข็งและแปร่งด้วยน้ำมันให้มีความลื่นเพื่อสะดวกต่อการตีฟืม

๓.๒ การทอ

มัดข้อมและกรอเส้นพุ่งใส่หลอด และเข้ากระสวยเรียบร้อยรวมทั้งเส้นยืนบนก็หรือทูกซึ่งเรียบร้อยแล้ว เขา(ตะกอ) ที่จะเหยียบให้มัดข้อมพุ่งกระสวยทางเส้นหมี่สลับกันไปมา ทอหรือตีด้วยฟืมให้เส้นหมี่เรียงกันด้วยความแน่นพร้อมกับดูสายหมี่เพื่อให้เกิดความเที่ยงตรงของสายหมี่ ทำไปเรื่อย ๆ จนหมด

กระบวนการทอผ้ามีหลายขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การหาวัตถุดิบคือการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ผ้าไหมจะดีหรือไม่ขึ้นตอนนี้ก็สำคัญเพราะถ้าไหมดีมีคุณภาพก็จะทำให้ผ้ามีคุณภาพไปด้วย การสาวไหมต้องใช้เทคนิคในการสาวให้เส้นสม่ำเสมอเพื่อความสวยงามของผืนผ้า จากนั้นก็จะมีการฟอกไหม การข้อมสี่และการมัดหมี่เพื่อให้ได้ผ้าไหมที่เป็นลาย กว่าจะได้ผ้าไหมแต่ละผืนใช้เวลายาวนานมากถ้าจะรวมถึงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทุกขั้นตอนต้องได้รับการเรียนรู้มาเป็นอย่างดีจึงจะเกิดทักษะและความชำนาญ ในความยากลำบากของการทอผ้าทำให้เกิดผลงานที่ทรงคุณค่ายิ่ง สิ่งเหล่านี้ถ้าขาดการสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลังก็จะทำให้สูญหายไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมศักดิ์ มากบุญ (๒๕๔๔) ศึกษากระบวนการเรียนรู้และแนวคิดในการจัดการศึกษาของผู้ทรงภูมิปัญญา จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษาพบว่า ผู้ทรงภูมิปัญญาส่วนใหญ่ได้เรียนรู้ภูมิปัญญาจาก ๔ ลักษณะ คือ ๑.การสอนด้วยวาจาและสาธิตวิธีการ ๒.การลงมือปฏิบัติจริง ๓.การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และกระบวนการกลุ่ม และ ๔.ครูพักลักจำ ซึ่งใน ๓ ลักษณะแรกจะปรากฏข้อมูลชัดเจนในประวัติส่วนตัว และผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญา ส่วนการเรียนรู้แบบครูพักลักจำนั้นเป็นลักษณะธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวบุคคลและไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันให้ชัดเจนได้ ส่วนวิธีการเรียนรู้จากศาสนาและพิธีกรรมนั้น ผลการวิจัยพบว่าไม่มีผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาศิลปกรรมทุกคน เนื่องจากการเรียนรู้ดังกล่าวมีอิทธิพลต่อต้านจิตใจ และถือว่ามีผลต่อการเรียนรู้ภูมิปัญญา

กระบวนการถ่ายทอดหรือส่งต่อความรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญา พบว่า ผู้ทรงภูมิปัญญาเกือบทุกคนได้ส่งสมภูมิปัญญาของตนเองสู่คนรุ่นหลัง ด้วยวิธีการเรียนรู้ที่ตนเองได้รับมาเนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นวิธีการที่เคยให้ผลดีต่อตนเองและก็น่าจะเป็นผลดีต่อผู้อื่นด้วย ซึ่งมีข้อมูลเชิงประจักษ์ของผู้

ทรงภูมิปัญญาหลายท่านที่บุตรหลานสามารถสืบสานอาชีพของตนเองได้ และบางคนได้รับเชิญให้ไปสอนหรือเป็นวิทยากรเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญา

อุดม สมพร (๒๕๔๐) ได้ศึกษาถึงวิธีการถ่ายทอดศิลปะผ้าจกของไทยวนราชบุรี พบว่า วิธีการสอนสืบต่อกันมา มี ๓ วิธี ได้แก่

๑. วิธีสอนแบบดั้งเดิม วิธีนี้บทบาทอยู่ที่แม่จะสอนการดูลายต่างๆ ในผืนผ้าเก่าที่เป็นแบบตาต่อตา มือต่อมือให้แก่ลูกหลานของตนเป็นการเฉพาะตัว กล่าวคือ แม่จะทำให้ลูกหลานหรือผู้ฝึกหัดดู แล้วลูกหลานต้องจดจำไว้ แล้วก็ให้ฝึกหัด ฝึกทำบ่อยๆ จนเกิดความชำนาญและทักษะ และใช้วิธีการเช่นเดียวกับแม่สืบต่อให้ลูกหลานรุ่นต่อๆ มาอีก

๒. วิธีสอนแบบการดูลายต้นแบบ ประมาณปี ๒๕๒๐ ชาวไทยวน จังหวัดราชบุรี ได้มีการพัฒนาวิธีการถ่ายทอดและฝึกทอลายผ้าจกขึ้นอีกระบบหนึ่ง เป็นวิธีช่วยจดจำลายได้ง่ายขึ้น และสอดทอในเวลาเดียวกันได้มากขึ้น จากหนึ่งต่อหนึ่งเป็นผู้สอนหนึ่งคนต่อผู้เรียนเป็นจำนวนมาก โดยคำแนะนำของกองอุตสาหกรรมในครอบครัว ใช้วิธีคัดลอกลายจากผืนผ้าที่เป็นต้นแบบลงในระบบตารางกราฟ วิธีการสร้างลายด้วยระบบเส้นสะดวกในการฝึกหัดทอ เพราะผู้ฝึกหัดมีแบบสำหรับฝึกหัด โดยไม่ต้องจดจำลายไว้ในสมอง การสอนก็แนะนำวิธีดูลายให้แก่ผู้ฝึกหัดครั้งละหลายๆ คน ปัจจุบันทอผ้าแบบนี้ได้รับความนิยมกระจายไปในบริเวณใกล้เคียง

๓. วิธีสอนทอระบบ HAND-HI-TECH ประมาณปี ๒๕๓๖ ได้เริ่มใช้ระบบคอมพิวเตอร์ช่วยการออกแบบลายผ้าจก โดยการรวบรวมลายผ้าจกโบราณของชาวไทยวนราชบุรี และคิดสร้างโปรแกรมลายผ้าจกลงในคอมพิวเตอร์ ผู้ทอสามารถกด key คอมพิวเตอร์ดูวิธีการทอลายจกในแต่ละสอตได้เลย นับเป็นนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการสืบสานการทอผ้าจกได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน และเป็นที่น่าสนใจของเยาวชนทั่วไปอีกด้วย

ลำเดือน นามเทพ และ วิฑูรย์ วังตาล (๒๕๔๐) ได้ศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้ในการเข้าสู่อาชีพธุรกิจผ้าทอมือของสตรีชนบทในภาคเหนือ พบว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อเข้าสู่อาชีพผ้าทอมือ เริ่มต้นที่การเรียนรู้เรื่องการทอผ้า ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นไปตามธรรมชาติ และเป็นวิถีชีวิต ไม่มีหลักสูตรตายตัว ไม่มีกำหนดเวลาเรียนและไม่มีการกำหนดสถานที่เรียน การเรียนรู้เริ่มจากง่ายไปหายาก เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง การสังเกตและทดลอง เมื่อเรียนรู้จนกระทั่งสามารถผลิตผลงานได้แล้ว จะศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาเพิ่มเติม เมื่อมีความรู้ความสามารถเพียงพอจึงเข้าสู่อาชีพในที่สุด

รูปแบบในการเรียนรู้เพื่อเข้าสู่อาชีพผ้าทอมือ มีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ ช่วงอายุในการเรียนรู้ ระดับการเรียนรู้ และวิธีการเรียนรู้ ช่วงอายุในการเรียนรู้ไม่มีการกำหนดช่วงอายุว่าช่วงอายุเท่าใดจะเรียนรู้อะไร แต่เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ระดับการเรียนรู้จำแนกเป็น ๓ ระดับ คือ ขั้นต้นหรือขั้นพื้นฐาน ขั้นกลางหรือขั้นชำนาญการ และขั้นสูงหรือขั้นประกอบอาชีพ สำหรับวิธีเรียนรู้

นั้น ในแต่ละระดับมีวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน แต่วิธีการการเรียนรู้ในระดับที่ต่ำกว่าจะเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ในระดับสูง

ปัจจัยต่อความสำเร็จและล้มเหลวในการประกอบอาชีพผ้าทอมือ เกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน เกิดขึ้นภายในตัวผู้ประกอบการอาชีพผ้าทอมือเอง เป็นความรู้สึกนึกคิด ความมุ่งมั่นของตน เช่น แรงบันดาลใจ เจตคติ และความคาดหวังในอาชีพ ส่วนปัจจัยภายนอก เป็นสิ่งกระตุ้นหรือจูงใจให้สตรีในชนบทภาคเหนือเกิดความสนใจเข้าสู่อาชีพผ้าทอมือ เช่น ตัวอย่างผู้ประสบผลสำเร็จ การสนับสนุนจากบุคคลอื่นหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รายได้ แนวโน้มการตลาด การได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ประกอบการอื่นๆ เป็นต้น

สุภาพร พรหมนิยม (๒๕๔๒) ได้ศึกษาปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้าไหมมัดหมี่ของกลุ่มสตรี และผลกระทบต่อชุมชนชนบท ตำบลนาโพธิ์ พบว่า ปัจจัยภายในที่นำไปสู่ความสำเร็จในการทอผ้าไหมมัดหมี่ ได้แก่ ๑) แรงบันดาลใจ จากการได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ความสนใจใฝ่รู้ ความคิดที่อยากจะทอผ้าเป็น ความมีใจรักและชอบการทอผ้า ลวดลายและสีในการตัวผืนผ้าไหม ๒) เจตคติ มีความรู้สึกชอบและรักในธุรกิจการทอผ้าไหมมัดหมี่ ๓) การเรียนรู้ มีการเรียนรู้ที่เป็นระบบ และมีขั้นตอน คือการเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน การเรียนรู้ขั้นชำนาญ และการเรียนรู้ขั้นประกอบอาชีพได้ ๔) ความคาดหวังต่ออาชีพผู้ประกอบการธุรกิจการทอผ้าไหมมัดหมี่ต้องการที่จะสร้างรายได้ให้กับครอบครัว การสร้างงานในท้องถิ่น การอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้าน การหาอาชีพที่แน่นอนให้กับตนเอง และการลดแรงงานย้ายถิ่น ปัจจัยภายนอกที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจผ้าไหมมัดหมี่ ได้แก่ การบริหารจัดการ เช่น ด้านการผลิต ด้านการตลาด ด้านแรงงาน ด้านการเงิน การมีส่วนร่วมของสมาชิก และความเป็นผู้นำ

ผลกระทบการประกอบธุรกิจการทอผ้าไหม พบว่า มีทั้งด้านบวกและด้านลบ ด้านบวก เช่น สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น การอยู่ร่วมกันของครอบครัว ลดปัญหาการว่างงาน และลดปัญหาการย้ายถิ่นของแรงงาน ส่วนผลกระทบด้านลบ เช่น ปัญหาสารเคมีจากการย้อมสีที่ส่งกลิ่นเหม็นและควันไฟจากการต้มไหม เพื่อฟอกไหมและย้อมไหม เป็นต้น

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ (๒๕๔๕) ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวา มี ๓ ลักษณะรูปแบบใหญ่ คือ ผ้าทอล่วง ผ้าจกดาว และผ้าเกาะ ผ้าทอล่วง เป็นผ้าทอสองสีที่เกิดจากการทอผืนระหว่างเส้นไหมแนวตั้งกับแนวนอน ผ้าจกดาว เป็นผ้าทอที่ผืนระหว่างการทอล่วงด้วยผ้าสองสี สลับกับการเติมแต่งลวดลายเป็นดอกดาวบนผืนผ้าด้วยเส้นไหมสีต่างๆ ผ้าเกาะ เป็นผ้าไหมแพรวาที่เกิดจากการทอโดยใช้แก้วก้อยค้อยๆ เกาะเกี่ยวเก็บลวดลายที่ละดอกอย่างแพรวาจนเกือบเต็มผืนผ้า และผ้าทอแต่ละแบบจะเป็นที่นิยมของผู้บริโภคแต่ละวัยต่างกัน กล่าวคือ ผ้าทอล่วงและผ้าจกดาว มีราคาถูกเป็นที่ต้องการของ

ผู้บริโภครายระหว่าง ๒๐-๓๐ ปี เป็นส่วนใหญ่ ส่วนผ้าเกาะเป็นผ้าที่ผู้บริโภคส่วนใหญ่เป็นวัยผู้ใหญ่ และมีฐานะทางเศรษฐกิจดี เพราะเป็นผ้าแพรวที่มีราคาสูง

ผ้าไหมแพรวได้รับการเสริมสร้างให้เกิดคุณค่าจนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ในส่วนของจังหวัดกาฬสินธุ์ได้กำหนดให้ผ้าไหมแพรวเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของจังหวัด มีการรณรงค์การตัดชุดผ้าไหมแพรว และมีการจัดงานวิจิตรแพรวาราชินีแห่งใหม่เป็นประจำทุกปี รวมทั้งเข้าไปส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้านโพนอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทขึ้นที่บ้านโพน นอกจากนี้ในระดับประเทศก็มีการเสริมสร้างคุณค่าด้วยการนำผ้าแพรวไปใช้ในกลุ่มผู้นำระดับสูงของประเทศ และการเผยแพร่ของฝ่ายวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวตามโอกาสต่างๆ

สมดังจันต์ กิรติพลพงษ์ (๒๕๕๓) ได้ศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนอาชีพการทอผ้าไหมมัดหมี่ของชาวบ้านโคกกุง ตำบลดอนกอก อำเภอนาโพธิ์ พบว่า เดิมชาวบ้านได้ประกอบอาชีพทำนาและมีความชำนาญในการทอผ้าไหมมัดหมี่มาแต่บรรพบุรุษ ซึ่งเป็นการทอเพื่อยังชีพแบบสังคมชนบทอีสานทั่วไป ชาวบ้านโคกกุงมีการทอเพื่อจำหน่ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยส่งไปจำหน่ายครั้งแรกที่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระราชวังสวงจิตรลดา กรุงเทพมหานคร ต่อมาชาวบ้านประสบปัญหาหลายด้าน ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนอาชีพทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นอาชีพที่ทำควบคู่กับการทำนา โดยมีปัจจัยทำให้ต้องปรับเปลี่ยน คือ ปัจจัยที่เกิดจากการทำนา ๓ ด้าน ได้แก่ ปัญหาการครอบครองที่ดิน ปัญหาแรงงาน และปัญหาค่าใช้จ่ายในการทำนา

ปัจจัยอื่นๆ ๖ ปัจจัย ได้แก่ รายได้หลักจากการจำหน่ายผ้าไหมมัดหมี่ รายได้ที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าไหมมัดหมี่ การประกวดผ้าไหมมัดหมี่ การได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ ความสามารถในการทำงาน เช่น การเตรียมขั้นตอนในการทอ การย้อมสี การกัดสี และฟอกขาวไหม ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และการคมนาคม สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยผลักดันให้ชาวบ้านโคกกุงได้พยายามที่จะปรับเปลี่ยนตนเองตามสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความคงอยู่ หรือสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมอันเกี่ยวข้องกับขบวนการที่สำคัญทางด้านเศรษฐกิจและการจัดการ

ฉัตรวรัญ องค์กรสิงห์ (๒๕๕๕) ศึกษากระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชาวนา พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชาวนามีลักษณะเป็นองค์รวม โดยมีฐานคิดการทำนามิได้เป็นเพียงการปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ภายใต้บริบทที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างสรรพสิ่งที่เป็นธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และมนุษย์ ซึ่งชาวนาสามารถรับรู้เกี่ยวกับธรรมชาติได้ทางประสาทสัมผัส สัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งชาวนาสามารถรับรู้ได้ทางจิตใจ และสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกันเองชาวนาจึงเป็นผู้สร้างสรรคความรู้นี้มาเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ความรู้ที่สร้างขึ้นมาจึงไม่แยกออกจากวิถีชีวิตและเป็นความรู้ที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม เมื่อสร้างความรู้ขึ้นมาแล้วจึงสะสมความรู้เพื่อถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ อันอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหรือสร้างสรรค์ขึ้นใหม่เพื่อความเหมาะสมกับการดำรงชีวิต วิธีการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้มีอยู่อย่างหลากหลาย แต่

การเรียนรู้ที่แท้จริงนั้นเกิดขึ้นเมื่อชาวานาสามารถนำความรู้ไปปฏิบัติจริงแล้วเห็นผลจากการปฏิบัติว่า สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้จริงภายใต้บริบทที่มีความเชื่อมโยงกันและมีพลวัตในตัวของมันเอง โดยมีวิธีการเรียนรู้และสืบทอดที่หลากหลาย เช่น การเห็นตัวอย่าง การลองทำ การพาทำ การบอกกล่าว แนะนำ การลองผิดลองถูก การเฝ้าดูและจดจำ การทำให้ดู ล้วนแล้วเป็นวิธีการเรียนรู้และสืบทอดที่หลากหลายของธรรมชาติแวดล้อมในวิถีชีวิตชาวานาทั้งสิ้น

ทรงจิต พูลลาภ (๒๕๔๔) ศึกษาศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทยเพื่อสืบสานการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน พบว่า อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ มีภูมิปัญญาที่มีศักยภาพอยู่ในระดับสูง ๒ ด้าน คือ ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม (ทอผ้า เครื่องใช้) และด้านการบริหารองค์กรชุมชน สวัสดิการชุมชน ที่มีความโดดเด่นเรื่องการจัดตั้งกลุ่ม ภูมิปัญญาที่มีศักยภาพในระดับค่อนข้างสูง ๒ ด้าน คือ ภูมิปัญญาด้านการเกษตร และด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาทั้ง ๔ ด้านนี้มีส่วนช่วยให้ชุมชนมีศักยภาพ ส่วนผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่น คือ ผลิตภัณฑ์จากไหมโดยเฉพาะตำบลนาโพธิ์ และตำบลดอนกอก

ผลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยขอสรุปกระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาของเอกวิทย์ ณ ถลาง และของคนอื่นๆ เพื่อเป็นร่างกรอบแนวคิดในการวิจัย ในเบื้องต้นเป็นการให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้และการสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง วิธีการ หรือแบบแผนที่ผู้ทรงภูมิปัญญาได้รับการถ่ายทอด เรียนรู้ เลือกรสร ส่งเสริมและพัฒนาวิธีการทอผ้ามัดหมี่ก่อให้เกิดภูมิปัญญาในชุมชน โดยกระบวนการเรียนรู้นี้เป็นพลวัตที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ส่วนการสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ หมายถึง การถ่ายทอดหรือการส่งต่อภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก ส่งเสริมประสบการณ์ องค์ความรู้ จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งมีวิธีการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้าดังนี้

๑. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก จาก*การลงมือทำจริง* เช่น แม่ ย่า ยาย ทอผ้าอยู่เป็นประจำจนบุตรหลานทำตาม ผ่านกระบวนการทางครอบครัวที่ใช้ชีวิตประจำวันร่วมกัน พูดคุยและทำไปด้วยกัน

๒. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักจาก*การลองผิดลองถูก* เช่น การลองนำสีธรรมชาติมาลงย้อม หรือลองมัดลายหมี่ในรูปแบบใหม่ๆ

๓. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักจาก*ประเพณีวัฒนธรรม* เช่น เป็นเครื่องสมา หรือเครื่องไหว้สำหรับหญิงในการแต่งงาน หรือการเตรียมความพร้อมของหญิงในสังคมชนบทที่ต้องทอผ้าใช้เองในการสร้างครอบครัวใหม่ และเป็นการแสดงถึงความเป็นหญิงที่มีความพร้อมในการครองเรือนต่อไป เป็นต้น

๔. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักจากหลักสูตรการเรียนการสอนขององค์กรทางการศึกษา เช่น การเปิดสอนหลักสูตรสาขาเทคโนโลยีการทอผ้าพื้นเมืองของกรมอาชีวศึกษา หรือหลักสูตรท้องถิ่น เป็นต้น

๕. กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักจากกระบวนการกลุ่ม เช่น กลุ่มทอผ้า ศูนย์หัตถกรรม สหกรณ์ กลุ่มสตรีอาสา เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน หรือมีผู้เข้ามาศึกษาดูงานในกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จ

เมื่อศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้ว พบว่า กลไกสำคัญของการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักและภูมิปัญญาอื่นนั้นมาจากครอบครัว ชุมชน และระบบการศึกษาไทย

ครอบครัว เป็นหน่วยแรกของการเรียนรู้และสืบทอดผ่านกระบวนการทางครอบครัว เช่น ผู้ทรงภูมิปัญญาในฐานะ แม่ ย่า ยาย ถ่ายทอดความรู้ด้านการทอผ้าให้บุตรหลานหรือคนในครอบครัว เช่น แม่จะสอนลูกผู้หญิงให้มีการเตรียมความเป็นหญิงด้วยการสอนให้ทอผ้าเป็น และถ้าพัฒนาการทอผ้าให้มีความสวยงามก็จะบ่งชี้ให้เห็นถึงความเป็นหญิงที่สมบูรณ์ สืบทอดกันในระบบเครือญาติ เพราะครอบครัวเป็นส่วนย่อยของชุมชนที่เกี่ยวข้องด้วยระบบเครือญาติ และกลายเป็นชุมชน สังคมที่กว้างขึ้นเรื่อย ๆ

ชุมชน หลายๆ ครอบครัวทำกิจกรรมในลักษณะเดียวกันจะสะท้อนออกมาให้เห็นเป็นพฤติกรรมของคนในชุมชน เช่น การทอผ้าเป็นส่วนสร้างรายได้หรือธุรกิจชุมชน กระบวนการนี้จะก่อให้เกิดกลุ่ม องค์กร เครือข่าย การศึกษาดูงานจึงเป็นเวทีหนึ่งที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ถ่ายทอดองค์ความรู้จากกลุ่มหนึ่งสู่อีกกลุ่มหนึ่ง ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นผู้สืบทอดผ่านเครือข่ายเหล่านี้ นอกจากนี้รายได้ยังเป็นปัจจัยในการจูงใจให้ผู้ที่ไม่รู้เกิดการอยากรู้ อยากทำ เพื่อสร้างรายได้ให้กันตนเอง เกิดกลุ่มธุรกิจชุมชน และจะถ่ายทอดสู่ลูกหลานต่อไปได้อีก

การศึกษาในระบบ เป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่เป็นองค์กรสืบทอดภูมิปัญญาที่สำคัญอีกด้านหนึ่ง ปัจจุบันมีหน่วยงานการศึกษาได้เปิดหลักสูตรเกี่ยวกับการทอผ้า หรือการศึกษาชุมชน แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญนักศึกษาคือ ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นวิทยากรสืบทอดให้นักเรียน นักศึกษา หรือสถาบันต่างๆ ได้เชิญเป็นวิทยากรบรรยาย เป็นต้น

บทที่ ๓

บริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านหินปัก ที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จึงเป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ (phenomenon) ทางสังคม ซึ่งได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ และสืบทอดภูมิปัญญา เพื่อตอบคำถามการวิจัย (research question) ว่ากระบวนการเรียนรู้ การพัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักเป็นอย่างไร โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) มาใช้การดำเนินการวิจัย โดยมีบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ดังนี้

๑. ฐานเศรษฐกิจของชุมชนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ซึ่งประกอบด้วย
 - ๑.๑ ทรัพยากรบุคคล
 - ๑.๒ ทรัพยากรธรรมชาติ
 - ๑.๓ ศักยภาพและเทคโนโลยีจากภายนอก
 - ๑.๔ ภูมิปัญญาชาวบ้าน
 - ๑.๕ สุขภาวะชุมชน
 - ๑.๖ ปัจจัยและข้อจำกัดอื่นๆ
๒. ทุนทางวัฒนธรรมไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
 - ๒.๑ วัฒนธรรมการเรียนรู้
 - ๒.๒ วัฒนธรรมการทำงาน
 - ๒.๓ วัฒนธรรมการผลิต/บริโภค
 - ๒.๔ จิตสำนึกของคน/ท้องถิ่น/สาธารณะ
 - ๒.๕ จริยธรรม/ธรรมภิบาล
 - ๒.๖ วิถีวัฒนธรรมเชิงรูปธรรม

ฐานเศรษฐกิจของชุมชนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ซึ่งประกอบด้วย

๑. ทรัพยากรบุคคล

ตำบลหินปักมีลักษณะเป็นดินเหนียว มีลำคลองสนามแจงไหลผ่านกลางตำบล จากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก เหมาะแก่การประกอบอาชีพทำนา มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น

ในเขตที่อยู่อาศัย มีจำนวนครัวเรือน ๙๙๗ ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด ๓,๔๘๘ คน จำแนกเป็น ชาย ๑,๖๑๙ คน เป็นหญิง ๑,๘๖๙ คน (ข้อมูล ณ วันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๓) รายละเอียดปรากฏในตาราง ๑

ตาราง ๑ จำนวนประชากรในตำบลหินปักจำแนกเป็นรายหมู่

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม
๑	หินปักเหนือ	๑๒๗	๒๔๕	๒๔๑	๔๘๖
๒	หินปักเหนือ	๔๓	๖๗	๗๘	๑๔๕
๓	หินปักทุ่ง	๖๔	๑๑๐	๑๑๘	๒๒๘
๔	หินปักทุ่ง	๔๖	๘๖	๘๔	๑๗๐
๕	หินปักทุ่ง	๘๔	๑๑๕	๑๓๘	๒๕๓
๖	หินปักใหญ่	๗๒	๑๓๖	๑๖๕	๓๐๑
๗	หินปักใหญ่	๑๒๔	๑๗๑	๒๐๘	๓๗๙
๘	หินปักใหญ่	๑๐๙	๑๕๖	๒๐๕	๓๖๑
๙	ลำโรงน้อย	๑๙๐	๒๘๖	๓๕๔	๖๔๐
๑๐	ลำโรงใหญ่	๑๓๘	๒๔๗	๒๗๘	๕๒๕
รวม	-	๙๙๗	๑,๖๑๙	๑,๘๖๙	๓,๔๘๘

ลุงวินัย ปิดทองคำ
ปราชญ์ชาวบ้าน

ยายเสียน บุญหนุน ยายสมบัติ ไตรธรรม
ช่างทอผ้าผู้อาวุโส

สมาชิก อบต. หมู่ที่ ๔

๒. ทรัพยากรธรรมชาติ

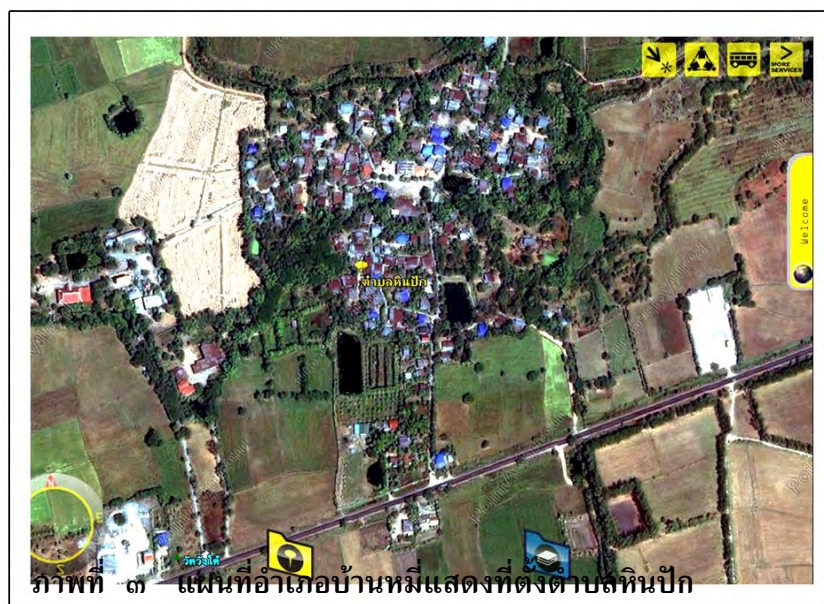
มีแหล่งน้ำสำคัญจากคลองชลประทานที่เป็นคลองส่งน้ำจากเขื่อนเจ้าพระยา โดยมีลำคลองย่อยที่ใช้ส่งน้ำไปใช้ในการเกษตร ๙ สาย คือ ๑) คลองสนามแจง (ไหลผ่านพื้นที่การเกษตร หมู่ที่ ๒ ๔ ๖ และ ๑๐) ๒) คลองไม้เสียบ (ไหลผ่านพื้นที่การเกษตรหมู่ที่ ๗ ๘ และ ๙) ๓) คลองโคกพุทรา (ไหลผ่านพื้นที่การเกษตรหมู่ที่ ๓) ๔) คลองตาหลวง (ไหลผ่านพื้นที่การเกษตรหมู่ที่ ๘ และ ๙) ๕) คลองตาจ้อย (ไหลผ่านพื้นที่การเกษตรหมู่ที่ ๑) ๖) คลองหนองปล้อง (ไหลผ่านพื้นที่การเกษตรหมู่ที่ ๑) ๗) คลองศาลเจ้า (ไหลผ่านพื้นที่การเกษตรหมู่ที่ ๔) ๘) คลองลั่นทม (ไหลผ่านพื้นที่การเกษตรหมู่ที่ ๖) และ ๙) คลองสายห้วยแก้ว (ไหลผ่านพื้นที่การเกษตรหมู่ที่ ๓ ๔ และ ๖) ในฤดูฝนได้ใช้น้ำในการทำนา ในหน้าแล้งได้ใช้น้ำในการอุปโภคและบริโภค

ลำคลองสนามแจงไหลผ่านกลางตำบลหินปัก

[ภาพ ณ วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔]

สภาพทางนิเวศวิทยาพื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลหินปักมีลักษณะเป็นดินเหนียว เหมาะแก่การประกอบอาชีพทำนามีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นในเขตที่อยู่อาศัย มีพื้นที่ทั้งหมด ๑๐,๔๑๗ ไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตร ๙,๗๔๖ ไร่ ไม้ผลไร่นาสวนผสม ๑๔๐ ไร่ รวมพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด ๙,๙๒๖ ไร่ พื้นที่อื่น ๆ ๔๙๑ ครัวเรือนเกษตรกร ๔๗๕ ครัวเรือน

ภาพที่ ๓ - แผนที่อำเภอบ้านหมี่แสดงที่ตั้งตำบลหินปัก

๓. ศักยภาพและเทคโนโลยีจากภายนอก

จากการที่ตำบลหินปักอยู่ใกล้กับที่ว่าการอำเภอ/ตลาดบ้านหมี่ (๓-๔ กิโลเมตร) ทำให้ได้รับศักยภาพและเทคโนโลยีจากภายนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

๓.๑ การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษา (อยู่ห่างเพียง ๓๐ กิโลเมตร) และวิทยาลัยเทคนิคลพบุรีซึ่งเป็นโรงเรียนอาชีวะ (ที่อยู่ห่างเพียง ๓๐ กิโลเมตร) ประกอบกับการที่มีการคมนาคมสะดวกจึงทำให้ชาวไทพวนบ้านหินปักได้รับการศึกษาและรับการพัฒนาศักยภาพและรับเทคโนโลยีจากภายนอกชุมชนได้เป็นอย่างดี

๓.๒ การพัฒนาศักยภาพและเทคโนโลยีจากภายนอกผ่านวิธีการของทางราชการ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิถีหนึ่งที่ชาวไทพวนบ้านหินปักได้เรียนรู้ผ่านหอกระจายข่าวของ หมู่บ้าน (ทั้ง ๑๐ หมู่บ้าน) และป้ายประกาศขององค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก ประกอบกับชาว ไทพวนบ้านหินปักสนใจเข้ารับการฝึกอบรม/ประชุมที่ทางหน่วยราชการจัดเป็นประจำ ในการทำให้ชาวไทพวนบ้านหินปักรับรู้ข่าวสารของทางราชการตลอดเวลา จนสามารถปรับตัวได้อย่างดีในระดับหนึ่ง

๓.๓ การพัฒนาศักยภาพและเทคโนโลยีจากภายนอกผ่านสื่อสารมวลชนและวิธีการ ของธุรกิจเอกชน จนสามารถปรับตัวได้อย่างดีในระดับหนึ่ง

๔. ภูมิปัญญาชาวบ้าน

๔.๑ ประวัติศาสตร์ของชุมชน

ที่มาของชื่อ “หินปัก” ได้มาจากชื่อหมู่บ้านและชื่อวัดเก่าแก่ จากการบอกเล่าสืบต่อกันมาและจากหลักฐานที่ปรากฏ แต่เดิมบริเวณที่เรียกว่า บ้านหินปักใหญ่ มีหินขนาดใหญ่มากก้อนหนึ่ง ตั้งอยู่ในลักษณะปักอยู่โดดเดี่ยวกลางลานริมลำคลอง (บริเวณหลังบ้านอดีตกำนันสุเทพทองแท้ หมู่ที่ ๖) ปัจจุบันไม่มีปรากฏ เข้าใจว่าจมอยู่ใต้ลำคลองที่ตื้นเขิน ซึ่งที่มาของชื่อบ้านหินปักใหญ่หมายถึง หินใหญ่ที่ปักอยู่ก้อนนี้เอง

สำหรับที่มาของหินชัवाल สุคันธวิภัติ (๒๕๕๓) ได้สันนิษฐานไว้ว่า ตามสภาพภูมิศาสตร์ ที่ตั้งของบ้านหินปักใหญ่ และบริเวณใกล้เคียง เป็นที่ราบลุ่มมีลำคลองไหลผ่านพื้นดินส่วนใหญ่เป็นดินเหนียว ไม่มีส่วนใดปรากฏ เป็นโครงสร้างของเปลือกโลก ส่วนที่เรียกว่า หิน โขดหิน หรือภูเขา โผล่ขึ้นมาจากพื้นดินเลย จึงเป็นไปได้ที่จะมีก้อนหินขนาดใหญ่โผล่ขึ้นมาตามธรรมชาติในลักษณะหินก้อนเดี่ยวโดด ๆ ดังนั้นคงจะเป็นหินที่มนุษย์นำมาตั้งไว้ อาจจะเป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านหินปักใหญ่ ซึ่งเป็นคนพวนพวกแรกที่อพยพเข้ามาได้นำเอาวัฒนธรรมหินใหญ่ (Megalithic culture) ที่ได้รับอิทธิพลจากบรรพบุรุษที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองพวนเชียงขวาง ดินแดนแห่งทุ่งไหหิน (A Plan of Jars) เข้ามาด้วย เมื่อมีผู้นำหรือผู้ที่มีคนเคารพนับถือมาก ๆ ได้ตายลง จึงได้มีการเผาหรือฝัง แล้วนำเอาหินขนาดใหญ่มาตั้งทับบริเวณที่ทำพิธีเป็นสัญลักษณ์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เคารพเช่นไหว้ ตามวัฒนธรรมที่เคยปฏิบัติมา ต่อมาบริเวณนี้มีผู้คนอาศัยอยู่เพิ่มมากขึ้น กลายเป็นชุมชนหนาแน่น เมื่อมีการเรียกชื่อหมู่บ้านก็เลยเรียกตามสัญลักษณ์ที่เป็นที่สังเกตเห็นได้ง่าย จึงได้เรียกหมู่บ้านที่มีก้อนหินขนาดใหญ่ตั้งอยู่ว่า บ้านหินปักใหญ่ ต่อมาได้มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นในบริเวณใกล้เคียง ก็ยังเรียกชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า บ้านหินปัก แต่เพิ่มชื่อต่อท้ายตามทิศที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ คือ หมู่บ้านที่ตั้งใหม่อยู่ทางทิศเหนือของบ้านหินปักใหญ่ ก็เรียกว่า บ้านหินปักเหนือ หมู่บ้านที่ตั้งออกไปนอกกลางทุ่ง ก็เรียกว่า บ้านหินปักทุ่ง และหมู่บ้านที่อพยพเข้ามาทีหลัง บริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน มีต้นลำโรงต้นใหญ่มาก ขึ้นอยู่ จึงเรียกว่า บ้านลำโรงใหญ่ และที่ติดตามมาตอนหลัง มาตั้งหมู่บ้านอยู่ใกล้บ้านลำโรงใหญ่ จึงเรียกชื่อตามว่า บ้านลำโรง แต่มีจำนวนน้อยกว่าจึงเรียกว่า บ้านลำโรงน้อย เมื่อมีการแบ่งเขตการปกครองของอำเภอบ้านหมี่ บริเวณทั้งหมดนี้ได้ถูกกำหนดให้เป็น ตำบลหินปัก ในอดีตชาวตำบลหินปักทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ไทพวน ต่อมาเมื่อมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่น จึงมีการผสม ผสานทางชาติพันธุ์ขึ้นบ้าง

นอกจากนี้ ชื่อตำบลหินปักยังเกี่ยวข้องกับตำนานเมืองลพบุรี ตอนที่กล่าวถึงควายทรี ต่อสู้กับพญาพาลีในถ้ำ ทรีที่แพ้ ถูกพญาพาลีฆ่าตาย พญาพาลีได้หักเอาหัวทรีขว้างหินที่สุครีพเอาปิดปากถ้ำไว้ ด้วยฤทธิ์เดชทำให้หินแตกกระจาย หินก้อนหนึ่งได้กระเด็นไปปักอยู่ที่ บ้านหินปักใหญ่ จึงได้ชื่อบ้านตั้งแต่นั้นมา

๔.๒ ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

๔.๒.๑ ผ้ายกกับไทพวนบ้านหินปัก

วิถีชีวิตของคนพวนในอดีต ผูกพันอยู่กับธรรมชาติและพึ่งพาตนเอง โดยอาศัยภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเฉพาะการทอผ้าขึ้นใช้เองในชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องซื้อหาจากที่อื่น คนพวนนิยมปลูกฝ้ายไว้ตามหัวไร่ปลายนาและที่ว่างลานบ้านหลังฤดูการทำนา เมื่อดอกฝ้ายแก่ก็เก็บปุ๋ยฝ้ายไว้ มีเวลาวางก็จะลงช่วงเช่นฝ้ายให้เป็นเส้นด้าย ก่อนเข้ากระบวนการทอเป็นผืนผ้า นำมาตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มเครื่องใช้สอยประเภทต่างๆ เช่น ผ้าแผ่นเสื่อ ผ้าขาวบาง ผ้าพื้น ผ้าขึ้น ผ้าขีด ผ้าขาวม้า ผ้ามัดหมี่ เป็นต้น ตามความจำเป็นในชีวิต

โดยภูมิปัญญาในการทอผ้าจะได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยเป็นหน้าที่ของผู้หญิงพวนที่จะต้องเรียนรู้กระบวนการทอผ้าเพื่อเตรียมพร้อมในการมีครอบครัว ในอดีตจึงไม่มีการซื้อขายผ้าในหมู่คนพวน ซึ่งนอกจากจะทอขึ้นไว้ใช้เองและสมาชิกในครัวเรือนแล้ว ยังทอเตรียมไว้สำหรับเป็นของกำนัลญาติผู้ใหญ่ในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน ยามเยือน วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น อีกทั้งยังทอไว้สำหรับถวายเป็นพุทธบูชา เช่น ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าคลุมหัวนาค ปลอกหมอนกงบวช เป็นต้น

๔.๒.๒ การผลิตผ้า

คนพวนผลิตผ้าตามกระบวนการที่ได้รับการสืบทอด มาจากบรรพบุรุษ เพื่อใช้ในวิถีชีวิตประจำวันตั้งแต่เกิดจนตายสำหรับตนเองและสมาชิกในครัวเรือน โดยไม่มีการค้าขาย ต่อมาเมื่อมีการปฏิสัมพันธ์ กับคนภายนอกหมู่บ้านโดยเฉพาะกับคนจีน จึงได้มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและต่อมาจึงเกิดการซื้อขาย โดยคนพวนผลิตข้าว คนจีนเห็นคนพวนทอผ้าโดยใช้วัสดุจากธรรมชาติ คนจีนจึงหาวัสดุจากโรงงานที่มีราคาถูกกว่า และหาซื้อได้ง่าย นำมาแลกเปลี่ยนกับข้าวเปลือก คนจีนเห็นคนพวนนุ่งกางเกงหรือใส่สามตะเข็บ จึงเอาผ้าจากโรงงานที่มีราคาถูกมาตัดเย็บเลียนแบบเรียกว่า กางเกงขาก๊วยนำมาแลกเปลี่ยนกับข้าวสาร ข้าวเปลือก และนำมาขายให้กับคนพวน จนเป็นที่นิยมเพราะไม่ต้องเสียเวลาทอ ราคาถูกลงกว่าหรือ คนจีนนำกางเกงแพรมาขาย รวมทั้งเสื้อคอกระเช้าผู้หญิง ตลอดจนผ้าถุง ผ้าโสร่งปาเต๊ะที่ราคาถูก สะดวกไม่ต้องเสียเวลาจึงเกิดการค้าขายขึ้นในหมู่คนพวน

๔.๒.๓ กระบวนการผลิตผ้า

๑) การผลิตเส้นด้าย คนพวนสืบทอดกรรมวิธีในการผลิตเส้นด้ายจากบรรพบุรุษ โดยผลิตจากดอกฝ้าย พันธุ์ฝ้ายที่คนพวนใช้ปลูกจะเป็นพันธุ์ฝ้ายพื้นเมืองที่เก็บเมล็ดไว้ทำพันธุ์ต่อ ๆ กันมา ฝ้ายเป็นพืชเขตอากาศร้อน ชอบดินเหนียวปนทราย อากาศโปร่งไม่ชอบที่ร่มเงา สถานที่ปลูกจะใช้บริเวณลานบ้าน ที่ว่างเปล่า ตลอดจนหัวไร่ปลายนา โดยนิยมปลูกในฤดูฝน หลังจากการหว่านข้าวกล้าระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนสิงหาคม จะทำให้ต้นฝ้ายได้รับฝนดี และง่ายต่อการดูแลรักษา ระยะเวลาในการปลูกฝ้ายจนกระทั่งสามารถเก็บปุ๋ยฝ้ายได้ใช้เวลาประมาณ ๖-๗ เดือน ประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ฝ้ายก็จะแก่และแตกปุ๋ย จะ

เลือกเก็บเฉพาะดอกฝ้ายที่บ้าน เป็นปุ๋ยขาวดีแล้ว และสามารถเก็บได้หลายครั้งในแต่ละต้น โดยทยอยเก็บไปเรื่อย ๆ แล้วนำไปเก็บไว้ในภาชนะที่สานจากไม้ไผ่ เรียกว่า กะทอฝ้าย เมื่อมีเวลาวางก็จะนำดอกฝ้ายมาเข้ากระบวนการผลิตที่เรียกว่า การเข็น ให้เป็นเส้นด้ายตามขั้นตอนที่ได้สืบทอดมา โดยส่วนใหญ่จะนิยมทำในตอนกลางคืน ทำให้เกิด ประเพณีลงช่วงเข็นฝ้ายขึ้น เส้นด้ายที่ผลิตจะขึ้นอยู่กับชนิดของผ้าที่ต้องการจะทอและวิธีการเข็น เช่น การทอผ้าพื้นหรือผ้าหนังเสือก็จะเข็นให้เส้นด้ายเป็นเส้นใหญ่ ผ้าที่ทอจะหนาใช้ทำเป็นผ้าห่ม หรือผ้าที่เย็บเป็นฟูกที่นอน หากจะใช้ทำเป็นมุ้งหรือผ้าขาวบาง ผ้ากรองก็จะเข็นด้ายให้ออกมาเป็นเส้นเล็ก ๆ เช่นเดียวกับด้ายที่จะใช้ทอเป็นผ้ามัดหมี่ย้อมสีให้เกิดลวดลายเวลาทอก็จะเข็นให้เส้นเล็กละเอียดนำมาปั่นควบกันตั้งแต่สองเส้นขึ้นไปเรียกว่า ด้ายสัง

การผลิตเส้นด้ายหรือเส้นใยฝ้ายแบบดั้งเดิมของคนพวนนั้นมีความยุ่งยาก และเสียเวลามากจึงหันมานิยมใช้ด้ายสำเร็จ เรียกว่าไหมประดิษฐ์ ที่มีการนำมาจากโรงงานเข้ามาขายตามท้องตลาด โดยหาซื้อได้ง่ายและมีราคาถูก ย้อมสีติดดี สีไม่ตก มีความมันวาวสวยงาม ให้การดูแลรักษาได้ง่าย

กรรมวิธีในการเตรียมเส้นใยฝ้ายหรือเส้นด้ายจากฝ้าย ตลอดจนถึงขั้นตอนในการทอผ้าของไทพวนอำเภอบ้านหมี่ ที่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับกรรมวิธีการทอของกลุ่มชนที่สืบเชื้อสายมาจากคนไทเผ่าอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เพียงแต่การเรียกชื่อขั้นตอนหรือกรรมวิธีอาจจะแตกต่างกันตามลักษณะของภาษาถิ่น และอาจจะมีบางอย่างเป็นเทคนิค หรือประสบการณ์เฉพาะกลุ่ม หรือเฉพาะถิ่น ซึ่งอาจจะมีแตกต่างกันบ้าง สำหรับขั้นตอนวิธีการผลิตเส้นด้ายของชาวไทพวนอำเภอบ้านหมี่ มีดังนี้คือ

(๑) การเตรียมฝ้าย นำดอกฝ้ายที่เก็บไว้มาตากแดดให้แห้ง ดูตัวแมลงที่อาจจะติดอยู่กับดอกฝ้าย และคัดชี้ตาฝ้ายหรือสิ่งสกปรกที่ติดอยู่กับปุ๋ยฝ้ายออกให้หมด คัดเลือกเอาเฉพาะปุ๋ยฝ้ายที่สวยงาม

(๒) อี้วฝ้าย เป็นวิธีการที่นำปุ๋ยฝ้ายที่คัดเลือกดีแล้วมาอี้ว หรือหีบเพื่อแยกเมล็ดออกให้เหลือแต่เพียงปุ๋ยฝ้าย โดยใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า เครื่องอี้วฝ้าย

(๓) ตีตฝ้าย เป็นวิธีการทำให้ฝ้ายที่อี้วเอาเมล็ดออกแล้วฟูไม่จับตัวกัน เป็นก้อน โดยใช้ไม้กตตี มีลักษณะเป็นไม้รูปโค้งเหมือนคันธนู มีเชือกผูกซึ่งที่ปลายทั้งสองข้าง ทำจากเชือกปอ ก่อนตีตจะใช้ใบมะขามเทศ มารูดให้เป็นมัน ฝ้ายจะได้ไม่ติดเวลาตีต

(๔) ล้อมฝ้าย เป็นวิธีการม้วนปุ๋ยฝ้ายให้เป็นแท่งโดยใช้ไม้ไผ่เหลาให้กลม ๆ เล็ก ๆ เป็นแกนในการม้วน เมื่อม้วนจนได้ขนาดตามที่ต้องการแล้วจึงถอดแกนออก

(๕) เช็นฝ้าย เป็นวิธีการนำแท่งปุ๋ยฝ้ายที่ล้อมแล้วไปใส่ ไน หรือ โลหลา เพื่อปั่นแล้วดึงออกมาเป็นเส้นด้าย จะให้เส้นเล็กหรือเส้นใหญ่ ขึ้นอยู่กับความต้องการว่าจะใช้ทอผ้าอะไร

(๖) เป็ยฝ้าย เป็นวิธีการพันด้ายที่เช็นเป็นเส้นแล้วทำให้เป็นเช็ดเป็นใจ ซึ่งเป็นการกำหนดความยาวของด้ายที่จะนำไปทอ แล้วแต่จะทำเป็นเช็ดใหญ่หรือเช็ดเล็ก ก่อนที่จะนำไปย้อมสีหรือทอต่อไป

(๗) การฆ่าฝ้าย ด้ายที่ผ่านการเปียกทำเป็นเช็ด หรือใจ แล้วจะต้องนำไปต้มเพื่อขจัดสิ่งสกปรกและไขมันที่ติดอยู่กับเส้นด้ายโดยต้มกับข้าวสารหรือลงน้ำข้าว ลงแป้ง แล้วนำไปตากแดดให้แห้ง

(๘) ปั่นหลอด เป็นการนำด้ายทั้งที่ย้อมสีและไม่ย้อมสีมาปั่นใส่หลอดเก็บไว้โดยใช้กวั๊กหรือหลาปั่นด้ายก่อนที่จะนำไปเรียงเส้นหรือคั่นด้ายต่อไป

(๙) การคั่นด้าย เป็นขั้นตอนวิธีการแรกในกระบวนการทอผ้า เป็นการจัดเรียงเส้น ด้ายเพื่อกำหนดจำนวนเส้น และความยาวตามแต่จะต้องการมากหรือน้อย โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า ฝื่อ ตัวฝื่อจะมีความกว้างประมาณ ๓ เมตรเศษ ยาว ๙ เมตร ด้านกว้างทั้งสองด้านจะมีหลักไม้ด้านละ ๑๖ หลัก สำหรับนำด้ายจากหลอดมาซึ่งใส่หลักฝื่อ เพื่อให้ได้ความยาวตามที่ต้องการ จำนวนเส้นด้ายจะเรียงเป็นหลบ หลบหนึ่งจะเท่ากับ ๔๐ เส้น ส่วนมากจะนิยมเรียงที่ละ ๒ หลบ คือ ๘๐ เส้น โดยโยงด้ายจากหลอด ๘๐ หลอด มาซึ่งใส่หลักฝื่อจากด้านหนึ่งไปยังอีกด้านหนึ่ง จนครบทั้ง ๒ ด้าน ด้านหนึ่งมี ๑๖ หลัก รวม ๒ ด้านเท่ากับ ๓๒ หลัก จะโยงด้าย ๓๓ เที้ยว ยาวเที้ยวละ ๙ เมตร ได้ความยาว ๒๙๗ เมตร ส่วนจำนวนเส้นจะอยู่ที่เบอร์ของฟืมที่ใช้ทอเช่น เบอร์ ๕๖ จะต้องใช้ด้าย ๒๗ หลบกับอีก ๒๑ เส้น คือ ๑,๑๐๑ เส้น โยงด้ายครั้งละ ๒ หลบก็จะต้องโยงทอไปมาถึง ๑๓ รอบกับอีกเศษที่เหลือ ก็จะได้ด้ายจำนวนเท่ากับรูฟืมที่จะทอ ส่วนความยาวนั้นอยู่ที่ความต้องการว่าจะใช้ ๑๐๐ เมตร, ๒๐๐ เมตร หรือ ๓๐๐ เมตร

(๑๐) การหรีเคือ คือการนำด้ายที่คั่นแล้วไปสอดใส่ในรูฟืมที่จะใช้ในการทอและจัดเรียงให้เป็นระเบียบไม่พันกัน โดยใช้หรีที่ทำมาจากขนหมูป่านามาใส่ชั้นและน้ำมันสนจัดเรียงเป็นแผงรัดด้วยตอกหวายเรียกว่า หรีเคือ เมื่อจัดเรียงด้ายเป็นระเบียบแล้วจะม้วนเก็บไว้ในแกนโมเล เพื่อที่จะนำไปสับหูกเก็บเหตต่อไป

(๑๑) สับหูกเก็บเหา วิธีการทอเส้นด้ายหรือด้ายเคือเข้ากับ เหา หรือตะกอก โดยผูกเคือไว้กับเสาแล้วใช้ไม้ไขว้ดึงด้ายเคือที่ละเส้น โดยปกติจะมี ๒ เหา ถ้าทอยกชิตจะมี ๔ เหากับ ๘ เหา เหาหรือตะกอกจะเป็นตัวยกสลับเส้นด้ายเวลาทอเพื่อที่จะสอดด้ายพุ่ง ผู้ที่จะสับหูกหรือเก็บเหาได้ จะต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ หรือมีความชำนาญโดยเฉพาะ

๒) ขั้นตอนการทอผ้า

เป็นกรรมวิธีสุดท้ายในกระบวนการทอผ้าซึ่งมีกรรมวิธีการทอหลายชนิดตามความต้องการแล้วแต่ชนิดของผ้า ซึ่งแต่ละชนิดจะใช้วิธีการทอที่แตกต่างกัน สำหรับชาวไทพวนตำบลหินปักนิยมใช้วิธีการทอแบบธรรมดา ในการทอผ้าพื้น ผ้ามัดหมี่ และแบบชิตในผ้ามัดหมี่ที่ต้องการยกชิตส่วนการจกนั้น ปัจจุบันไม่มีผู้สืบทอดวิธีการทอแล้ว

(๑) การทอผ้าจก เป็นวิธีการทอ และปักผ้าไปพร้อม ๆ กัน เป็นการทอ ลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าเป็นช่วง ๆ ไม่ติดกันตลอดหน้ากว้างของผ้า

มีวิธีการทำโดยใช้ไม้ หรือชนเม่น หรือนิ้วม้อยกขึ้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการทอผสมปักกลาย ๆ แต่แทนที่จะใช้เข็มปักก็ใช้ชนเม่นหรือไม้แหลม ๆ ค่อย ๆ ทำลวดลายสอดสลับสีด้าย

(๒) การทอผ้าขิด เป็นกรรมวิธีการทอผ้าโดยใช้ไม้เขี่ย หรือสะกิดซ้อนเส้นด้ายขึ้นขึ้น แล้วสอดเส้นพุ่งทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่าง ๆ

๓) เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทอผ้า

เครื่องมือในการทอผ้าของชาวไทพวนบ้านหินปักดั้งเดิมซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นเครื่องมือแบบง่าย ๆ ที่สามารถประดิษฐ์ขึ้นเองโดยฝีมือของผู้ชายไทยพวนโดยนิยมเรียกกันว่า กี่คอก หรือ กี่มือ ก็ว่ามีลักษณะคล้ายกี่ปั้นเมืองโดยทั่ว ๆ ไป โครงสร้างทำจากไม้จริงที่แข็งแรง มีเสา ๔ เสา จับยึดด้วยคานบนและยกพื้นคานล่างทั้ง ๔ ด้าน ขนาดกว้างประมาณ ๑.๒๐ เมตร ยาว ๒ เมตร องค์กรประกอบอื่น ๆ ประกอบด้วยฟืมซึ่งทำจากไม้จริง ฟืมฟืมจากเปลือกไม้ไผ่ เขาตุ๊กหรือตะกอก ไม้ม้วนผ้า ไม้นั่งทอผ้า ไม้เหยียบสำหรับดึงเส้นด้ายให้ขึ้นลงหรือคานเหยียบ คานแขวน กระสวย หลอดด้ายพุ่ง ฯลฯ

กี่มือพื้นบ้านของชาวไทพวน สามารถใช้ทอผ้าได้ทุกประเภท ทั้งผ้าธรรมดา ผ้าชิ้น ผ้ามัดหมี่ ผ้าจก ผ้าขิด แต่มีข้อจำกัดในการทอ คือ ฟืมที่ใช้มีหน้าแคบ ผ้าที่ทอได้หน้าผ้าจะไม่กว้าง ใช้เวลาทอนานได้ผ้าจำนวนน้อย

๔.๒.๔ ผลผลิตจากผ้าทอไทพวนหินปัก

ในอดีตที่ผ่านมา อาจจะกล่าวได้ว่าผ้าทุกชนิดที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันของคนพวนหินปักทุกเพศทุกวัยตั้งแต่เกิดจนตาย จะทอขึ้นใช้เองทั้งหมด ถ้าจะแบ่งชนิดของผ้าทอตามลักษณะใช้งาน หรือการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ตลอดจนการใช้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว อาจแบ่งได้ตามลักษณะการทอออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ

๑) ผ้าพื้น เป็นผ้าที่ทอ จากเส้นใยฝ้าย หรือเส้นด้ายที่เข็นจากปุยฝ้าย มีทั้งที่ไม่ได้ย้อมสีและย้อมสีแล้ว ทั้งชนิดหนาและชนิดบางขึ้นกับประโยชน์การใช้สอย ผ้าพื้นนิยมนำมาตัดเย็บเป็นเสื้อ กางเกง ผ้านุ่ง ผ้าซิ่น ผ่าสไบ หรือผ้าแฉ่งตุ้ หรือผ้าเคียนนม ผ่ากั้ง หรือผ่ากั้นแดด ผ้าม่านหน้าต่าง ประตู ผ้าปูโต๊ะ ผ้าปูที่นอน เป็นต้น ผ้าที่ไม่ได้ย้อมสี หรือผ้าพื้นสีขาว หรือผ้าด้ายดิบ เป็นผ้าที่ไม่มีลวดลายใด ๆ ทั้งสิ้น ชนิดหนา จะทอจากด้ายที่เข็นเส้นใหญ่ ส่วนชนิดบางจะทอจากด้ายที่เข็นเป็นเส้นเล็กละเอียด เมื่อตัดเย็บเป็นเสื้อหรือกางเกงแล้ว อาจจะย้อมสีทั้งตัวก็ได้ ส่วนผ้าพื้นสีหรือผ้าสีเป็นผ้าที่ได้จากการย้อมสีเส้นด้ายให้เป็นสีต่าง ๆ ก่อนที่จะนำมาทอเป็นผืนผ้า ส่วนใหญ่ด้ายเคือหรือด้ายเส้นยืนจะเป็นสีขาว หรือย้อมสีดำ เส้นด้ายพุ่งจะย้อมสีต่าง ๆ เช่น ม่วง น้ำเงิน เขียว แดงเหลือง ชมพู ฟ้า เป็นต้น การทอถ้าด้ายยืนมีสีดำ ผ้าที่ทอออกมาจะมีสีเข้ม ถ้าด้ายยืนเป็นสีขาว ผ้าที่ทอออกมาจะมีสีอ่อน ผ้าพื้นสีจะมีทั้งชนิดหนา และชนิดบางเช่นเดียวกัน ผลผลิตที่ได้จากผ้าพื้นที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทพวนที่น่าสนใจคือ

(๑) ผ้าซิ่นซ้อน เป็นผ้านุ่งซับในทำหน้าที่เป็นผ้าซับในของผ้าซิ่นมัดหมี่ ทำจากผ้าพื้นสีขาวชนิดบาง

(๒) เสื้อป้าย เป็นเสื้อของผู้หญิงพวนที่มีอายุมากมีลักษณะคล้ายเสื้อชั้นใน มีแขนข้างเดียว เมื่อสวมใส่แล้วแขนเสื้อจะคล้องอยู่บนบ่า ปลายเสื้อทั้งสองจะป้ายผ่านลำตัวมากลัดติดกระดูกที่ใต้แขนอีกด้านหนึ่งตัดเย็บจากผ้าพื้นไม่มีสีชนิดหนา

(๓) ผ้าพ้ายโต่ง เป็นผ้าสไบทำจาก ผ้าพื้นสีขาวชนิดบางสำหรับผู้หญิงพวนใช้พาดบ่าทับชุดที่สวมใส่ลักษณะสไบเฉียงเพื่อเข้าพิธีกรรมต่าง ๆ หรือไปทำบุญที่วัด

(๔) ผ้าแฉ่งตุ้หรือผ้าเคียนนม สำหรับหญิงสาวที่อยู่กับบ้านทำจาก ผ้าพื้นสีต่าง ๆ ชนิดหนา

(๕) เสื้อหม่ากะแล้ง เป็นเสื้อที่เป็นเอกลักษณ์ของผู้หญิงพวน ใช้ใส่อยู่กับบ้านใส่ในพิธีกรรมและใส่ออกงาน มีลักษณะคล้ายเสื้อคอกระเช้า แต่แขนเสื้อที่ใช้คล้องไหล่จะมีเส้นเล็ก สำหรับของหญิงสาวยังไม่ได้แต่งงาน คอเสื้อจะรัดติดกับหน้าอกส่วนบน ขอบเสื้อจะนิยมปักทอเป็นลวดลายลูกไม้ หรือลวดลายพับจีบ หรือขอบแถบผ้าธรรมดา แสดงออกถึงความสามารถในการเย็บปักถักร้อยหรือฝีมือลายมือของผู้ที่สวมใส่ และมักจะอวดอ้างประชันขันแข่งกันไม่นิยมทำกระเป๋ายาว เสื้อใช้เวลาใส่จะเก็บเข้าไว้ในชายพกผ้าชิ้น สวมทับด้วยเข็มขัดเงินหรือนาก ส่วนของหญิงที่ผ่านการแต่งงานมีบุตรแล้วหรือหญิงมีอายุ คอเสื้อจะหลวมสบาย ๆ ขอบจะปักทอหรือไม่ก็ได้มักนิยมเจาะกระเป๋ายาวที่ชายเสื้อทั้งสองข้าง เวลาสวมใส่จะปล่อยชายเสื้อไม่ทับใน ผ้าที่ใช้ตัดเย็บจะเป็นผ้าพื้นสีต่าง ๆ ของหญิงสาวจะเป็นผ้าพื้นสีที่ทอจากด้ายยืนสีขาว ผ้าที่ทอจะมีสีอ่อนสดใส ส่วนหญิงที่มีอายุหรือแต่งงานแล้วนิยมใช้ผ้าสีชาหรือผ้าพื้นสีที่ทอจากด้ายยืนสีดำซึ่งมีสีทึบเข้ม

(๖) โสังขาก้อม เป็นกางเกงที่ตัดเย็บจากผ้าพื้นสีขาว มีลักษณะเอวใหญ่หลวม ขายาวถึงใต้หัวเข่าประมาณ ๑ ฝ่ามือ หรือครึ่งหน้าแข้ง ตัดเย็บด้วยผ้าสามชั้นจึงมักเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า โสังสามส่วน หรือโสังสามตะเข็บ เป็นกางเกงเอนกประสงค์หรือสารพัดประโยชน์ของผู้ชายพวน ถือเป็นเอกลักษณ์ในการแต่งกายของผู้ชายพวน ซึ่งจะนุ่งแต่โสังขาก้อมอย่างเดียว เมื่อตัดเย็บเป็นกางเกงสำเร็จแล้ว นิยมนำไปย้อมเป็นสีดำจากน้ำสีลูกมะเกลือหรือสีน้ำตาลจากน้ำสีลูกตะโกหรือเอาไปหมักดินโคลนให้มีสีเทา

๒) ผ้าหนังเสือ หรือ ผ้าแผ่นดำ เป็นผ้าที่ทอจากด้ายที่เข็นเส้นใหญ่เป็นพิเศษเวลาทอออกมาเนื้อผ้าจะหนาเป็นผ้าด้ายดิบที่ไม่นิยมนย้อมสี แต่จะใช้ด้ายที่ย้อมสีแดง สีคราม หรือสีเหลืองทอแทรกเป็นริ้วเล็ก ๆ ตามแต่จะใช้ตัดเย็บอะไร ผ้าหนังเสือจะใช้สำหรับตัดเย็บเครื่องใช้สอยที่ใช้งานหนัก ต้องการความทนทานมีอายุการใช้งานนาน ผลผลิตที่ได้จากผ้าหนังเสือได้แก่

(๑) เสื้อหรือฟูกหรือที่นอน ใช้ผ้าหนังเสือเย็บเป็นลูกฟูกยัดไส้ด้วยนุ่น มีขนาดใช้สำหรับนอนคนเดียว กว้างประมาณ ๖๐ – ๗๐ ซม. ยาวประมาณ ๑๘๐ – ๒๐๐ ซม. แบ่งออกเป็น ๓ หรือ ๔ พับ ขอบฟูกจะใช้ผ้าพื้นสีแดงหรือคราม ใ้ฟูกทำจากผ้าพื้นด้ายดิบ นอกจากนี้จะมีไว้ใช้สอยสำหรับสมาชิกในครัวเรือนแล้ว ยังมีไว้สำหรับแขกหรือญาติพี่น้องด้วย

(๒) ผ้าห่มดำปัก เป็นผ้าหนังเสือที่ทอเป็นชั้นเดียว หรือสองชั้นนำมาต่อกัน แทรกด้วยด้ายสีแดง หรือครามเป็นริ้วเล็ก ๆ สอดขวางเป็นตารางสีเหลี่ยมใหญ่ ๆ หรือสอดขวางยาวในแนวเดียวกันมีขนาดกว้าง ประมาณ ๑.๒๐ เมตร ยาว ๒ เมตรใช้ประโยชน์เป็นผ้าห่มกันหนาว

(๓) ผ้าห่มสีเทา หรือสีตะกอ เป็นผ้าหนังเสือที่ใช้ด้ายย้อมสีโดยให้เส้นด้ายทางยืนเป็นสีหนึ่ง แล้วแต่จะเอาสีอะไรเป็นพื้น สีอะไรคั้น ถ้าต้องการตาใหญ่ก็คั้นหลาย

เส้น ถ้าต้องการตาเล็กก็คั้นน้อยเส้น ส่วนด้ายพุ่งก็ใช้ด้ายสองสีเช่นเดียวกัน โดยพุ่งตาที่เป็นพื้นให้เท่ากับต้ายีน จากนั้นจึงพุ่งตาคั้นมีขนาดเท่ากับผ้าห่มดำปัก

(๔) ถุงโคลี่ไล่ เป็นถุงย่ามขนาดใหญ่สารพัดประโยชน์ที่คนพวนนิยมใช้แทนกระเป๋า ตัดเย็บจากผ้าหนังเสือ ใช้ประโยชน์ใส่ข้าวของเครื่องใช้ ใช้เก็บพืชไร่ใช้ใส่เสื้อผ้าเวลาเดินทาง เป็นต้น

(๕) ผ่ากั้ง เป็นผ้าม่านหรือผ้ากั้นแดด ตัดเย็บจากผ้าหนังเสือนำมาเย็บตัดกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดใหญ่เล็กตามต้องการ

๓) ผ้ามัดหมี่เป็นผ้าทอที่ได้จากกรรมวิธีมัดเส้นด้ายเป็นเปลาะ ๆ เพื่อย้อมสีแล้วนำมาทอทำให้เกิดเป็นลวดลาย ถือเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของคนพวน ซึ่งบรรพบุรุษของคนพวนเป็นผู้คิดค้นกรรมวิธีการมัดหมี่ให้เกิดเป็นลวดลายในการทอและเป็นที่รู้จักนิยมแพร่หลายต่อมา ผ้ามัดหมี่มีชื่อเรียกหลายอย่างตามแต่ชนิดของลวดลายที่ทอ ในสมัยก่อนจะมีอยู่เพียงไม่กี่ลาย แต่ในปัจจุบันได้ประยุกต์ลวดลายต่าง ๆ ตามความนิยมและความต้องการของตลาด จึงทำให้มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้น ผ้ามัดหมี่ที่เป็นเอกลักษณ์ของคนพวนหนีפקได้แก่

(๑) ผ่าขึ้นทิว เป็นผ้าทอโบราณอย่างหนึ่งของคนพวนที่ปัจจุบันไม่มีทอแล้ว ลักษณะลวดลายจะเกิดจากด้ายสองสีที่ใช้เป็นด้ายพุ่งทอสลัปสีเป็นริ้วเล็ก ๆ ตรงตีนขึ้นจะทอเป็นริ้วแถบใหญ่ด้วยด้ายพุ่งอีกสีหนึ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นสีแดง เขียว และเหลือง

(๒) **หมี่เปียง** เป็นผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลายช่องว่างห่างกันในแต่ละช่อง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าหมี่ห่าง จะมัดหมี่เป็นลายอะไรก็ได้ แต่จะสลับด้วยผ้าพื้นสีเดียว ส่วนใหญ่จะมัดหมี่ ๗ ลำ

(๓) **หมี่โลด** เป็นการทอผ้ามัดหมี่ที่มัดให้เกิดลวดลายตลอดทั้งผืนจะมัดเป็นลายอะไรก็ได้ โดยไม่มีเทคนิคอื่น ๆ มาคั่น

(๔) **หมี่ย้อย หรือหมี่หยอด** เป็นผ้ามัดหมี่ที่ทอโดยใช้ด้ายกับหมี่พุ่งสลับกันไปมา ติดต่อกันเต็มเนื้อผ้า เป็นผ้ามัดหมี่ที่ไม่มีการมัดจับดอก ลวดลายที่ออกมาจะเป็นเส้นจุดคล้ายสายฝน

(๕) **หมี่ลัยหรือหมี่ลี** เป็นผ้ามัดหมี่ที่ทอเป็นลายเล็ก ๆ ติดกัน โดยมีการแซมด้วยด้ายลงไม้สลับระหว่างดอกหมี่

(๖) **หมี่คั่น** เป็นผ้ามัดหมี่ที่ทอโดยใส่หมี่สีเส้นทอด้วยสีเส้นสลับกันไป

(๗) **หมี่หญ้าหัด หรือหมี่หนูแห่น** เป็นผ้าชิ้นลายโบราณสองสี หมี่จะเป็นสีขาวสลับดำ หรือขาวเขียวทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง เส้นยืนในรูหา ๑ รูจะมีเส้นหมี่ขาวและดำอย่างละเส้น

ผ้ามัดหมี่ที่เป็นลวดลายโบราณเหล่านี้ ในอดีตนิยมตัดเย็บเป็นแต่เพียงผ้าชิ้นหรือผ้านุ่ง และจะมีการต่อหัวผ้าชิ้นและตีนชิ้น โดยใช้ฝ้ายกชิต สีต่าง ๆ โดยเฉพาะสีแดงยกชิตด้วยสีเหลืองเขียวเนื่องจากตัวผ้าชิ้นมีหน้าแคบ ตามขนาดของพืชมเวลานำมาตัดเป็นผ้าชิ้นจะสั้นจึงต้องต่อหัวและตีนชิ้น การทอผ้ามัดหมี่ของคนพวนบ้านหินปัก ในปัจจุบันได้นำเอาลวดลายต่าง ๆ ที่ได้รับการแนะนำจากวิทยากรอื่น ๆ จากหน่วยงานพัฒนาชุมชนบ้าง จากท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น จากลวดลายผ้าไหมอีสานบ้าง และจากจินตนาการของช่างมัดหมี่เองนำมามัดลายตามความนิยมของผู้ใช้ หรือตามความต้องการของตลาดบ้าง ลวดลายที่มัดก็มีความพิสดารมากขึ้น สำหรับการใช้ประโยชน์ได้มีการนำเอาผ้ามัดหมี่มาตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มชนิดต่าง ๆ มากมาย ตามความนิยมในปัจจุบัน เช่น ผ้าชิ้นสำเร็จ ชุดกระโปรง เสื้อทั้งของสุภาพสตรี สุภาพบุรุษ ชุดทำงาน เครื่องแบบหน่วยงาน ห้างร้านต่าง ๆ เป็นต้น

๔) **ผ้าจก หรือผ้าชิต** เป็นกรรมวิธีการทอผ้าแบบโบราณคนพวนรุ่นเก่าเท่านั้น จึงจะมีความสามารถทอได้ ซึ่งในปัจจุบันในตำบลหินปักมีเพียงไม่กี่คนที่สามารถทอได้ แต่ด้วยมีอายุมากสายตาไม่ดีจึงไม่มีการทออีกการทอยกชิตในปัจจุบันนี้เป็นการทอแบบใหม่โดยใช้กกระตุกลวดลายที่ทอก็เป็นลวดลายแบบใหม่ผลผลิตจากผ้าทอจกหรือยกชิตของไทยพวนบ้านหินปักได้แก่

(๑) **หมอนชิตจก** เป็นหมอนโบราณที่สอดใส่หนุนหรือสำลีเป็นชั้น ๆ ปลอกหมอนทำเป็นลวดลายชิตเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า หรือเป็นรูปดอกไม้ ต้นไม้บ้าง

(๒) **หมอนเกล้า** เป็นหมอนโบราณ ปลอกหมอนทำด้วยผ้าชิตกาบสามารถใส่ใส่หมอนย่อยได้ ๘ ใบ มีรูกลวงอยู่ ๑ ช่อง

(๓) หมอนฮัก เป็นหมอนโบราณ ปลูกหมอนทำด้วยผ้าขิดกาบ สามารถใส่หมอนเล็กได้ ๖ ใบ

(๔) ผ้าคลุมหัวนาค เป็นผ้าทอยกขิดใช้สำหรับคลุมหัวนาคในพิธีบวช ทอด้วยลวดลายยกขิดเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ

(๕) ผ้าห่อคัมภีร์ เป็นผ้าที่ทอขึ้นเพื่อใช้ห่อคัมภีร์โบราณแล้วนำไปถวาย วัด เป็นผ้าทอด้วยมือ ยกขิด มีลวดลายสวยงามมาก บางครั้งทอโดยใช้ไม้ไผ่บาง ๆ สอดสลับด้วย ด้ายเป็นระยะ ๆ

(๖) ถุงกะเทียว หรือถุงย่ามแดง เป็นถุงย่ามที่มีขนาดเล็ก สำหรับใส่ ขอกระจุกกระจิก เป็นผ้าทอพื้นสีแดงสลับริ้วเหลืองยกขิด ใช้ประโยชน์แทนกระเป๋าถือเวลา เดินทางออกนอกบ้าน

(๗) ผ้าขิดตีนชิ้น และผ้าขิดหัวชิ้น เป็นผ้าที่ทอยกขิด สำหรับไปเย็บ ต่อหัวชิ้นให้ยาวเพิ่มขึ้นเพื่อความกระชับในเวลานุ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นสีแดง สลับริ้วเหลืองยกขิด ส่วนตีนชิ้นจะเป็นแถบเล็ก ๆ ตีนชิ้นของหญิงมีอายุจะมีสีดำ ริ้วแดง และเหลือง ส่วนของหญิงสาว จะมีสีแดงริ้วเหลือง

๕) ผ้าขาวม้า เป็นผ้าเอนกประสงค์ที่ใช้อยู่กับบ้าน สำหรับนุ่ง คาดเอว โปก ศีรษะใช้ผูกเปลนอน ใช้กระโจมอก และใช้เป็นผ้าไหว้สำหรับพ่อแม่เจ้าบ่าวเจ้าสาว สำหรับขอพร ผู้ใหญ่ในประเพณีสงกรานต์ ผ้าขาวม้าของคนพวนหินปักที่มีชื่อเสียงได้แก่

(๑) ผ้าอีโป เป็นผ้าขาวม้าผู้ชายที่ทอลวดลายเป็นสีเหลี่ยมจัตุรัสทอสลับ สีต่าง ๆ เช่น สีแดงสลับขาว ดำสลับขาว เป็นต้น บางครั้งนิยมเรียกกันว่า ผ้าลายตาม่อง

(๒) ผ้าขาวม้าใส่ปลาไหล เป็นผ้าขาวม้าที่ทอเป็นริ้วเล็ก ๆ คล้ายใส่ ปลาไหล มีหลายสีด้วยกันมีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของคนพวนอีกอย่างหนึ่ง

๖) ผ้ามุ้ง ผ้าแผ่นตอง เป็นผ้าที่ทอจากด้ายที่เส้นเป็นเส้นเล็กละเอียด ทอโดยดั่งพิมพ์ต่าง ๆ ใช้ตัดเย็บเป็น มุ้ง เลยเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าผ้ามุ้ง และยังใช้สำหรับเป็นผ้ากรองน้ำ หรือผ้ากรอง

๔.๒.๕ การย้อมสีเส้นใยฝ้ายหรือเส้นด้าย

ด้ายที่ได้จากการเข็นฝ้าย และเปียออกมาเป็นเส้นด้ายเรียบร้อยแล้ว จะนำไปแช่น้ำไว้ประมาณ ๒ - ๓ คืน แล้วจึงนำออกมาทาบ หรือตำใส่ครกเพื่อให้ด้ายเข้าน้ำ บิดให้สะอาดแล้วนำไปต้มเพื่อขจัดความสกปรกและไขมันออกหากไม่ต้องการย้อมสี ถ้าต้องการย้อมก็ใช้ข้าวสารอัตราส่วน ๑ กำมือต่อด้าย ๑ ก้น (๕ เซ็ดหรือใจ) ต้มจนข้าวสุกเปียย จึงเอาออกมาบิด โดยใช้ไม้สอดเข้าไปในเซ็ดด้าย แล้วบิดให้สะอาดแล้วนำข้าวไปสไลด์หรือใส่ในราวไม้ กระตุกให้ด้ายแตกกระจายไม่ติดกัน เรียกว่า “ฆ่าฝ้าย” แล้วตากแดดให้แห้งก่อนที่จะนำไปย้อมสีด้าย

การย้อมสีด้ายในอดีตจะใช้สีที่ได้จากธรรมชาติซึ่งได้มาจากพืชทั้งหมด จากเปลือกไม้บ้าง ใบไม้ แก่นไม้ ราก และลูกไม้ เช่น ลูกมะเกลือให้สีดำ ลูกตะโกให้สีน้ำตาล ต้นฝางให้สีแดง ใบต้นครามให้สีน้ำเงิน ใบถั่วแปบให้สีเขียว ต้นแขและแงงขมิ้นให้สีเหลือง เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้จากดินธรรมชาติ เช่น ดินโคลนให้สีเทาดำ ดินลูกลังให้สีส้มแดง เป็นต้น

ลักษณะเด่นของสีธรรมชาติ คือ สีจะไม่ฉูดฉาด ไม่สดใส แต่จะเป็นประเภทสีขรึม นุ่มนวลบางสีจะมีลักษณะเฉพาะที่ แม้แต่สีเคมีก็ลอกเลียนแบบไม่ได้เหมือน การย้อมสีจะมี ๒ วิธี คือ การย้อมร้อนและย้อมเย็น ส่วนประกอบในการย้อม ก็จะใช้ น้ำกรดและด่างที่ได้จากธรรมชาติ เช่น น้ำกรดจากมะขามเปียก มะนาว มะกรูด น้ำด่างจากน้ำขี้เถ้าต้นมะขาม น้ำปูนแดง เป็นต้น ก่อนที่จะทำการย้อมจะต้องนำใจด้ายหรือเซ็ดด้ายดิบไปต้ม หรือฆ่าด้ายก่อนทุกครั้ง ยกเว้นการย้อมร้อน เพื่อขจัดไขมันและสิ่งสกปรกออกจากเส้นด้าย หลังจากย้อมสีเสร็จแล้วจะต้องทาบให้สีซึมเข้าในเส้นด้ายแล้วนำไปแช่น้ำขาวซึ่งเท่ากับเป็นการลงแป้ง เพราะฝ้ายพื้นเมืองเนื้อจะนิ่มจึงต้องลงแป้งให้แข็งได้รูปเพื่อทอได้ง่าย

ผ้าที่ย้อมด้วยสีธรรมชาติสีจะตกเล็กน้อย โดยเฉพาะในการซักครั้งแรก ๆ สีจะตกบ้าง แต่สีที่ตกจะไม่เข้าไปผสมกับสีอื่น ๆ ไม่ทำให้เลอะเทอะไปทั้งผืน เนื่องจากสารเคมีที่ได้จากกรด และด่างธรรมชาติ จะช่วยให้สีติดแน่นและเนื่องจากเป็นด้ายปั่นมือ เกลียวเส้นด้าย จะไม่

แน่นขมึงเกลียว เหมือนด้ายที่ปั่นจากเครื่องจักร ทำให้ยอมได้ง่ายและสีจะดูซึมเข้าทั่วถึงตลอดเส้น

๔.๒.๖ อุตลักษณ์ของผ้าทอไทพวนตำบลหินปัก

๑) **ผ้ามัดหมี่** ชาวไทพวนตำบลหินปักจะทอผ้าฝ้ายใช้เพียงอย่างเดียว ไม่มีการทอผ้าไหม ผ้าที่เป็นอุตลักษณ์ของชาวไทพวนตำบลหินปัก ดังที่ได้กล่าวแล้วใน ผลผลิตผ้าทอชาวไทพวนตำบลหินปัก เช่น ผ้าพื้น ผ้าแผ่นต่ำ ผ้าหนังเสือ ผ้ามัดหมี่ เป็นต้น โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

จากการสืบค้นประวัติความเป็นมาของชื่ออำเภอบ้านหมี่ซึ่งเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวไทพวนที่หนาแน่นที่สุดในประเทศไทย ทำให้ทราบว่า คำว่า “บ้านหมี่” เป็นชื่อหมู่บ้านเดิมที่บรรพบุรุษชาวไทพวนอำเภอบ้านหมี่ ได้อพยพจากมาและได้นำเอาชื่อหมู่บ้านเดิมมาตั้ง ซึ่งหมู่บ้านบ้านหมี่เดิมนั้น ปัจจุบันนี้คือหมู่บ้านบ้านหมี่ เมืองโพนสะหวัน แขวงเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เหตุที่ชื่อหมู่บ้านบ้านหมี่ เพราะบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านนั้นมีต้นหมี่ขึ้นอยู่มาก และมีต้นหมี่ใหญ่มากต้นหนึ่งเป็นสัญลักษณ์

ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านบ้านหมี่เป็นคนไทพวนที่มีภูมิปัญญาในการทอผ้าฝ้ายยอมสีเส้นด้ายโดยกรรมวิธีที่ใช้เส้นเชือกปอจากเปลือกต้นกล้วยมัดเส้นด้ายที่จะยอมสี เป็นเปลาะ ๆ ตามลวดลายที่ต้องการ กรรมวิธีมัดยอมแบบนี้ เมื่อมีคนไทบ้านอื่น ๆ มาเห็น จึงเรียกว่า วิธีการมัดยอมแบบบ้านหมี่ ต่อมาจึงหดเหลือเพียง วิธีการมัดหมี่ ผ้าที่ทอจากการมัดยอมแบบบ้านหมี่ จึงเรียกว่า ผ้ามัดยอมบ้านหมี่ ต่อมาจึงเหลือเพียงผ้ามัดหมี่ (สัมภาษณ์ พ่อเผ่าออน อินตาวัน อายุ ๗๔ ปี, ผู้อาวุโสชาวไทพวนหมู่บ้านบ้านหมี่เมืองโพนสะหวันประเทศสปป.ลาว, ๒๕๓๙. ปัจจุบันถึงแก่กรรมแล้ว)

๒) รูปแบบชุดแต่งกาย ชุดแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทพวนที่เด่นชัดที่สุดจะเป็นการนุ่งผ้าซิ่นของผู้หญิงไทยพวนทุกวัยจะนุ่งผ้าซิ่นมัดหมี่ แต่เดิมนั้น ผ้าซิ่นมัดหมี่จะมีอยู่ ๓ ส่วนคือ หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น มีลวดลายการมัดหมี่หลายรูปแบบ สำหรับการทอมีทั้งทอแบบธรรมดาและยกขิด แต่ไม่มีทอจก ตัวซิ่นจะยาวประมาณ ๙๐ ซม. หัวซิ่น ยาวประมาณ ๒๕ ซม. และตีนซิ่นจะยาวประมาณ ๕ ซม.

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับผ้าซิ่นมัดหมี่ของชาวไทพวนอยู่ที่ตีนซิ่น หัวซิ่น จะบ่งบอกถึงวัยของผู้หญิงที่ใส่โดยดูจากสี ถ้าเป็นวัยผู้ใหญ่และคนชราหัวซิ่นและตีนซิ่นจะทอพื้นสีเหลืองสลักยกขิดด้วยสีดำ ส่วนวัยหญิงสาวจะเป็นสีเหลืองสลักแดง สำหรับตีนซิ่นของแม่ จะถือเป็นเครื่องรางของขลังสำหรับผู้ชายไทยพวน เวลาออกนอกบ้าน หรือเดินทางไกล โดยเฉพาะคนที่เป็นทหารเวลาออกสนามหรือไปทำสงครามจะฉีกเอาตีนซิ่นของแม่พกติดตัวเป็นเครื่องรางป้องกันภัยอันตรายที่จะได้รับ

สำหรับเสื้อที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทพวนคือเสื้อหม่ากะแล้ง ที่สวมใส่ได้สำหรับผู้หญิงทุกวัย ทั้งวัยเด็ก วัยสาว วัยผู้ใหญ่และวัยชรา

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการนุ่งเสื้อหม่ากะแล้ง จะบ่งบอกถึงความเป็นหญิงสาวโสด และหญิงที่แต่งงาน โดยดูจากตัวเสื้อและการนุ่งห่ม คือ ถ้าเป็นผู้หญิงที่แต่งงานแล้วจะใส่เสื้อหม่ากะแล้งตัวใหญ่ไม่รัดกระชับและไม่นุ่งทับในผ้าซิ่น จะปล่อยชายเสื้อ และตัวเสื้อจะเจาะกระเป๋าด้านข้างทั้งสองข้าง เพื่อความสะดวกสบายและความคล่องแคล่วในการทำงานบ้าน

โดยเฉพาะแม่ลูกอ่อนก็จะสะดวกในการให้นมบุตร ส่วนของหญิงสาวจะตัดให้กระชับรัดบนหน้าอก ไม่มีกระเป๋าช้าง เวลาสวมใส่ชายเสื้อจะทับไว้ในผ้าชั้น คาดทับด้วยเข็มขัด สิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นกุลสตรีที่มีความสามารถในการเย็บปักถักร้อยที่มีความพร้อมที่จะมีครอบครัวดูจากเสื้อหม่ากะแล้งอยู่ที่แถบรัดหน้าอกซึ่งจะมีอยู่ ๓ ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรกจะเป็น แถบรัดที่ถักเป็นลายลูกไม้ เป็นคนที่มีความสามารถในการเย็บปักถักร้อยสูง บ่งบอกถึงความมานะพยายามอดทน พิถีพิถันละเอียดรอบคอบ รักสวยรักงาม ลักษณะที่สอง แถบรัดหน้าอกจะเป็นเพียงการจับจีบผ้าทับซ้อนกันต่อ ๆ กัน แสดงถึงยังพอมีความสามารถบ้าง แต่ไม่ค่อยจะมีความมานะพยายาม ไม่ค่อยจะพิถีพิถัน พอจะมีความรักสวยรักงาม ผิดกับลักษณะที่สามคือ เป็นแถบผ้าธรรมดา ดูเหมือนไม่ค่อยจะมีความสามารถ ไม่อดทน ไม่พิถีพิถันและไม่รักสวยรักงาม ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่พ่อแม่ของผู้ชายชาวไทพวนใช้เลือกคู่ครองให้กับบุตรชาย

สำหรับเสื้อที่เป็นเอกลักษณ์ของผู้หญิงชาวไทพวนจะสวมใส่ เสื้อป้าย จะมีลักษณะคล้ายเสื้อชั้นใน แต่มีแขนเพียงข้างเดียวห้อยอยู่บนบ่าด้านซ้าย ตัวเสื้อจะป้ายพาดผ่านหน้าอกและหลัง สอดผ่านใต้รักแร้ขวา ติดกระดุมด้านข้าง เวลานุ่งจะมี ผ้าสไบ หรือ ผ้าพ้ายโต่งหรือผ้าแฉ่งตู้พาดทับซ้อนจากบ่าด้านซ้ายลงมาสอดผ่านใต้รักแร้ขวาเช่นเดียว กัน

ส่วนหญิงสาวชาวไทยพวน นอกจากจะนุ่งห่มด้วยเสื้อหม่ากะแล้งแล้ว ยังมีการนุ่งห่มด้วยผ้าสไบคาดอก หรือที่เรียกว่านุ่งผ้าแอ้งตุ้ ซึ่งเป็นผ้าแถบสีพื้นธรรมดา สีอ่อน เช่น ชมพูอ่อน สีฟ้าอ่อน เขียวอ่อน เหลืองอ่อน เช่นเดียวกับสีของเสื้อหม่ากะแล้ง ผิดกับของผู้หญิงสูงวัยหรือวัยผู้ใหญ่ที่นุ่งห่มด้วยผ้าสีเข้ม

อัตลักษณ์ของผู้ชายไทยพวนทุกวัยจะอยู่ที่การนุ่งห่มด้วยกางเกงสามตะเข็บหรือ โส้งขาก้วย และผ้าขาวม้าลายตาม่อง และลายไส้ปลาไหล ใช้พาดบ่าและผูกคาคอที่เอว ไม่นิยมใส่เสื้อโดยเฉพาะอยู่ที่บ้าน

๕. สุขภาวะชุมชน

ตำบลหินปักเป็นตำบลที่มีสถานีนามัย (๑ แห่ง) ศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน (๑ แห่ง) อัตราการมีส่วนร่วมใช้ครบทุกครัวเรือน (ร้อยละ ๑๐๐) การคมนาคมภายในตำบลมีถนนเข้าถึงทุกครัวเรือนและพื้นที่เกษตรกรรมอย่างทั่วถึง ประกอบด้วย ถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก (๑๑ สาย) ถนนลาดยาง (๕ สาย) ถนนดิน (๒ สาย) และถนนลูกรัง (๙ สาย) การคมนาคมกับภายนอกตำบลใช้ทางหลวงสายบ้านหมี่-โคกสำโรง และสายบ้านหมี่-หนองม่วง มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ครบทุกครัวเรือน มีบริการตู้โทรศัพท์สาธารณะ ๔ ตู้ (ตั้งอยู่ที่ หมู่ ๑ ๔ ๘ และ ๑๐)

๖. ปัจจัยและข้อจำกัดอื่น ๆ

๖.๑ ปัจจัยภายในตำบลหินปัก

๖.๑.๑ ปัจจัยที่เป็นจุดแข็ง

๑) ชุมชนหินปักตั้งถิ่นฐานมานาน (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๐๖ ที่ได้ตั้งวัดหินปักใหญ่ขึ้น) ทำให้มีความคุ้นเคยเป็นเครือญาติใกล้ชิดกัน

๒) มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมและประเพณีของไทยวนที่โดดเด่นจนเป็นอัตลักษณ์ที่ภาคภูมิใจร่วมกันของชุมชน

๓) มีพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนถึง ๕ วัด

๔) มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมานาน โดยเฉพาะการทอผ้ามัดหมี่ ประเพณีกำฟ้า การเสอกระจาด เป็นต้น

๕) ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนา มีความสามัคคีในหมู่คณะและชุมชน

๖) มีทรัพยากรดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก มีแหล่งน้ำทางการเกษตรอย่างเพียงพอ ประกอบกับการมีอาชีพเสริมจากการทอผ้า จึงทำให้มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง

๗) การตั้งชุมชนต่อกัน (ทั้ง ๑๐ หมู่) ประกอบกับมีการคมนาคมที่สะดวก และมีหอกระจายข่าวถึง ๑๐ แห่ง ทำให้สามารถรับรู้ข่าวสารได้อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว

๘) ผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง มีการปกครองที่ดี และเยาวชนมีความเข้มแข็ง และสามารถสืบสานวัฒนธรรมได้

๖.๑.๒ ปัจจัยที่เป็นจุดอ่อน

๑) วัฒนธรรมและประเพณีบางอย่างเริ่มสูญหายไป ประกอบกับคนรุ่นหลังบางกลุ่มไม่สนใจสืบทอด

๒) ยังขาดการประชาสัมพันธ์เรื่องแหล่งท่องเที่ยวและสินค้าที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๓) ภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพรสูญหายไปและขาดการศึกษาและสืบทอด

๔) คราวเรือนที่มีที่ดินทำกินและไม่ต้องเช่า ๑๑๖ คราวเรือน มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง และเช่าเพิ่มบางส่วน ๘๗ คราวเรือน และมีคราวเรือนที่ต้องเช่าที่ดินทำกินทั้งหมด ๑๓๗ คราวเรือน

๕) ประชาชนประสบปัญหาเรื่องการขาดน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง ๓๐๙ คราวเรือน

๖.๒ ปัจจัยภายนอกตำบลหินปัก

มีปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดอื่น ๆ ของตำบลหินปัก ดังนี้

๖.๒.๑ ด้านเศรษฐกิจ

- ๑) บางช่วงราคาผลผลิตการเกษตรตกต่ำ
- ๒) ประชาชนขาดเงินทุนในการประกอบอาชีพ ต้องกู้ยืม
- ๓) กลุ่มอาชีพขาดเงินทุน กลุ่มขาดความรู้/ประสบการณ์ในการบริหารกลุ่ม

และขาดตลาด

๖.๒.๒ ด้านสังคม

- ๑) การแพร่ระบาดของยาเสพติดในทุกกลุ่ม
- ๒) เด็กขาดการเอาใจใส่จากผู้ปกครอง
- ๓) การว่างงาน

๖.๒.๓ ด้านแหล่งน้ำ

- ๑) ลำคลองตื้นเขินไม่สามารถใช้ส่งน้ำ/ระบายน้ำได้สะดวก
- ๒) ขาดแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรในฤดูแล้ง

๖.๒.๔ ด้านการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

- ๑) ขาดการส่งเสริมพิธีกรรมทางศาสนา และวัฒนธรรมในท้องถิ่น
- ๒) ขาดแคลนอาคารสถานที่สำหรับศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
- ๓) ขาดการส่งเสริมกิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมนอกเวลาเรียนของเด็ก

ทุนทางวัฒนธรรมไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ซึ่งประกอบด้วย

๑. วัฒนธรรมการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญาของชาวไทพวนบ้านหินปักเกิดจากการสร้างสรรค์สิ่งสมมุติปัญญาเป็นตามแบบธรรมชาติท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีพัฒนาการมายาวนาน แม้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าไปตามการพัฒนา ทั้งความเป็นสมาชิกของสังคมไทย และสังคมโลกในกระแสโลกาภิวัตน์ ตามลำดับก็ตาม กระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญาของชาวไทพวนบ้านหินปัก สามารถสรุปได้เป็น ๑๑ ลักษณะ ดังนี้

๑) การลองผิดลองถูก ชาวไทพวนบ้านหินปักได้เรียนรู้การดำรงชีวิตและรักษาความเป็นไทพวนด้วยการลองผิดลองถูก ทั้งในด้านการดำรงวิถีชีวิตและการพัฒนาในกระแสสังคม ประสบการณ์นี้ได้ทดสอบอยู่ตลอดเวลา และเกิดการสะสมเป็นความรู้ไว้ แล้วถ่ายทอดสู่ลูกหลาน กลายเป็นข้อปฏิบัติ ข้อห้าม จารีตประเพณี ในวัฒนธรรมของชาวไทพวนบ้านหินปักได้จนถึงปัจจุบัน

๒) การลงมือกระทำจริงในสถานการณ์/สภาพแวดล้อมที่มีอยู่จริง ชาวไทพวนบ้านหินปักเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง เช่น การทอผ้า เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ สร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ชาวไทพวนบ้านหินปักได้เรียนรู้ในการที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลด ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง ทำการเกษตรตามฤดูกาล (ปลูกข้าวในฤดูฝน/ฤดูน้ำ ปลูกถั่ว/งาและพืชไร่อื่น ๆ ในฤดูแล้ง เป็นต้น) การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริงแล้วส่งต่อไปยังอนุชนรุ่นหลังแบบค่อยเป็นค่อยไป และได้กลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติปกติของชาวไทพวนบ้านหินปักจนถึงปัจจุบัน

๓) การสาธิตวิธีการ/การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า จากการที่ชาวไทพวนบ้านหินปักเรียนรู้ด้วยการทำจริงได้แล้วก็มีการส่งต่อคนรุ่นหลังด้วยการสาธิต เช่น การทำมาหากิน การทอผ้ามัดหมี่ เป็นต้น และการสั่งสอนด้วยการบอกเล่า ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก พังเพย สุภาษิต ญา (การร้องรำพวน) เป็นต้น

๔) พิธีกรรม ชาวไทพวนบ้านหินปักเรียนรู้โดยอาศัยพิธีกรรม เช่น ประเพณีกำฟ้า (ที่จัดเป็นงานใหญ่เป็นประจำ ในวันเดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ของทุกปี) การลงช่วง การเสอกระจาด เป็นต้น ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวชาวไทพวนบ้านหินปักที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ชาวไทพวนบ้านหินปักต้องการเข้าใจ เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรม จรรยาของชาวไทพวนบ้านหินปัก แนวปฏิบัติและความคาดหวังของชาวไทพวนบ้านหินปักได้ โดยไม่ต้องใช้การหาเหตุผลเชิงตรรกะ

๕) ศาสนา ในด้านหลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่ชาวไทพวนบ้านหินปักมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน [จำนวน ๕ วัด เฉลี่ย ๒ หมู่บ้าน ต่อ ๑ วัด มีพระจำพรรษาครบทุกวัด คือ วัดหินปักเหนือ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑) วัดหินปักทุ่ง (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔) วัดหินปักใหญ่ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) วัดสำโรงน้อย (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๙) และวัดสำโรงใหญ่ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๐)] และยังมีศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่วัดหินปักใหญ่ อีกด้วย ดังนั้นในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาไว้ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิต ให้เป็นกรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคง อบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่ชาวไทพวนบ้านหินปักในการเผชิญชีวิต โดยการเรียนรู้ด้วยพุทธศาสนาเป็นการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวไทพวนบ้านหินปักโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของชาวไทพวนบ้านหินปักด้วย

๖) การแลกเปลี่ยนความรู้/ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มชาวไทพวนบ้านหินปักที่มีประสบการณ์/ความรู้/ความคิดแตกต่างกัน ประกอบกับการที่ราชการได้สนับสนุนให้ชาวบ้านได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๗) กลุ่มสตรีสหกรณ์ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๘) กลุ่มสตรีทอผ้ามัดหมี่ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๕) กลุ่มเยาวชน (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๕) สภาวัฒนธรรมไทพวน (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) กลุ่มเกษตรกรทำนา (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) กองทุนหมู่บ้าน (๑๐ กองทุน) กลุ่มผู้สูงอายุ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) ชมรมออกกำลังกาย (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๗) เป็นต้น รวมทั้งการมีเวทีประชาคมในลักษณะต่างๆ ทำให้กระบวนการเรียนรู้ของชาวไทพวนบ้านหินปักขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามา ทั้งโดยการผสมผสานกลมกลืนกันบ้าง ชัดแย้งบ้าง ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย สังคมชาวไทพวนบ้านหินปักจึงเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ที่มีทางเลือกให้แสงสว่างมากขึ้น และมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ ที่มีทั้งภูมิปัญญาเก่าและใหม่ให้พิจารณาเป็นทางเลือกอยู่มาก

๗) การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน ชาวไทพวนบ้านหินปักได้มีโอกาสเข้าเรียนในระบบโรงเรียนมาตั้งแต่เริ่มมีการขยายโรงเรียนประชาบาลออกไป จนในปัจจุบันไม่มีเด็กชาวไทพวนบ้านหินปักคนใดที่ได้เรียนต่ำกว่าการศึกษาภาคบังคับ (๙ ปี) มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก โรงเรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑ แห่ง คือ โรงเรียนชุมชนบ้านหินปัก มีโรงเรียนปียบูร์ซึ่งเป็นโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษา (ที่อยู่ห่างเพียง ๓-๔ กิโลเมตรเท่านั้น) ในขณะเดียวกันก็มีมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ซึ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษา (อยู่ห่างเพียง ๓๐ กิโลเมตร) และวิทยาลัยเทคนิคลพบุรีซึ่งเป็นโรงเรียนอาชีววะ (ที่อยู่ห่างเพียง ๓๐ กิโลเมตร) ประกอบกับการที่มีการคมนาคมสะดวกจึงทำให้ชาวไทพวนบ้านหินปักได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างดี

นอกจากนี้ยังมีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ตำบลหินปัก เป็นศูนย์การเรียนรู้ของตำบลหินปักอีกด้วย

๘) การรับข้อมูลข่าวสารของทางราชการ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิถีหนึ่งที่ชาวไทพวนบ้านหินปักได้เรียนรู้ผ่านหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน (ทั้ง ๑๐ หมู่บ้าน) และป้ายประกาศขององค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก ประกอบกับชาวไทพวนบ้านหินปักสนใจเข้ารับการฝึกอบรม/ประชุมที่ทางหน่วยราชการจัดเป็นประจำ ในการทำให้ชาวไทพวนบ้านหินปักรับรู้ข่าวสารของทางราชการตลอดเวลา จนสามารถปรับตัวได้

๙) การเรียนรู้ผ่านสื่อสารมวลชน การที่ชาวไทพวนบ้านหินปักมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน และมีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับปานกลางทำให้ทุกครัวเรือนมีเครื่องรับโทรทัศน์และบางครัวเรือนมีอินเทอร์เน็ตใช้ ประกอบกับการมีศูนย์การเรียนรู้อินเทอร์เน็ตตำบล (ตั้งอยู่ที่องค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก) ซึ่งเป็นผลให้ชาวไทพวนบ้านหินปักสามารถติดตามข้อมูลข่าวสารและความเคลื่อนไหวของสังคมไทยและสังคมโลกได้ตลอดเวลา จนสามารถปรับตัวรับกับการเปลี่ยนแปลงได้ในระดับหนึ่ง

๑๐) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและทางสังคม ชาวไทพวนบ้านหินปักได้เลือกฟื้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมชาวไทพวนบ้านหินปักมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับฐานความเชื่อเดิม (ผี และพุทธศาสนา) ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมของชาวไทพวนบ้านหินปัก

๑๑) ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่งที่ชาวไทพวนบ้านหินปักแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตเห็นอยู่เงียบ ๆ แล้วรับมาเป็นของตนเอง

๒. วัฒนธรรมการทำงาน

ชาวไทพวนบ้านหินปักมีความขยันขันแข็งในการทำงาน โดยเฉพาะการประกอบอาชีพทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลัก วัฒนธรรมการทำงานจึงสอดคล้องกับพื้นฐานวัฒนธรรมที่เป็นพุทธเกษตร หน้าฝนทำนา หน้าแล้งปลูกฝ้าย ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายจักสาน ซ่อมเครื่องมือทำนา หาปลา ซ่อมแซมที่พัก ศาสนสถาน เป็นต้น

๓. วัฒนธรรมการผลิต/บริโภค

การประกอบอาชีพของประชาชนบ้านหินปัก ร้อยละ ๘๐ มีอาชีพหลักคือการทำนา ผลผลิตโดยเฉลี่ย ๕๐๐ กิโลกรัม/ไร่ โดยมีครัวเรือนที่ทำนาอย่างเดียวยังถึง ๓๐๐ ครัวเรือน รองลงมาเป็นการประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ ๒๖๕ ครัวเรือน สัตว์ที่มีการเลี้ยงคือ วัว สุกร ไก่ ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพมากกว่า ๑ อาชีพ ๑๙ ครัวเรือน ประกอบอาชีพอย่างเดียวยังจำนวน ๑๓๕ ครัวเรือน และประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการทอผ้า ๕๘ ครัวเรือน

หน่วยธุรกิจ ประกอบด้วย ธนาคารพาณิชย์ (๑ แห่ง) ร้านค้า (๒๕ แห่ง) ร้านอาหาร (แผงลอย ๖ แห่ง ร้านอาหาร ๒ แห่ง) ปั้มน้ำมัน (๓ แห่ง) ร้านซ่อมรถยนต์ ๔ แห่ง ตลาดนัด (๑ แห่ง) โรงงานอุตสาหกรรม (๑ แห่ง) และโรงสี (๑ แห่ง)

๔. จิตสำนึกของคน/ท้องถิ่น/สาธารณะ

ชุมชนไทพวนบ้านหินปึกมีจิตสำนึกในความเป็นชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมไทพวนสูงมาก ดังสะท้อนออกมาเป็นคำขวัญของตำบลหินปึกที่ว่า

วัฒนธรรมหินใหญ่ : ที่มาของชื่อ “หินปึก” ได้มาจากชื่อหมู่บ้านและชื่อวัดเก่าแก่แต่เดิมบริเวณที่เรียกว่า บ้านหินปึกใหญ่ มีหินขนาดใหญ่มากก้อนหนึ่ง ตั้งอยู่ในลักษณะปึกอยู่โดดเดี่ยวกลางลานริมลำคลอง ซึ่งที่มาของชื่อบ้านหินปึกใหญ่หมายถึง หินใหญ่ที่ปึกอยู่ก่อนนี้เอง ส่วนชัชวาล สุคันธวิภัติ (๒๕๕๓) ได้สันนิษฐานไว้ว่า อาจจะเป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านหินปึกใหญ่ ซึ่งเป็นคนพวนพวกแรกที่อพยพเข้ามาได้นำเอาวัฒนธรรมหินใหญ่ (Megalithic culture) ที่ได้รับอิทธิพลจากบรรพบุรุษที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองพวนเชียงขวาง ดินแดนแห่ง ทุ่งไหหิน (A Plan of Jars) เข้ามาด้วย เมื่อมีผู้นำหรือผู้ที่มีคนเคารพนับถือมากๆ ได้ตายลง จึงได้มีการเผาหรือฝังแล้วนำเอาหินขนาดใหญ่มาตั้งทับบริเวณที่ทำพิธีเป็นสัญลักษณ์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เคารพเช่นไหว้ ตามวัฒนธรรมที่เคยปฏิบัติมา ต่อมาบริเวณนี้มีผู้คนอาศัยอยู่เพิ่มมากขึ้น กลายเป็นชุมชนหนาแน่น เมื่อมีการเรียกชื่อหมู่บ้านก็เลยเรียกตามสัญลักษณ์ที่เป็นที่สังเกตได้ง่าย จึงได้เรียกหมู่บ้านที่มีก้อนหินขนาดใหญ่ตั้งอยู่ว่า บ้านหินปึกใหญ่

แรกถิ่นไทพวน : กลุ่มชาวบ้านไทพวนบ้านหินปึกได้อพยพมาจากทุ่งไหหินเมืองเชียงขวางแดนเมืองพวน เมื่อราวปี พ.ศ. ๒๓๐๐ และได้เริ่มสร้างวัดอันถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนขึ้นที่วัดหินปึกใหญ่ เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. ๒๓๐๖ ต่อมาได้มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นในบริเวณใกล้เคียง ก็ยังเรียกชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า บ้านหินปึก แต่เพิ่มชื่อต่อท้ายตามทิศที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ คือ หมู่บ้านที่ตั้งใหม่อยู่ทางทิศเหนือของบ้านหินปึกใหญ่ ก็เรียกว่า บ้านหินปึกเหนือ หมู่บ้านที่ตั้งออกไปนอกกลางทุ่ง ก็เรียกว่า บ้านหินปึกทุ่ง และหมู่บ้านที่อพยพเข้า

มาทีหลัง บริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน มีต้นลำโรงต้นใหญ่มากขึ้นอยู่ จึงเรียกว่า บ้านลำโรงใหญ่ และที่ติดตามมาตอนหลัง มาตั้งหมู่บ้านอยู่ใกล้บ้านลำโรงใหญ่ จึงเรียกชื่อตามว่า บ้านลำโรง แต่มีจำนวนน้อยกว่าจึงเรียกว่า บ้านลำโรงน้อย เมื่อมีการแบ่งเขตการปกครองของอำเภอบ้านหมี่ บริเวณทั้งหมดนี้ได้ถูกกำหนดให้เป็น ตำบลหินปัก ในอดีตชาวตำบลหินปักทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ไทพวน

ครบถ้วนประเพณี : ชาวไทพวนบ้านหินปักยังคงรักษาวัฒนธรรม/ประเพณีไว้อย่างครบถ้วนตามวัฒนธรรม/ประเพณีไทพวน กล่าวคือ

- เดือนอ้ายบุญข้าวจี
- เดือนยี่บุญข้าวหลาม
- เดือนสามบุญกำฟ้า
- เดือนห้าบุญสงกรานต์
- เดือนหกบุญหมู่บ้าน
- เดือนแปดบุญเข้าพรรษา
- เดือนเก้าบุญห่อข้าว
- เดือนสิบเอ็ดบุญตักบาตรเทโว

และยังมีประเพณีสำคัญ คือ สู้ขวัญ กำฟ้า (เดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ) วันกัตถัญญผู้สูงอายุ สารทไทพวน (วันสิ้นเดือน ๙) เลือกระชาต เป็นต้น

ภาพสีล้ำค่า : ภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดหินปักใหญ่ เป็นศิลปะสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นภาพวาดเรื่องรามเกียรติ์

แดนผ้ามัดหมี่ : ภูมิปัญญาการทผ้ามัดหมี่เป็นอัตลักษณ์สำคัญที่สามารถสร้างชื่อเสียงความภาคภูมิใจ และรายได้ให้กับชุมชนไทพวนหินปักอย่างดียิ่ง

ชุมชนไทพวนบ้านหินปักมีจิตสำนึกสาธารณะสูงมาก ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวไทพวนบ้านหินปักได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มต่างๆ เพื่อการช่วยเหลือ ดูแล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันจำนวนมาก เช่น กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๗) กลุ่มสตรีสหกรณ์ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๘) กลุ่มสตรีทอผ้ามัดหมี่ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๕) กลุ่มเยาวชน (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๕) สภาวัฒนธรรมไทพวน (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) กลุ่มเกษตรกรทำนา (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) กองทุนหมู่บ้าน (๑๐ กองทุน) กลุ่มผู้สูงอายุ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) ชมรมออกกำลังกาย (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๗) กลุ่มผลิตนมหมักชีวภาพ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) เป็นต้น

๕. จริยธรรม/ธรรมาภิบาล

ด้วยความที่ชาวไทพวนบ้านหินปักได้นับถือ ศีกษา และเข้าใจหลักธรรมคำสอน ศีล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน [จำนวน ๕ วัด เฉลี่ย ๒ หมู่บ้าน ต่อ ๑ วัด มีพระจำพรรษาครบทุกวัด คือ วัดหินปักเหนือ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑) วัดหินปักทุ่ง (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔) วัดหินปักใหญ่ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖) วัดสำโรงน้อย (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๙) และวัดสำโรงใหญ่ (ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๐)] และยังมีศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่วัดหินปักใหญ่ อีกด้วย ดังนั้นในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนต่อกำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์ทางพุทธศาสนาไว้ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิต ให้เป็นกรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่ชาวไทพวนบ้านหินปักในการเผชิญชีวิต โดยการเรียนรู้ด้วยพุทธศาสนาเป็นการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวไทพวนบ้านหินปักโดยตรงและโดยอ้อมอีกทั้งเป็นแก่นในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของชาวไทพวนบ้านหินปักให้มีจริยธรรมอย่างมั่นคงด้วย

นอกจากนั้น วิสัยทัศน์การพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลหินปักได้กำหนดไว้ว่า “ตำบลน่าอยู่ คุณภาพชีวิตดี อนุรักษ์ประเพณี คนมีการศึกษาและคุณธรรม”

๖. วิถีวัฒนธรรมเชิงรูปธรรม

๖.๑ ความเชื่อ

ในอดีตชาวไทพวนยังไม่มีลัทธิความเชื่อ หรือลัทธิทางศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ จากการได้เห็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จากการสังเกตและจดจำ ทำให้บรรพบุรุษชาวไทพวนมีความเชื่อว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากการบันดาลของสิ่งที่มีอำนาจ มีอิทธิฤทธิ์ แต่ไม่มีตัวตน และเรียกชื่อสิ่งนั้นว่า ผี และเชื่อว่า ผี ที่มีอำนาจมากที่สุด ที่บันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฝนตก พายุร้อน พายุหนาว แดดออก ลมพายุ ลูกเห็บตก เหตุการณ์ทั้งหมดเกิดจากบนฟ้า ผีที่มีอำนาจมากที่สุดจึงอยู่บนฟ้า เรียกว่า ผีฟ้า ซึ่งเป็นที่มาของประเพณีต่าง ๆ ของชาวไทพวน ในอดีตคนพวนจึงมีความเชื่อในเรื่องผีและวิญญาณ และมีความเชื่อต่อผู้อาวุโส ที่ผ่านประสบการณ์ชีวิต เห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ มาก่อน

ต่อมาเมื่อรับเอาอิทธิพลความเชื่อในพระธรรมคำสั่งสอนของศาสนาพุทธจึงมีความเชื่อมั่นในเรื่องบาปบุญคุณโทษ กรรมดีกรรมชั่ว ประเพณีวัฒนธรรมของชาวไทพวนจึงมีความผูกพันทั้งความเชื่อในเรื่องวิญญาณและผี รวมทั้งความเชื่อในทางพุทธศาสนา

๖.๒ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม

ชาวไทพวนตำบลหินปักยังคงอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์ของตนและสืบทอดปฏิบัติต่อมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญ ของชาวไทพวนตำบลหินปักได้แก่

๑) ประเพณีกำฟ้า เป็นประเพณีของชาวไทพวนที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในอดีตเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากท้องฟ้า อาทิ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ฟ้าแลบ ฝนตก เป็นต้น คนพวนเชื่อว่าเกิดจากผู้ที่มีอำนาจ มีอิทธิฤทธิ์ แต่ไม่สามารถมองเห็นตัวตนได้หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า ผี และผีที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ที่สุด ก็คือ ผีที่อาศัยอยู่บนฟ้า หรือ ผีฟ้า เป็นผู้ที่มิอำนาจบันดาลให้เกิดฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล หรือบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์พูนสุข ตลอดจนความอดอยากแห้งแล้งความทุกข์เข็ญ เนื่องจากคนพวนมีอาชีพหลักในการทำนาในอดีตการทำนาต้องพึ่งพาธรรมชาติ คนพวนจึงมีความเกรงกลัวต่อผีฟ้า ถ้าทำให้ผีฟ้าโกรธจะทำให้เกิดความทุกข์ยาก ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรืออาจจะทำให้เกิดฟ้าผ่า ทำให้คนตายได้ คนพวนจึงรู้สึกสำนึกในบุญคุณของฟ้าที่บันดาลให้เกิดฝน เกิดความชุ่มชื้นและความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิต จึงเกิดประเพณีกำฟ้าขึ้น

ประเพณีกำฟ้า หมายถึง การนับถือ การสักการบูชาฟ้า

คำว่า “กำ” มาจากคำว่า “กรรม” หมายถึงการกระทำ ในภาษาพวนหมายถึง การหยุด การนับถือ หรือการสักการะ

ประเพณีกำฟ้าในอดีต ถือเอาวันที่มีผู้ได้ยินเสียงฟ้าร้องครั้งแรกในเดือน ๓ เป็นวันเริ่มประเพณีกำฟ้า การถือเอาเสียงฟ้าร้องครั้งแรก มักเกิดข้อโต้แย้ง และหาข้อยุติได้ยาก ทำให้ในแต่ละปีวันกำฟ้ามีกำหนดไม่แน่นอน ต่อมาจึงกำหนดวันตายตัว เป็นที่รับรู้กันทั่วไปว่า วันกำฟ้า คือ วันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี

กิจกรรมที่ถือปฏิบัติในวันกำฟ้าโดยทั่วไป คนพวนจะยึดถือปฏิบัติคือในวันแรก เรียกว่า วันสุกดิบ หรือวันเตรียมงาน ตรงกับวันขึ้น ๒ ค่ำเดือน ๓ คนพวนทุกครัวเรือนจะเตรียมอาหารคาวหวานไว้ทำบุญ ที่ขาดไม่ได้ คือ ข้าวจี หรือบางบ้านอาจจะเผาข้าวหลาม และข้าวปุ้น (ขนมจีน) ข้าวจี ทำจากข้าวเหนียวหนึ่ง ปั้นเป็นก้อนกลมเรียวยาว รูปไข่ นำไปปิ้งไฟให้เหลือง ทาด้วยไข่ ยัดไส้ด้วยถั่วกวนน้ำตาล เพื่อเตรียมไว้ถวายพระที่วัด และแบ่งปันกันกินในหมู่ญาติพี่น้องและมิตรสหาย ข้าวจีและข้าวหลามที่นำมาถวาย พระสงฆ์จะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ เจริญพระพุทธมนต์ อันเชิญเทวดามารับเครื่องสังเวद्यที่วัด ถือว่าเป็นของทิพย์ เชื่อกันว่าผู้ใดได้รับประทานแล้วจะไม่ถูกฟ้าผ่าหรือถูกลงโทษจากผีฟ้า

ตอนกลางคืนก่อนนอนผู้เฒ่าผู้แก่ หรือพ่อแม่บ้านแม่เรือนจะเอาไม้ไปเคาะที่เตาไฟ และกล่าวคำที่เป็นมงคลทำนองว่า ให้ผีบ้านผีเรือนผีฟ้า ปกป้องรักษาคนในบ้าน ให้ครอบครัวมีความอยู่ดีกินดีมีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ โรคภัยไข้เจ็บไม่มาเบียดเบียน

รุ่งขึ้นเช้าวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ซึ่งเป็นวันกำฟ้าทุกคนในบ้านจะตื่นตั้งแต่เช้าตรู่ แม่บ้านเตรียมสำหรับอาหารคาวหวานไปทำบุญถวายพระที่วัด มีการตักบาตรด้วยข้าวหลาม และข้าวจีหลังจากเสร็จพิธีสงฆ์ในตอนเช้าแล้วก็จะกลับบ้านไปรับประทานอาหารร่วมกันในหมู่ ญาติพี่น้อง

กิจกรรมที่ถือปฏิบัติกันในวันกำฟ้า นอกจากเข้าวัด ทำบุญถวายข้าวหลาม ข้าวจีแล้วก็จะกระทำพิธีบายศรีสู่ขวัญข้าว ในยุ้งของตนเพื่อบูชาแม่โพสพ และเทพยดาฟ้าดินที่อำนวยให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ครอบครัว และจะหยุดทำงานที่ปฏิบัติประจำวันทั้งสิ้นไม่ใช้แรงงานวัวควาย มีการละเล่นพื้นบ้าน และสนุกสนานรื่นเริง ซึ่งในวันกำฟ้าคนพวนทุกคนจะหยุดทำงาน ๑ วันตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้น จนถึงพระอาทิตย์ตกดิน

๒) ประเพณีเสื่อกระจาด ประเพณีเสื่อกระจาดของคนพวน จะจัดกันในเทศกาลออกพรรษาประมาณเดือน ๑๒ ในงานบุญพระเวส หรือเทศน์มหาชาติ การเสื่อกระจาด หรือใส่กระจาด จะมีก่อนวันเทศน์มหาชาติ ๑ วัน เรียกกันว่า วันตั้งบุญมหาชาติ ในวันนี้ญาติพี่น้องต่างหมู่บ้าน ต่างตำบล และผู้มาเยือนจะนำสิ่งของ เช่น ผลไม้ อาทิ กุ้ง อ้อย ส้มเขียวหวาน ส้มโอ รวมทั้งธูป เทียน และปัจจัย มาร่วมเสื่อกระจาด โดยเจ้าภาพมีหน้าที่คอยต้อนรับ จัดสำหรับอาหารคาวหวานขนมจีนน้ำยา ของหวาน มาเลี้ยงดูแขกที่มาพร้อมทำบุญเสื่อกระจาด หลังอิมหนาสำราญแล้วเจ้าภาพจะนำข้าวต้มมัดมาแจก เรียกว่า คั้นกระจาด เพื่อเป็นการตอบแทน สาเหตุของการ

เสื่อกระจาด เพื่อให้ญาติพี่น้องและมิตรสหาย ได้มีโอกาสมาเยี่ยมเยียนกัน ได้ร่วมทำบุญเทศน์มหาชาติร่วมกัน และยังได้มีโอกาสพบปะสนทนา ได้เชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังเป็นกุศโลบายให้ลูกหลานหนุ่มสาวได้มีโอกาสใกล้ชิดกัน

๓) ประเพณีลงช่วง เป็นประเพณีของคนพวนอย่างหนึ่ง หมายถึง การนัดหมายเพื่อนบ้านออกมาทำงานช่วยเหลือซึ่งกันและกันในตอนกลางคืน โดยนัยเป็นการนัดพบของคนหนุ่มสาว “ช่วง” คือ บริเวณที่โล่งแจ้ง หรือลานบ้านซึ่งกว้างพอที่จะสามารถทำงานได้ งานในนี้หมายถึง งานบ้าน งานอาชีพเสริม หรืองานเบ็ดเตล็ด เช่น ตำข้าว ปั่นด้าย มัดหมี่ จุดมุงหมายของการลงช่วงอยู่ที่การได้พบปะพูดคุยกันของคนหนุ่มสาว เนื่องจากในอดีตคนหนุ่มสาวชาวไทยพวนจะมีโอกาสได้พบปะพูดคุยใกล้ชิดกันมีน้อยมาก ส่วนใหญ่จะหาโอกาสพบกัน พูดคุยกันในระหว่างมีงานบุญ งานประเพณี หรือในขณะที่ช่วยเหลือกันทำงานบ้าน เช่น ตักน้ำ ตำข้าว เป็นต้น ซึ่งจะอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่เสมอ เป็นการแสดงออกถึงความขยันขันแข็งในการทำงานด้วย

๔) การร้องลำพวน หมายถึง การขับร้องลำนำ ประกอบแคนทำนองลีลาพวน โดยเฉพาะ บทลำนำหรือบทขับร้อง เป็นคำพูดที่ผู้กร้อยขึ้น ด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ เนียบแหลมด้วยปัญญา เรียกว่า “ผญา” คล้ายกับคำร้อยกรองในภาษาไทย มีลักษณะเป็นปริศนาให้คิดเป็นคำสอน เป็นแนวทางในการปฏิบัติในการดำรงชีวิต เป็นคำอำนวยพรที่สอดแทรก ไว้ในเรื่องราวที่จะขับลำนำ หรือ ลำพวนในแต่ละโอกาส เช่น ประวัติความเป็นมา เรื่องเล่านิทาน การแสดงออกถึงความรัก ความอาลัย การต่อว่าค่อนข้างเสียดสี เป็นต้น ลำพวนจึงเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและภาษาที่สำคัญอย่างหนึ่งของคนพวน

๕) การละเล่นนางกวัก เป็นการละเล่นพื้นบ้านอย่างหนึ่งของชาวไทยพวนที่ได้สืบทอดปฏิบัติกันมาตั้งแต่ในอดีต เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนพวน ตลอดจนปรากฏการณ์ธรรมชาติซึ่งคนพวนเชื่อว่าเป็นผลที่เกิดจากอำนาจลึกลับ ไม่มีตัวตนที่คนพวนเรียกกันว่า ผี บันดาลให้เกิดขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตประจำวันของคนพวน ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย อุปกรณ์ในการทำมาหากิน จะต้องมีการปกป้องรักษา เมื่อว่างเว้นจากการประกอบอาชีพการงาน หรือหมดฤดูกาลทำนา ก็จะนำเอาอุปกรณ์เหล่านั้น เช่น สากตำข้าว กระจังฝัดข้าว กวักปั่นด้าย เป็นต้น มาสร้างความสุขสนุกรานเพิลิตเพลินเป็นการพักผ่อนไปในตัว ทั้งนี้จะไม่ลืมที่จะอัญเชิญวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีบ้าน ผีเรือน ผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วมาร่วมสนุกด้วย โดยอัญเชิญให้เข้ามาสิงสถิตในอุปกรณ์ดังกล่าวเมื่อกวักเข้ามาสังก็จะแสดงอาการให้รู้ ก็จะมีการสอบถามชื่อ ให้ทำนายทายทัก หรือบอกกล่าวสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ต้องการอยากจะทำ เป็นที่สนุกสนานเพิลิตเพลิน อีกทั้งเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวไทยพวนที่จะปกป้องรักษาอุปกรณ์ในการทำมาหากิน และเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจอีกด้วย

บทที่ ๔

กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี จึงเป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ (phenomenon) ทางสังคม ซึ่งได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ และสืบทอดภูมิปัญญา เพื่อตอบคำถามการวิจัย (research question) ว่ากระบวนการเรียนรู้ การพัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักเป็นอย่างไร โดยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) มาใช้การดำเนินการวิจัย โดยผลการศึกษา ดังนี้

ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

จากการสุ่มแบบ snow-ball โดยที่ผู้วิจัยเลือกผู้ใหญ่นิตา รักพรหมผู้ใหญ่นิตา ๑๐ และประธานกลุ่มกลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่นิตาดีเด่น และได้รับรางวัลจากการประกวดผ้าลายโบราณ จากสำนักงานพาณิชย์จังหวัดลพบุรี และรางวัลหมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น ปี ๒๕๕๓ จากมูลนิธิหม่อมงามจิตร์ (ด้านการทอผ้า) และเป็นผู้นำในการรวมกลุ่มผู้ทอผ้ามัดหมี่ขึ้น จนกระทั่งมีเครือข่ายครอบคลุมทุกหมู่บ้านในตำบลหินปัก เมื่อชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยแล้ว ได้ขอคำแนะนำ ซึ่งผู้ใหญ่นิตา รักพรหมได้กรุณาให้ข้อมูลว่า จากการสั่งสมประสบการณ์ที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าจากบรรพบุรุษและเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งได้เล็งเห็นถึงคุณค่าในความงามของผ้าที่ทอและต้องการอนุรักษ์ไว้ซึ่งภูมิปัญญาของชาวไทพวน และเพื่อเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ดังนั้น ในตำบลหินปักมีผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนบ้านหินปักได้รวมกลุ่มกัน ๔ กลุ่ม ดังตาราง ๑

ตาราง ๒ การรวมกลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก

ที่	ชื่อกลุ่ม	ที่ตั้ง	วันที่จัดตั้ง	ประธาน	การติดต่อ
๑	สตรีสหกรณ์บ้านหินปัก	๓๐ หมู่ ๔	๑๙ ม.ค. ๒๕๕๘	สมบัติ ไตรธรรม	๐๓๖ ๔๗๒ ๓๘๔ ๐๓๖ ๔๗๑ ๖๔๔
๒	แม่บ้านเกษตรกรหินปัก	๘ หมู่ ๖	๖ มี.ค. ๒๕๕๐	ป้าบุญเลิศ ทองแท้	๐๓๖ ๔๗๒ ๓๙๓ ๐๓๖ ๔๗๑ ๖๕๘
๓	ไทพวนคลาสสิก	๘๒/๑ หมู่ ๗	๑ ต.ค. ๒๕๕๘	คุณพงศ์ฝกา แซ่ม ลำเจียก	๐๘๑ ๓๑๘ ๐๓๗๘ ๐๓๖ ๔๗๒ ๕๕๕
๔	สตรีอาสาพัฒนาไทพวน	๘๒ หมู่ ๑๐	๒๗ ต.ค. ๒๕๕๓	ผู้ใหญ่นิตา รักพรหม	๐๓๖ ๔๗๑ ๘๗๒

ผู้วิจัยได้ขอให้ผู้ใหญ่วนิดา รักพรหม ได้เสนอรายชื่อผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่ในตำบลหินปักคนอื่น ๆ ที่โดดเด่น โดยเป็นผู้ที่มีผลงานทอผ้ามัดหมี่มาอย่างต่อเนื่องยาวนานไม่น้อยกว่า ๒๐ ปี และมีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่งต่อไปนี้

- ๑) เป็นผู้ที่เคยได้รับรางวัลเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่
- ๒) เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ต่อบุคคลและกลุ่มบุคคล ซึ่งมีผลต่อการอนุรักษ์ พัฒนาและสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่
- ๓) เป็นผู้มีความสามารถในการถ่ายทอดทักษะ หรือเทคนิคการทอผ้ามัดหมี่ไปสู่ผู้เรียน

เมื่อได้รายชื่อผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่ในตำบลหินปักแล้ว ผู้วิจัยได้ไปพบกับผู้แทนกลุ่มสตรีทอผ้ามัดหมี่ในตำบลหินปักทั้ง ๔ กลุ่ม เพื่อตรวจสอบคุณสมบัติอีกครั้งหนึ่งจนแน่ใจว่าเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้นจริง ประกอบกับผู้วิจัยเป็นผู้ที่มีความคุ้นเคยกับผู้ทรงภูมิปัญญาของตำบลหินปัก นอกจากนี้ยังรวมถึงผู้ทรงภูมิปัญญาด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้ามัดหมี่ จึงได้ใช้ผู้ทรงภูมิปัญญาที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๑๙ คน แยกเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการมัดหมี่ ๑๔ คน ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการออกแบบลวดลาย ๙ คน ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการให้สี/ย้อมสี ๑๓ คน ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่ ๑๙ คน และผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าทอมัดหมี่ ๓ คน โดยบางคนมีความรู้ความสามารถหลายอย่าง โดยมีรายชื่อและคุณสมบัติพิเศษ ดังนี้

๑. นางสาวสมบัติ ไตรธรรม

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๗๖ ปี	ป.๔	สตรีสหกรณ์บ้านหินปัก	ประธาน	๒๓ ปี	๔	๑. การคิดสรรสุดยอด OTOP ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ จากกรมการพัฒนาชุมชน ๒. การคิดสรรสุดยอด OTOP ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ จากกรมการพัฒนาชุมชน ๓. การประกวดผลิตภัณฑ์ดีเด่น จังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๕๕ จาก คณะอนุกรรมการ OTOP จังหวัดลพบุรี ร่วมกับธนาคารนครหลวงไทย จำกัด (มหาชน)

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
						๕. การประกวดแต่งผ้าไทย อย่างไรให้งาม ประเภทผ้าไทย สไตส์แฟชั่น (ชุดกลางวัน) ปี ๒๕๕๖

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ
๒๓	๑. ลายโบราณ	๒๓	๑. การมัดหมี่ ย้อมสีเดียว เช่น ลายขาว-ดำ	๒๓	๑. ลายหมี่ขยาย

๒. นางทองล้วน ฮารสัมฤทธิ์

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๗๔ ปี	ป.๔	สตรีสหกรณ์บ้านหินปัก	สมาชิก	๒๓ ปี	๒	เทศกาลของดีบ้านหมี่

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ
๒๗	ผ้าฝ้ายลายโบราณ	๒๗	๑. ผ้าพื้น ๒. ผ้าห่ม ๔ ตะกอ ๓. ผ้าขาวม้า

๓. นางสาวทองเนียม พรรณนา

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๕๔ ปี	ม.๖	สตรีสหกรณ์บ้านหินปัก	เลขานุการ	๒๓ ปี	๒	การประกวดผลิตภัณฑ์ดีเด่น ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดหมี่ ๔ ตะกอ (ลายกำแพงแก้ว) จาก คณะกรรมการ OTOP จังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๕๕

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการออกแบบ สวดลาย		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ
๒๖	๑. ลายบัว คว่ำบัว หงาย ๒. ลาย ดอกพิกุล ๓. ลาย ดอกแก้ว ๔. ลายอินท อิหน้อย	๒๖	๑. ลายบัว คว่ำบัว หงาย ๒. ลาย ดอกพิกุล ๓. ลาย ดอกแก้ว ๔. ลายอินท อิหน้อย	๒๖	๑. ลาย ขาว-ดำ ๒. ลายหมี่ สีเดียว	๒๖	๑. ลายหมี่ ขยาย ๒. ลายหมี่ โลด ๓. ลายหมี่ ๔ ตะกอ

๔. นางสาวรัตติ รักษ์ญาติ

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๗๗ ปี	ป.๔	สตรีสหกรณ์บ้านหินปัก	สมาชิก	๒๓ ปี	๒	๑. รางวัลที่ ๒ และรางวัลชมเชย จากอำเภอบ้านหมี่

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการออกแบบ สวดลาย		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ
๔๒	๑. ลายข้าว หลามตัด ๒. ลาย ดอกพิกุล ๓. ลาย ดอกแก้ว ๔. ลายหมี่ ขอ ๕. ลาย ตะวันลับฟ้า	๔๒	๑. ลายดอก แก้ว	๔๒	๑. ลายดอก แก้ว	๔๒	๑. ผ้าพื้น ๒. ผ้า ขาวม้า ๓. ลาย ดอกแก้ว ๔. ลาย ผสมผสาน

๕. นางทัศนีย์ งามสมบัติ

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๕๓ ปี	มศ.๕	สตรีสหกรณ์บ้านหินปัก	สมาชิก	๘ ปี	-	-

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการออกแบบ สวดลาย		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ
๒๐	๑. ลายหมี่ ขอ ๒. ลายขนาด น้อย ๓. ลาย ดอกแก้ว ๔. ลายดอก พิกุล	๒๐	๑. ลายดอก พิกุล ๒. ลาย ดอกแก้ว	๒๐	๑. ลายข้าว หลามตัด ๒. ลาย ดอกแก้ว	๓๐	๑. หมี่ขยาย ๒. ลายหมี่ โลด (ลายที่ ทอด้วยหมี่ ทั้งผืน)

๖. นางสนธิ ชุมเงิน

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๖๗ ปี	ป.๖	สตรีสหกรณ์บ้านหินปัก	สมาชิก	๒๓ ปี	-	เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการนำ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ การปฏิบัติในชุมชนจังหวัด ลพบุรี ปี ๒๕๕๑ จากจังหวัด ลพบุรี

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการออกแบบ ลวดลาย		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบ การณ์ (ปี)	ถนัดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ถนัดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ถนัดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ถนัดเป็น พิเศษ
๔๗	๑. ลายหมี่ ขอ ๒. ลายนาคน้อย ๓. ลาย ดอกแก้ว ๔. ลายดอก พิกุล ๕. ลาย โบราณ ๖. ลายบัว เครือ ๗. ลายโคม ตั้ง ๘. ลายดอก ผักแว่น ๙. ลายข้าว หลามตัด	๔๗	๑. ลายดอก พิกุล ๒. ลาย ดอกแก้ว	๔๗	๑. ลายหมี่ หัวโลด ๒. ลาย กระจับบัว	๔๗	๑. ลายน้ำ ไหล ๒. ลาย โบราณ

๗. นางกาญจนา เลียงถนอม

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๔๙ ปี	ม.๓	สตรีสหกรณ์บ้านหินปัก	เหรียญก	๒๑ ปี	-	เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการนำ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ การปฏิบัติในชุมชนจังหวัด ลพบุรี ปี ๒๕๕๑ จากจังหวัด ลพบุรี

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการออกแบบ ลวดลาย		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ
๒๖	๑. ลายหม่า ตุ้มโพธิ์ศรี ๒. ลาย ขยุ้มตีนหมา ๓. ลาย ดอกแก้ว	๒๓	๑. การ ผสมผสาน ลาย (ประยุกต์)	๒๓	๑. ลายแมง มุม ๒. ลาย ดอกแก้ว ๓. ลายหมี่ ขาว - ดำ	๒๓	๑. ลายดอก แก้ว ๒. ลายหม่า ตุ้มโพธิ์ศรี ๓. ลาย โบราณ ๔. ลายหัว โลด (หมี่ ทั้งผืน)

๘. นางสาวรม มีมั่งคั่ง

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๖๙ ปี	ป.๔	สตรีสหกรณ์บ้านหินปัก	สมาชิก	๒๓ ปี	-	เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการนำ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ การปฏิบัติในชุมชนจังหวัด ลพบุรี ปี ๒๕๕๑ จากจังหวัด ลพบุรี

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็นพิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็นพิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็นพิเศษ
๒๔	๑. ลายมัดหมี่ ขาว-ดำ ๒. ลายมา กระจับ	๒๔	๑. สีบานเย็น ๒. สีแดงสด ๓. สีเหลือง มะนาว	๒๔	๑. หมี่เล็ก (หมี่ ๑๓ ลำ)

๙. นางวนิดา รักพรหม

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๖๓ ปี	ป.กศ. (สูง)	กลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน	ประธาน กลุ่ม	๑๐ ปี	๒	๑. ประกวดผ้าลายโบราณ จาก พาณิชย์จังหวัดลพบุรี ๒. รางวัลหมู่บ้านอุตสาหกรรม ดีเด่น ปี ๒๕๕๓ จากหน่วยงาน มูลนิธิหม่อมงามจิตร์

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการ มัดหมี่		ภูมิปัญญาการ ออกแบบลวดลาย		ภูมิปัญญาการให้สี/ ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้า มัดหมี่		ภูมิปัญญาการแปร รูปผลิตภัณฑ์ผ้าทอ มัดหมี่	
ประสพ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสพ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสพ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสพ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสพ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ
๑๐	๑. ลาย โบราณ ๒. ลาย นาคน้อย ๓. ลาย หมาจับ ๔. ลาย บัวศรี ๕. ลาย ปล้อง อ้อย	๘	๑. ลาย นกยูง ๒. ลาย ชอดอก แก้ว ๓. ลาย ศรนาราย ณ์ ๔. ลาย ดอกทาน ตะวัน	๑๐	๑. ลาย นกยูง	๑๐	๑. ลาย โบราณ	๔	๑. กระเป๋ ๒. หมอน ๓. ผ้าปู โต๊ะ ๔. ผ้า คลุมไหล่

๑๐. นางทองเอน นานอก

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๖๒ ปี	ป.๔	กลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน	สมาชิก	๘	-	-

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ
๕	๑. หมี่ลายไสร้ง ๒. หมี่ลายขอ	๕	๑. การย้อมหมี่ ขาว-ดำ	๑๒	๑. ลายหมี่ ข้าวสาร

๑๑. นางบุญมา บรรจงเก็บ

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๕๕ ปี	ป.๗	กลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน	เหรียญก	๑๐	๑	๑. รางวัลกลุ่มสตรีตำบลหินปัก จากร้านธกษ(ลายกุหลาบหิน)

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ถนัดเป็นพิเศษ
๑๐	๑. ลายโบราณ ๒. ลายหมาจับ ๓. ลายขอ	๑๐	๑. การย้อมผ้า ฝ้าย	๒๗	๑. ลายหมี่ โบราณ

๑๒. นางเพ็ญศรี ม่วงศิลป์

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๕๓ ปี	ม.ต้น	กลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน	สมาชิก	๗	๑	๑. รางวัลกลุ่มสตรีตำบลหินปัก จากร้านธกษ(ลายกุหลาบหิน)

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการออกแบบ ลวดลาย		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ
๗	๑. ลาย โบราณ ๒. ลายหมา จับ ๓. ลายหมา ตุ้ม ๔. ลายขอ	๔	๑. ลายขอ รูปหัวใจ	๗	๑. ลาย โบราณ ๒. ลายหมา จับ ๓. ลายหมา ตุ้ม	๒๗	๑. ลายหมี่ โบราณ

๑๓. นางณิชชากร ลาวัลย์

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๔๗ ปี	ป.๔	กลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน	สมาชิก	๑๐	-	-

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็นพิเศษ
๑๗	๑. ลายดอกพิกุล ๒. ลายนกยูง ๓. ลายดอกแก้ว

๑๔. นางสาวรัตนา ประมูล

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๕๕ ปี	ป.๔	กลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน	สมาชิก	๑๕	-	-

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็นพิเศษ
๒๐	๑. ลายดอกพิกุล ๒. ลายนกยูง ๓. ลายโบราณ

๑๕. นางทองสุข มาลัยกรอง

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๕๓ ปี	ม.ต้น	กลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน	สมาชิก	๑๐	-	-

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่		ภูมิปัญญาการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าทอมัดหมี่	
ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ
๒๗	๑. ลายดอก กล้วย ๒. ลายแมง มุม ๓. ลายดาว ล้อมเดือน ๔. ลายขอ	๒๗	-	๒๐	๑. ลายขาว -ดำ	๒	๑. เสื้อผ้า ๒. ผ้าปูที่ นอน ๓. ผ้าคลุม โทรทัศน์ ๔. กระเป๋า

๑๖. นางบุญโสม ไตรธรรม

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๖๗ ปี	ป.๔	กลุ่มสตรีอาสาบ้านพวน	สมาชิก	๑๐	-	-

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการออกแบบลวดลาย		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่		ภูมิปัญญาการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าทอมัดหมี่	
ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ชนิดเป็น พิเศษ
๒๖	๑. ลาย ดาวล้อม เดือน ๒. ลาย หมี่ขอ	๑๐	๑. ลาย กำแพง เมืองจีน	๒๖	-	๒๐	๑. ลาย ขาว -ดำ	๑๕	๑. หมอน ๒. พูก

๑๗. นางพรทิพย์ แคนทอง

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๓๘ ปี	ป.๖	-	-	-	-	-

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็นพิเศษ
๑๐	๑. ลายนกยูง ๒. ลายดอกพิกุล

๑๘. นางสาวราญ แคนทอง

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๖๗ ปี	ป.๔	-	-	-	-	-

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบการณ์ (ปี)	ชนิดเป็นพิเศษ
๑๒	๑. ลายโบราณ

๑๙. นางอุษา อ่อนละมัย

๑) ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลส่วนบุคคล		การเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า			การได้รับรางวัลจากการทอผ้ามัดหมี่	
อายุ	การศึกษา	กลุ่ม	ตำแหน่ง	เวลา	จำนวน	หน่วยงาน
๔๐ ปี	ม.ต้น	วิสาหกิจชุมชนผ้าสไลด์ ไทยพวน	รอง ประธาน กลุ่ม	๒	๑	๑) รางวัลชนะเลิศลายดอกพิกุล จากจังหวัดลพบุรี (ส่งนามร้านลี แซแพรพรรณ)

๒) ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ภูมิปัญญาการมัดหมี่		ภูมิปัญญาการออกแบบ ลวดลาย		ภูมิปัญญาการให้สี/ย้อมสี		ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	
ประสบ การณ์ (ปี)	ถนัดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ถนัดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ถนัดเป็น พิเศษ	ประสบ การณ์ (ปี)	ถนัดเป็น พิเศษ
๑๔	๑. ลายดอก พิกุล ๒. ลายจั่ว ๓. ลายจั่ว ปีก ๔. ลายหมา ตุ้มโป่ง ๕. ลายขอ ๖. ลายหมา จับ	๕	๑. ลายดอก พิกุล ๒. ลายจั่ว ๓. ลายจั่ว ปีก ๔. ลายหมา ตุ้มโป่ง ๕. ลายขอ ๖. ลายหมา จับ	๑๔	การสไลด์สี	๑๔	๑. ลาย โบราณ

ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

“ผ้ามัดหมี่” หรือ “ผ้าทอมัดหมี่” ซึ่งเป็นภูมิปัญญาการทอผ้าของชาวไทพวนบ้านหินปัก เป็นการมัดลายที่เส้นพุ่งหรือเส้นยืนด้วยเชือกก่อนนำไปย้อมสี เพื่อให้เกิดสีสันและลวดลายตามที่คนทอเป็นผู้กำหนดไว้ คำว่า “ผ้ามัดหมี่” เป็นชื่อที่เรียกกรรมวิธีการทออย่างหนึ่ง ที่นำเอาเส้นด้ายมามัดเป็นเปลาะๆ ตามลายแล้วนำไปย้อมสีให้เกิดสีสัน และลวดลายตามที่ต้องการ เรียกวิธีการมัดย้อม ซึ่งความงดงามและความเป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่ คือ รอยสีที่ค่อยๆ ซึมในเนื้อผ้าที่ติดกับลวดลาย ทำให้ได้ลวดลายที่แปลกตา เพิ่มความงดงามและความมีเสน่ห์ให้แก่ผ้ามัดหมี่ ในสมัยก่อนชาวไทพวนบ้านหินปักจะทอกันในเวลาที่ว่างเว้นจากฤดูทำนา ผ้าที่นำมาทอจะเป็นผ้าชิ้นลายมัดหมี่ ผ้าขาวม้า และเครื่องนุ่งห่ม เพื่อใช้ในครัวเรือน

ชาวไทพวนบ้านหินปักมีการทอผ้าขาวม้า (หรือผ้าชะม้า) ให้พวกผู้ชายได้ใช้สอยอเนกประสงค์อีกด้วย ผ้าขาวม้าที่ทอใช้เส้นใยจากฝ้ายมาปั่นเป็นเส้น แล้วย้อมสี นำมาทอเป็นลวดลายอย่างสวยงามและได้ดำเนินการมาจนปัจจุบันลักษณะเฉพาะของลายผ้าขาวม้าบ้านหมี่ ซึ่งจะไม่เหมือนกับที่อื่น ๆ เรียกกันว่า ลายไล่ปลาไหล (มีลักษณะเด่นที่การทอด้วยพุ่ง จะทอเป็นลายแถบเล็ก ๆ สลับสีกันไปตามความนิยมของผู้ใช้ และการออกแบบของช่างทอ แต่ลายขวางที่ทอผ้าจะมีระยะถี่ห่างเป็นชุด ๆ สวยงาม) และลายตาม่อง (มีลักษณะเด่นไม่แพ้ลายไล่ปลาไหล คือ ลักษณะของลายผ้า จะทอให้ด้วยพุ่งเป็นแถบกว้างเท่ากับลายแถบทางยืน เมื่อทอเป็นเนื้อผ้าทั้งผืนแล้ว ผ้าจะมีลายเป็นตาสี่เหลี่ยมจัตุรัส บางผืนจะสอดไล่ลายแถบเล็ก ๆ ผ่าตัดกลางลาย ทั้งแนวนอนและแนวยืนดูเหมือนเป็นกากบาทอยู่ระหว่างกลาง ก็ทำให้ดูแปลกสวยงามไปอีกแบบ) การทอจะใช้ด้ายระหันหรือด้ายจูลี (ด้ายสองชื่อดังกล่าว ชาวบ้านเรียก ด้ายรัง เพราะด้ายนี้ใช้ด้าย

สองเส้นขั้วให้เป็นเกลียวเข้าด้วยกัน) สีที่นิยมว่าเป็นเอกลักษณ์ของผ้าขาวม้าของชาวไทพวนบ้านหินปักคือ สีดำและสีแดง เรียกว่า ผ้าขาวม้าดำดาแดง ปัจจุบันนิยมทอด้วยผ้าโทเร เพราะมีความสะดวก ไม่ต้องนำฝ้ายมาปั่นเป็นเส้น ทำให้ผ้าที่ทอได้มีเนื้อละเอียด ทนทาน สีไม่ตกสวยงาม

การทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปัก แบ่งลวดลายการทอเรียกชื่อแตกต่างกันไป และยังมีความนิยมในการทอใช้สอยในครอบครัว ในหมู่บ้าน ซึ่งสามารถจำหน่ายเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ลวดลายการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปักที่นิยมกันมี 4 ชนิด คือ

๑. ผ้ามัดหมี่ลายโลดหรือเรียกว่าหมี่โลด หมายถึง ผ้ามัดหมี่นั้นจะมีลวดลายและดอกดวงต่างๆ ดังนี้ ลายหมาจับดอกเล็ก ลายหมาจับดอกใหญ่ ลายหมาตุ้ม ลายบัวศรี ลายขอใหญ่ ลายขอเล็ก ลายดอกผักแว่น ลายต่างๆ เหล่านี้ ช่างทอจะเลือกใช้เป็นลายๆ ไป ซึ่งในการทอผ้ามัดหมี่แต่ละผืน ดอกดวงต่างๆ จะกระจายอยู่ทั่วไปเต็มผืนผ้า

๒. ผ้ามัดหมี่ลายเปียงหรือเรียกว่าหมี่เปียง หมายถึง ลวดลายบนผ้ามัดหมี่ผืนนั้น จะเป็นลายแถบทางยาวเป็นตัวบังคับ ดอกดวงต่างๆ ให้อยู่ภายในแถบนั้นๆ เป็นแถบ เป็นริ้วไปทั่วทั้งผืน แต่จะแยกออกเป็นแถบ เป็นทิวตามยาวของผืนผ้าให้เห็นเป็นทางยาวตลอดผืนอย่างสวยงาม

๓. ผ้ามัดหมี่ลวดลายหรือเรียกว่าหมี่ลาย หมายถึง ลวดลายที่เห็นปรากฏอยู่บนผืนผ้ามัดหมี่จะเป็นลายยาวเลื้อยติดต่อกัน เป็นเครือแถวทั่วทั้งผืน แต่ไม่แยกเป็นแถบลายบังคับดอกที่ชัดเจนเหมือนผ้ามัดหมี่ลายเปียง

๔. ผ้ามัดหมี่ลายตาหรือเรียกว่าหมี่ตา หมายถึง ผ้ามัดหมี่ที่ช่างทอได้ออกแบบลวดลายบนผืนผ้าให้แยกลายออกเป็นหมู่ เป็นพวก เป็นรูปตาสี่เหลี่ยม โดยมากจะจัดลวดลายให้อยู่ในรูปของตาสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน มีทั้งตาใหญ่และตาเล็ก ซึ่งสีสันท่างๆ มากมาย

การดูลวดลายผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปัก ว่าจะเป็ลลายเล็กหรือลายใหญ่นั้น ให้อูที่สีพื้นของผ้ามัดหมี่เป็นสำคัญ ถ้าพื้นของผ้าเหลือแถบเล็ก เรียกว่าหมี่ลายเล็ก ถ้าพื้นเหลือแถบใหญ่ เรียกว่า หมี่ลายใหญ่ ผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปักเป็นผ้าที่ต้องใช้ศิลปะในการมัดหมี่ ย้อมสีสันทัน ซึ่งต้องใช้ความประณีต ตลอดจนการทอลวดลายก็ต้องมีความชำนาญ เป็นผู้เชี่ยวชาญ มีฝีมือ จึงจะทำให้ผ้ามัดหมี่ที่ทอเสร็จแล้วมีลวดลายเป็นระเบียบสวยงาม เรียกว่า ลายไม่เปรอะ ดังนั้น จึงเป็นงานที่ต้องใช้เวลา และฝีมือมาก ทำให้ผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปักราคา

ค่อนข้างสูง แต่ก็ไม่เป็นปัญหามากนัก เพราะยังได้รับความนิยมอย่างสูง จนทำให้บางครั้งผลิตออกจำหน่ายไม่ทัน

ผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปัก สามารถแบ่งเป็น ๓ รูปแบบ คือ

๑. มัดหมี่ธรรมดา นิยมทอเป็นผ้าชิ้น เน้นการทอวดลายที่ตื่นชืนให้สวยงาม ปัจจุบันนำไปตัดเป็นเสื้อผู้หญิงและผู้ชาย

๒. มัดหมี่ตีนแดง หรือที่เรียกว่า "ชืนตีนแดง" หรือ "ชืนหมี่รวด" ซึ่งจะมีความยุ่งยากกว่ามัดหมี่ชนิดอื่น ปัจจุบันจึงไม่นิยมทอ

๓. มัดหมี่คั่นข้อ แต่ชาวบ้านจะเรียกว่า "ชืนคั่น" เป็นการทอมัดหมี่ลายเล็ก ๆ สลับกับไหมสีหรือไหมควบ นิยมใช้กับหญิงสูงอายุ ส่วนลักษณะการทอก็จะมี ๒ ลักษณะคือการทอแบบ ๒ ตะกอล (เป็นลายขัดธรรมดา ผ้าจะใช้ได้เพียงหน้าเดียว) และการทอแบบ ๓ ตะกอล (เป็นการทอผ้าลายสองเนื้อผ้าจะแน่นกว่า สามารถใช้ผ้าได้ทั้งสองด้านแต่ผ้าด้านหน้าจะให้สีและลวดลายที่สวยงามกว่าผ้าด้านใน)

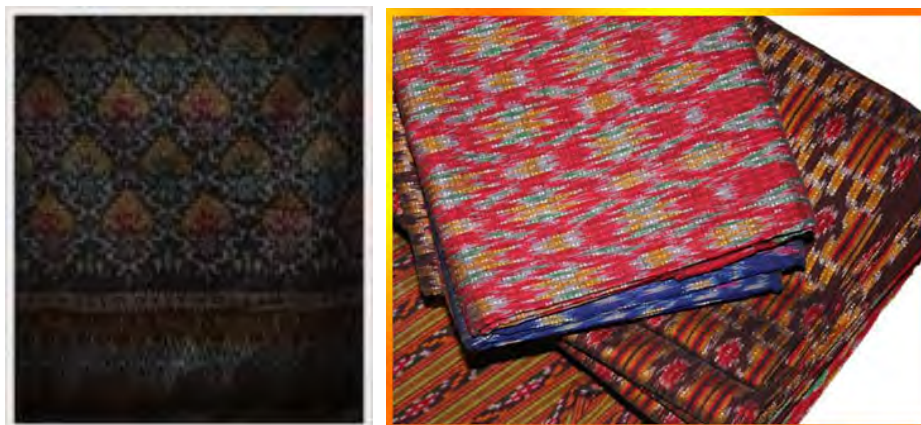
เดิมการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปักจะใช้กันเองในครอบครัว ต่อมาก็มีการขยายออกไปสู่ตลาด สมัยก่อนนี้จะทอด้วยหูกมือ ต่อมาก็เปลี่ยนเป็นกี่กระตุก ซึ่งผ้าที่ได้มีคุณภาพดีเนื้อแน่น ได้ปริมาณมากขึ้น และได้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ รวมทั้งพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์เพื่อรองรับมาตรฐานต่าง ๆ และสร้างความเป็นเอกลักษณ์ ความโดดเด่นของผลิตภัณฑ์ ลวดลายของผ้าทอที่ได้รับความนิยมมากก็คือลายหมากจับน้อย ลายพิกุล ลายข้าวหลามตัด และลายเชิงเทียน

ผลิตภัณฑ์ผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปัก เป็นฝีมือที่ต้องอาศัยความประณีต ความอดทน ความพยายาม ความอดสาหัส ซึ่งเห็นได้จากความงดงามของลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้า เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาการทางความรู้ และภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ และนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีค่ายิ่ง ความงาม ความซับซ้อนของลวดลาย จึงทำให้ผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปักมีคุณค่างดงาม และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง นับเป็นคุณค่าของความงดงามที่ยังคงหลงเหลือที่คนในชุมชนตำบลหินปักได้ร่วมมือกันอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและส่งเสริมศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านให้ยังคงอยู่ต่อไป ซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์กับชุมชน ทำให้คนในชุมชน สมาชิกในกลุ่ม เกิดความรัก ความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดความซื่อสัตย์ เสียสละ มีความรับผิดชอบ มีความเห็นอกเห็นใจกัน เกิดความไว้วางใจ รวมถึงทำให้เกิดการทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าย เชื่อมโยงงานซึ่งกันและกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา และร่วมกันรับผลประโยชน์ มีความเอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรักใคร่ สามัคคี และมีความสมานฉันท์ของคนในชุมชน รวมทั้งมีความอดสาหัสในการประกอบอาชีพ ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของคนไทพวน อีกทั้งยังเป็นการกระจายรายได้ให้กับสมาชิก และกลุ่มได้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทอผ้ามัดหมี่ นอกจากนี้ยังส่งผลให้เศรษฐกิจฐานรากเกิดการแลกเปลี่ยน หมุนเวียนทางเศรษฐกิจ

ผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปักมีจุดเด่นตรงที่เนื้อผ้าหนา แน่น เนียน สม่่าเสมอ ลายผ้าจับเป็นรูป คุณภาพดี สีไม่ตก ดูแลรักษาง่าย ผลิตโดยกลุ่มอาชีพที่มีประสบการณ์ ปัจจุบันผ้ามัดหมี่ได้เป็นผลิตภัณฑ์เด่นของตำบลและสามารถสร้างชื่อเสียงให้กับอำเภอบ้านหมี่มาโดยตลอด และก็มีเทคนิคในการย้อมสีด้วย คือ เวลาจะย้อมสีจะต้องดูเม็ดสีให้เนียนเข้ากับเนื้อผ้าเป็นสีเดียวกัน จะทำให้สีที่ย้อมติดเสมอกัน พอจะย้อมเสร็จต้องนำมาล้างน้ำเย็นหลาย ๆ ครั้งสีผ้าจะไม่ตก และติดทนนานเวลานำไปทอก็จะได้ลวดลายที่สวยงาม

นอกจากการทอเป็นผืนผ้าแล้ว กลุ่มทอผ้าของชาวไทพวนบ้านหินปักยังได้นำเศษผ้าที่เหลือใช้มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ได้อีก เช่น กระเป๋าใส่เงิน กระเป๋าใส่แว่นตา กล่องกระดาษ เป็นต้น ทำให้เกิดการสร้างงานและรายได้เสริมให้กับครอบครัวและชุมชนได้เป็นอย่างดี

ราคาผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปัก จะขึ้นอยู่กับลวดลายของผ้า เพราะความยากง่ายในการทอต่างกัน ราคาจะไม่เท่ากัน ส่วนใหญ่จะขายอยู่ที่ประมาณผืนละ ๓๕๐ - ๑,๒๐๐ บาท โดยผ้าที่ทอเสร็จแล้วก็มีพ่อค้าคนกลางมาติดต่อขอซื้อไปขาย

การทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปัก ใช้วัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ ดังนี้
๑. เส้นด้าย (ปัจจุบันเรียกว่า “ไหมประดิษฐ์”)

๒. เชือกฟาง ใช้สำหรับมัดหมี่เพื่อการย้อม

๓. มีด/กรรไกรสำหรับตัดเชือกมัดหมี่

๔. สีย้อมผ้า

๕. กระจाय

๖. แป้งมันสำปะหลัง สำหรับทำให้ด้ายแข็งตัวมีความคงทน

๗. แกนด้ายทอ/หลอดด้ายทอ เป็นแกนที่ใช้สำหรับกรอด้ายเพื่อเตรียมไว้สำหรับการทอ

๘. กี่ทอผ้า (กี่กระตุก)

๙. โสงหมี

๑๐. หลา เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับปั่นด้ายด้วยมือ

๑๑. กง ใช้สำหรับซึ่งด้ายให้ตึง ทำด้วยไม้

๑๒. อุปกรณ์ขึ้นด้าย (คิดประดิษฐ์โดยภูมิปัญญาท้องถิ่น)

(๑) รางตั้งหลอด เป็นรางตั้งหลอดใช้ในการนำหลอดด้ายมาตั้งให้อยู่ในตำแหน่งโลหะที่ตั้งเป็นแถว สำหรับ เดินด้ายยืน

(๒) เพื่อ เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการคั่นด้ายยืน

การขึ้นด้ายยืน

๑๓. ฟืม (หรือฟันหวี) คือส่วนที่กระทบให้ด้ายที่ทอเข้ากันแน่น มีลักษณะเป็นแผ่นทำด้วยเหล็ก (หรือสแตนเลส) ทำเป็นช่องถี่เล็ก ๆ เรียงต่อกัน ระหว่างช่องใช้สำหรับสอดด้ายยืน ทั้งหมดความยาวประมาณ ๑.๐ เมตร ขอบบนล่างอาจทำด้วยไม้หรือเหล็กก็ได้แต่ฟืมเหล็กเมื่อใช้งานไปนาน ๆ จะเกิดสนิม เวลาทอจะฝืดและทำให้เครื่องด้ายขาด ปัจจุบันจึงไม่ค่อยเป็นที่นิยม ส่วนใหญ่ใช้ฟืมที่ทำด้วยสแตนเลส มีลักษณะเป็นมันวาวทอสิ้นสะดวก เส้นด้ายไม่ขาด

๑๔. ตะกอล ใช้สำหรับจัดด้ายขึ้นลงสลับกันในการทอ

๑๕. โม่เส้น เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับม้วนด้าย

การทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปัก มีขั้นตอนและวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

๑. การเตรียมเส้นด้ายยืน

๑.๑ การลงแป้ง เส้นด้ายที่จะนำมาทำด้ายยืนต้องนำมาลงแป้งก่อน เพื่อให้เส้นด้ายเรียบ เหนียว แข็ง ไม่เป็นขน และทนทานในการทอ โดยใช้แป้งมันสำปะหลังผสมกับน้ำใส่ภาชนะ ตั้งไฟคนให้พอเหนียว เติมน้ำมันพืชลงไปเล็กน้อยจะทำให้เส้นด้ายลื่นมีความมัน คนให้เข้ากัน และยกลงมาวางไว้ให้เย็นเอาเส้นด้ายใส่ลงไป พลิกเส้นด้ายกลับไปกลับมาให้แป้งติดทั่วถึงกัน บิดพอหมาดแล้วนำไปตาก ขณะตากให้กระตุกเส้นด้ายบ่อยๆ เพื่อให้เส้นด้ายแตกกระจายไม่ติดกัน ผึ่งจนแห้งสนิท

๑.๒ การปั่นหลอดด้าย โดยการนำด้ายที่ลงแป้งแล้วมาปั่น

๑.๓ การคันหูกหรือการคันด้ายยืน คือ การเตรียมเส้นด้ายยืน ปัจจุบันคันด้ายยืน ๑ ครั้ง สามารถทอได้ ๓๐๐ – ๔๐๐ เมตร เครื่องมือที่ใช้คัน เรียกว่า “เผื่อ” ตัวเผือกว้างประมาณ ๓ เมตรเศษ ๆ ยาวประมาณ ๙ เมตร ด้านกว้างทั้งสองจะมีหลักไม้สำหรับนำด้ายจากหลอดมาขึ้นใส่หลอดเผื่อ เพื่อให้ได้ความยาวตามต้องการ จำนวนของเส้นด้ายเรียกว่า “หลบ” หนึ่งหลบเท่ากับ ๔๐ เส้น ส่วนมากจะนิยมเรียงทีละ ๒ หลบ คือ ๘๐ เส้น โดยการโยงด้ายจากหลอด ๘๐ หลบขึ้นใส่หลักเผื่อจากด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่งจนครบทั้งสองด้าน ด้านหนึ่งมี ๑๖ หลัก สองด้านมี ๓๒

หลัก โยงด้าย ๓๓ เที้ยว ยาวเที้ยวละ ๙ เมตรจะได้ความยาว ๓๐๐ เมตร จำนวนเส้นขึ้นอยู่กับเบอร์ของฟืมที่ใช้ เมื่อคันเสร็จแล้วนำไปหวีเครื่องและม้วนเก็บในแกนที่เรียกว่า “โม้เล่”

การคันหัวหมี่

ม้วนเก็บในแกนโม้เล่

๑.๔ การสอดฟันหวี ฟันหวีที่ใช้ทำมาจากสแตนเลส วิธีการสอดฟันหวี โดยการนำเส้นด้ายที่คันไว้แล้วสอดเข้าไปในฟันฟืม โดยการเอาไม้ไผ่บาง ๆ เกี่ยวเส้นด้ายเข้าไปในฟันหวี และช่องจนเต็มหน้าฟืม

๑.๕ การเก็บตะกอ ตะกอมี่ชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เขา” มีลักษณะเป็นตับจะมี ๒ ๓ ๔ ตับ หรือที่เรียกว่า ๒ ตะกอ ๓ ตะกอ ๔ ตะกอ เป็นเครื่องมือที่ใช้เชือกผูกคล้องกับไม้ใช้ทำเหยียบเพื่อแยกเส้นด้ายยืนสำหรับสอดกระสวยเส้นด้ายพุ่ง

๑.๖ การขึ้นก่ คือการนำเครื่องหูกขึ้นก่เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการเตรียมเส้นด้ายยืน เป็นการนำเครื่องหูกที่สอดฟันฟืมแล้วไปกางบนก่และเตรียมพร้อมที่จะทำการต่อไป

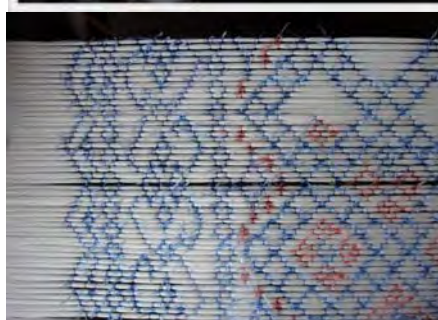

๒. การเตรียมเส้นด้ายพุ่ง

๒.๑ การคันหมี่ คือ การนับจำนวนเส้นด้ายพุ่งตามลวดลายที่ได้ออกแบบไว้ทั้งผืน เพื่อเตรียมมัดลายและย้อมสี

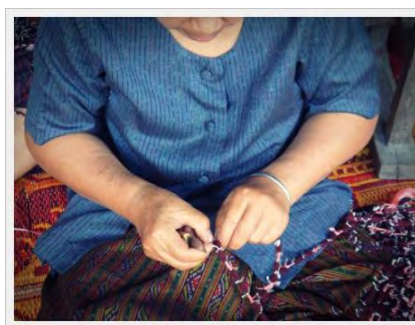
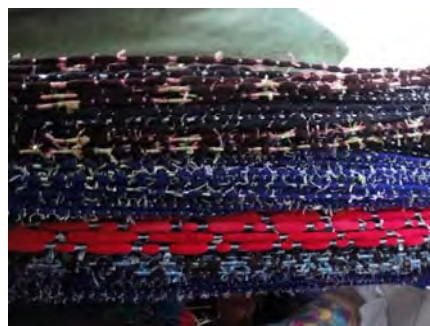

๒.๒ การมัดหมี่ เครื่องมือมัดหมี่ เรียกว่า “โองมัดหมี่” มีความกว้างเท่ากับหน้ากว้างของผ้าที่ทอ นำด้ายที่คั่นแล้วมาใส่โองมัดหมี่ เพื่อมัดลาย

๒.๓ การย้อมสี เมื่อมัดหมี่เสร็จแล้วถอดด้ายออกจากโองมัดหมี่ นำไปย้อมสี การย้อมแต่ละครั้งต้องย้อมหลาย ๆ หัว เพื่อไม่ให้เป็ลียงสี ถ้าผ้าที่ออกแบบลวดลายหลายสีต้องย้อมหลายครั้ง (บริเวณที่เชือกฟางมัดไว้จะกลายเป็นลายของผ้ามัดหมี่) และนำหมี่ที่มัดและผ่านการย้อมสีตามความต้องการแล้วมาแกะเชือกฟางออก

๒.๔ การกรอเส้นด้ายพุ่ง คือ การนำเส้นด้ายที่ย้อมสีแล้วมากรอใส่หลอดด้ายเล็ก ๆ สำหรับใส่กระสวย

๓. การทอผ้ามัดหมี่

(๑) นำหลอดหมี่ที่กรอไว้มาพุ่งผ่านด้ายยืนที่กึ่งทอผ้า ทีละเส้นกลับไปกลับมา ขณะทอต้องระวังให้ลวดลายชัดเจนสวยงามจนกระทั่งเสร็จเป็นผืนผ้า

ลวดลายผ้าทอมัดหมี่ของชาวไทพวนบ้านหินปัก ในสมัยดั้งเดิมมี ๑๗ ลาย ได้แก่

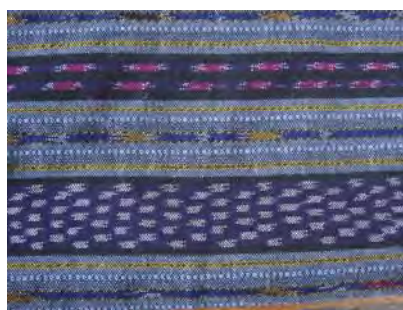
๑) ลายขาเป็ย

๒) ลายเอื้อง

๓) ลายปลาชิว

๔) ลายปล้องอ้อย

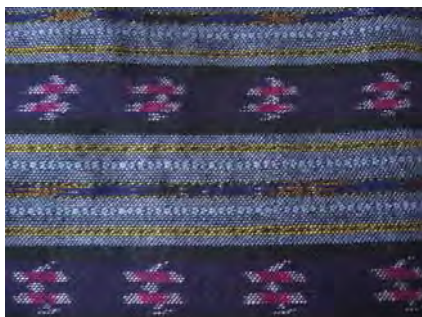
๕) ลายเจือกน้อย

๖) ลายโคมไฟ

๗) ลายมะจับ

๘) ลายมะตุ้ม

๙) ลายเอียงโมง (โพรง)

๑๐) ลายผักแว่น

๑๑) ลายดอกแก้ว

๑๒) ลายหัวปลี

๑๓) ลายขอ

๑๔) ลายร้าย

๑๕) ลายบัวสี

๑๖) ลายเอื้องชด (ซ้อน)

๑๗) ลายเต้าน้อย

กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ในการศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีในการศึกษาครั้งนี้ได้มีผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๙ คน ซึ่งมีประเด็นการวิเคราะห์ตามกรอบการวิจัยใน ๓ ประเด็นหลัก ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่ การพัฒนาสร้างสรรค์การทอผ้ามัดหมี่ และการสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ มีผลการวิเคราะห์ ดังนี้

๑. กระบวนการเรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่

๑.๑ มูลเหตุจูงใจให้เรียนรู้ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักส่วนใหญ่มีมูลเหตุจูงใจให้เรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่แบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ

๑.๑.๑ ก่อน ปี ๒๕๓๐ เพื่อทอผ้าใช้ในครอบครัว (ผ้าห่ม มุ้ง) และที่เป็นเครื่องนุ่งห่มของชายและหญิง ผ้านุ่งสำหรับชาย (ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า) ผ้านุ่งสำหรับหญิง (ผ้าซิ่นมัดหมี่) ซึ่งจำแนกให้เหมาะสมกับวัยที่แตกต่างกัน ผู้หญิงที่มีอายุมากจะนิยมนุ่งผ้ามัดหมี่สีสันค่อนข้างออกโทนเข้ม อายุน้อยก็จะนุ่งผ้าซิ่นหมี่ทั่วไป และการทอผ้ามัดหมี่เป็นธุรกิจเดิมของครอบครัวหรือของตระกูลผู้เป็นบุตรหลานจึงสืบทอดไว้ไม่ให้สูญหาย

“บ้านนอกเราเด็ก ๆ ไม่รู้จะไปไหนก็ไปไร่ไปนาไปกับพ่อแม่ โตขึ้นทำงาน เป็นก้นนี้ไม่พันไรกับนาอีก เป็นลูกสาวอยู่กับทุกกับไหม ชีวิตก็เป็นอยู่อย่างนี้ทำเองทุกอย่างผ้าห่ม หมอน ก็ไม่มีขายอย่างทุกวันนี้ ผ้านุ่งห่มสำหรับชายและหญิง ผ้าโสร่ง ผ้าถุง และผ้าขาวม้า จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ไว้เพราะความจำเป็น”

(นางเสียน บุญหนุน. สัมภาษณ์. ๒๕๕๔)

๑.๑.๒ ตั้งแต่ ปี ๒๕๓๐ เป็นต้นมา (หลังจากที่ธนกิจไหมไทยได้เข้ามาจ้างชาวบ้านทอผ้า) เป็นการทอเพื่อเป็นงานอาชีพ (ทั้งอาชีพหลักและอาชีพรอง) ดังนั้น มูลเหตุจูงใจให้เรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่จึงเป็นเพราะชาวบ้านเห็นว่าสามารถเป็นงานอาชีพ สามารถสร้างรายได้เลี้ยงครอบครัวได้

“ธนกิจฯ เขามาจ้างทอ เขาเอาด้าย (ที่มัดหมี่แล้ว) มาให้ทอ พวกเราที่ทอเป็นกันอยู่แล้วก็ทอกันใหญ่ จนทอไม่ทันที่เขาสั่ง ก็แนะนำให้ผู้ลูกหลาน ให้คนในหมู่บ้านมาช่วยกันทอ ใครพอเป็นก็ช่วยกันสอน ใครที่ยังไม่เป็นเลยก็ช่วย ๆ กันสอน จนทอได้เป็นสิบ ๆ คน

(นางสมบัติ ไตรธรรม. สัมภาษณ์. ๒๕๕๔)

มูลเหตุจูงใจรองลงไป คือ การทอดผ้ามดหมี่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมาของพ่อแม่และของชาวบ้านที่มีมาก่อนสืบทอดมาหลายชั่วอายุคนเกิดมาก็เห็น การทอดผ้ามดหมี่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวบ้านที่ขาดไม่ได้จนกลายเป็นหน้าที่ของผู้หญิง หรือมีแม่ที่มีความสามารถในการทอดผ้ามดหมี่สูงก็จะทำให้ลูกได้รับแรงจูงใจให้เรียนรู้ตามไปด้วย การได้รับการยอมรับจากสังคมชาวบ้าน หากหญิงใดมีความสามารถเรื่องการทอดผ้ามดหมี่จะได้รับการกล่าวขานว่าเป็นหญิงที่มีความพร้อม คือ พร้อมที่จะเป็นแม่ศรีเรือน (หญิงที่สมบูรณ์) ใครได้เป็นลูกเมียหรือเป็นสะใภ้จะเป็นศรีแก่บ้านแก่เรือนเป็นแบบอย่างที่ดีของลูกหลานต่อไป ประกอบกับการทอดผ้ามดหมี่เป็นธุรกิจเดิมของครอบครัวหรือของตระกูลผู้เป็นบุตรหลานจึงสืบทอดไว้ไม่ให้สูญหาย (วินัย ปิตทองคำ. สัมภาษณ์. ๒๕๕๔)

๑.๒ วิธีการเรียนรู้ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอดผ้ามดหมี่ไทพวนหินปักส่วนใหญ่เรียนรู้การทอดผ้ามดหมี่ด้วยวิธีการลงมือทำจริงไปพร้อมกับยาย ย่า แม่ผ่านกระบวนการทางครอบครัว เช่น การเห็นวิธีการทอดผ้ามดหมี่อยู่เป็นประจำ การช่วยพ่อแม่หยิบจับไปที่ละเล็กละน้อยเริ่มจากสิ่งง่ายๆ เช่น ช่วยแกะเชือกที่มัด การย้อมสี เป็นต้น ไปหาสิ่งยากแบบค่อยเป็นค่อยไป เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติในสถานการณ์จริง เช่น ด้ายขาดจะมีการต่ออย่างไรวางปมเงื่อนอย่างไรจึงจะไม่หลุดหรือให้เห็นปมน้อยที่สุดเพื่อความสวยงามของผืนผ้ามดหมี่ ต้องลงมือทำจริงปรับแก้ไขจนกว่าจะได้ข้อสรุปที่ชัดเจนเป็นองค์ความรู้ เป็นต้น เป็นประสบการณ์ชีวิตของคนทำจริง ไม่มีหลักสูตรกำหนดเนื้อหา การกระทำคือการเรียนรู้ เริ่มจากการรู้จักเมื่อได้สัมผัสด้วยตา รู้จริงและรู้แม่นยำเมื่อได้ลงมือปฏิบัติเกิดปัญหาเรียนรู้เพื่อที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นเหมาะสมกับยุคสมัย เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งระหว่างผู้สอน คือ ยาย ย่า แม่ พี่/น้อง เพื่อนบ้าน และผู้เรียน คือ บุตร หลาน และเพื่อนบ้านด้วยกัน สิ่งสับสนพัวพันด้วยประสบการณ์และระยะเวลาที่ยาวนาน ทำให้ความรู้ที่ได้จึงเป็นความรู้ที่ลึกซึ้งด้วยจิตวิญญาณยากที่จะหลงลืม ดังข้อมูลวิธีการเรียนรู้การทอดผ้ามดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอดผ้ามดหมี่ไทพวนหินปัก ในตาราง ๓

ตาราง ๓ วิธีการเรียนรู้การทอดผ้ามดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอดผ้ามดหมี่ไทพวนหินปัก

ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอดผ้ามดหมี่	วิธีการเรียนรู้
๑. นางสมบัติ ไตรธรรม	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๒. นางทองลั่น ธารสัมฤทธิ์	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๓. นางสาวทองเนียม พรรณา	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๔. นางสมบัติ รักญาติ	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๕. นางทัศนีย์ งามสมบัติ	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๖. นางสนิท ชุมเงิน	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๗. นางสาวรม มีมั่งคั่ง	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๘. นางวนิดา รักพรหม	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน

ตาราง ๓ (ต่อ)

ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่	วิธีการเรียนรู้
๙. นางทองเย็น นานอก	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๑๐. นางบุญมา บรรจงเก็บ	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๑๑. นางเพ็ญศรี ม่วงศิลป์	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๑๒. นางณิชากร ลาวลัย	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๑๓. นางสาวรัตนา ประมูล	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๑๔. นางทองสุข มาลัยกรอง	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๑๕. นางบุญโสภณ ไตรธรรม	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๑๖. นางพรทิพย์ แคนทอง	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๑๗. นางสาวารุญ แคนทอง	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน
๑๘. นางกาญจนา เลี้ยงถนอม	๑. สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน ๒. ได้รับการคัดเลือกเข้ารับการอบรม SHORT TERM TRAINING PROGRAM FOR LEADERS OF WOMEN'S GROUPS IN RURAL AREA TN 2000/RURAL WOMEN EMPOWERMENT & LIFE IMPROVEMENT ASSOCIATION ประเทศญี่ปุ่น
๑๙. นางอุษา อ่อนละมัย	สืบทอดกันในครัวเรือน/ชุมชน

“การทอผ้ามัดหมี่เป็นความรู้ที่ป่าไม่เคยลืมจะไปทำอะไรมานานแค่ไหนก็ไม่ลืมเพราะมันฝังรากลึกแล้ว รู้เพราะการลงมือทำจริงจะทำให้รู้จัก รู้ลึก จำขึ้นใจทำให้ลืมยาก อันที่จริงแล้วแม่สอนไม่เก่งแต่ได้คลุกคลี ได้ดูได้เห็นบ่อย ๆ จากความช่วยเหลือบจับสิ่งง่าย ๆ ซึมซับเรียนรู้โดยไม่รู้ตัว”

(นางทองล้วน ธารสัมฤทธิ์. สัมภาษณ์. ๒๕๕๔)

๑.๓ ผู้สอน การเรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักส่วนใหญ่จะมี ยาย ย่า แม่ เป็นผู้สอนโดยตรงผ่านกลไกทางครอบครัวและชุมชน (ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้มีประสบการณ์) ใช้ชีวิตประจำวันด้วยกัน การทอผ้ามัดหมี่ไม่สามารถทำคนเดียวได้ต้องมีการเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันและกันในครอบครัว และถ้าหากในครอบครัวไม่พอก็จะมีบ้านใกล้เคียงที่เป็นญาติมิตรหรือเพื่อนบ้าน จนเป็นวิถีปกติของคนในชุมชนหินปัก

๑.๔ เนื้อหาที่เรียนรู้ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักส่วนใหญ่จะเริ่มเรียนรู้ในตลอดกระบวนการของการทอผ้ามัดหมี่ ตั้งแต่ ลวดลาย การมัด การย้อมสี การกรอผ้า การขึ้นด้ายยืน การเก็บตะกอ การทอ

การย้อมสี มีการใช้ย้อมผ้าทั้งสีเคมีและสีธรรมชาติ สีเคมีจะมีโทนสีหลักหรือแม่สี หากต้องการสีที่หลากหลายต้องผสมเอาเอง ปัจจุบันสีเคมีมีจำนวนโทนสีที่มากจะสีอ่อน สีเข้มสี หวาน หรือแม้แต่สีลักษณะธรรมชาติก็มี ส่วนสีธรรมชาติมีการใช้ส่วนต่างๆ ของพืชที่มีในท้องถิ่นมา ย้อมเป็นจำนวนมาก ได้แก่ มะเกลือ (ดำ) ครั่ง (แดง) ขนุน (เหลือง) เป็นต้น และ สีเคมี

“ส่วนใครจะชำนาญในขั้นตอนไหน ในเรื่องอะไร ก็สุดแล้วแต่ความถนัดและ ความสนใจของแต่ละคน อย่างผู้ช่วยเพ็ญศรีเก่งกการมัดการย้อม ก็ทำอย่างเดียว ใครถนัดทอก็ทออย่างเดียว แต่ทุกคนรู้กระบวนการทำทั้งหมด พูดยกกันรู้เรื่อง”
(ผู้ใหญ่วนิดา รักพรหม.สัมภาษณ์. ๒๕๕๔)

๒. การพัฒนาและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

๒.๑ แนวคิดและแรงจูงใจ การที่จะพัฒนาสร้างสรรค์ผลงานการทอผ้ามัดหมี่นั้นต้อง ปรับเปลี่ยนทั้งแนวคิดจากการทอ (จากเพื่อใช้ในครอบครัวและชุมชนเป็นการทอเพื่อจำหน่าย) ดังนั้น สิ่งที่เป็นแนวคิดหรือแรงจูงใจสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาการทอ ผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักและผู้เกี่ยวข้องคือความต้องการและ ความพึงพอใจของลูกค้านอกชุมชนที่มีการแข่งขันทางการตลาดสูง คุณภาพและมาตรฐานของผ้า มัดหมี่จึงมีความสำคัญ เช่น ผ้าสีต้องไม่ตก ลวดลายที่หลากหลาย เป็นต้น

๒.๒ ผู้ที่เกี่ยวข้องและมีส่วนสำคัญในการพัฒนาและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาการทอผ้า มัดหมี่

ลายมัดหมี่ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทพวนบ้านหินปักเป็นการทอแบบ ๒ ตะกอ ๑๕ ลำ เมื่อราวปี ๒๕๓๐ ได้เกิดการพัฒนาและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไท พวนบ้านหมี่ขึ้นอย่างสำคัญ โดยผู้ที่เกี่ยวข้องและมีส่วนสำคัญในการพัฒนาและสร้างสรรค์ภูมิ ปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ประกอบด้วย ๕ ส่วนสำคัญ คือ

๒.๒.๑ นักธุรกิจ ได้แก่ ธนกิจไหมไทย ได้เป็นผู้เข้ามาสอนและว่าจ้างให้คนทอ ผ้าไทพวนบ้านหมี่ทอผ้าฝ้ายมัดหมี่ ๔ ตะกอ ๒๐-๒๕ ลำ โดยเป็นการทอเลียนแบบผ้าไหมที่ พร้อมตัดเป็นชุด คือ ในผืนเดียวกันจะมีทั้งผ้าพื้นและผ้ามัดหมี่ ที่สามารถตัดชุด (เสื้อและ กระโปรง) ได้ ๑ ชุด โดยธนกิจไหมไทยเป็นผู้ลงทุนนำด้ายและลาย (ที่มัดหมี่แล้ว) มาให้ชาวบ้าน ทอ ชาวบ้านต้องลงทุนซื้อกี่ (หลังละ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ บาท) ในช่วงนั้นมีชาวบ้านลงทุนซื้อกี่และ ทอผ้ามัดหมี่กันอย่างจริงจังประมาณ ๓๐ คน

ผ้ามัดหมี่พร้อมตัดเป็นชุด (มีผ้าพื้นประกอบ) ที่ธนกิจไหมไทยมาจ้างให้ชาวบ้านทอ ธนกิจไหมไทยได้นำลวดลายใหม่ ๆ เช่น ลายสายฝน (สองเส้น/สามเส้น) เป็นต้น และได้สนใจให้ชาวบ้านทอลวดลายดั้งเดิมบ้าง แต่ไม่ละเอียดมากนัก (ส่วนใหญ่ทอเป็น ๕ ลำ)

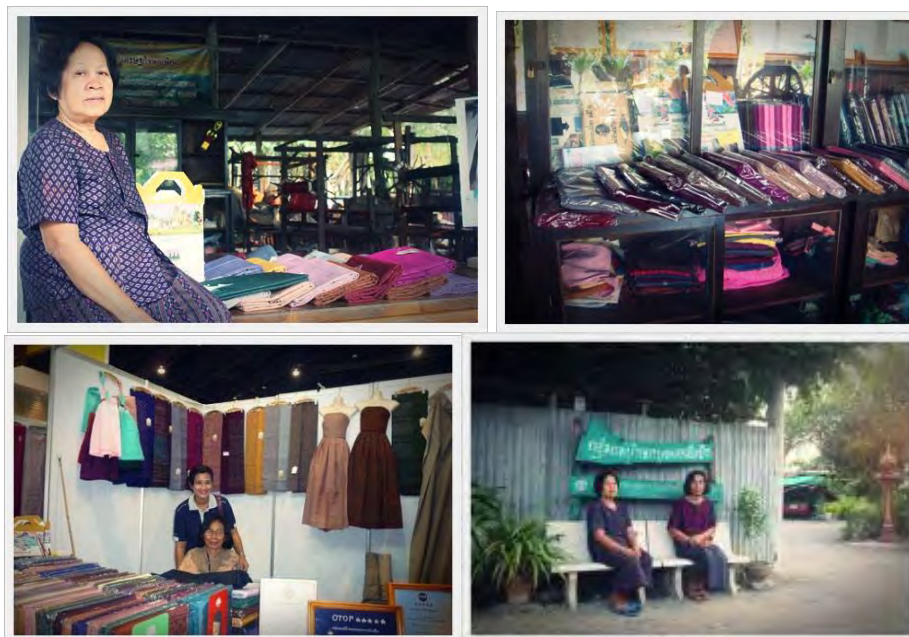
ถึง ปี ๒๕๔๓ ธนกิจไหมไทยได้ย้ายกิจการไปจากจังหวัดลพบุรี และได้ยกเลิกการจ้างชาวบ้านทอผ้า

๒.๒.๒ หน่วยงานราชการ

เมื่อธนกิจไหมไทยย้ายกิจการไปจากจังหวัดลพบุรี และได้ยกเลิกการจ้างชาวบ้านทอผ้า ได้มีหน่วยราชการได้เข้ามาส่งเสริมการรวมกลุ่มทอผ้าในตำบลหินปักในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

๑) สำนักงานสหกรณ์จังหวัดลพบุรี โดยสหกรณ์การเกษตรอำเภอบ้านหมี่ จำกัด ได้มาสนับสนุนให้ช่างทอผ้าหมู่ที่ ๔ รวมกลุ่มเป็น “กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านหินปัก” เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๔๘ โดยให้เงินอุดหนุนในการสร้างโรงเรือนและซื้อกี่ ใ้ห้งบประมาณเป็นทุนในการดำเนินการ จัดหาวัสดุและอุปกรณ์ในการทอผ้า รวมทั้งจัดวิทยากรมาสอนเรื่องการย้อมสี และการทอ โดยมีป้าสมบัติ ไตรธรรม เป็นประธานกลุ่ม และได้ดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีสมาชิก ๘๕ คน

๒) สำนักงานเกษตรจังหวัดลพบุรี ได้มาสนับสนุนให้ช่างทอผ้าหมู่ที่ ๖ รวมกลุ่มเป็น “กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหินปัก” เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๕๐ โดยสร้างโรงเรือนและซื้อกี่ให้ ใ้ห้งบประมาณเป็นทุนในการดำเนินการ จัดหาวัสดุและอุปกรณ์ในการทอผ้า รวมทั้งจัดวิทยากรมาสอนเรื่องการย้อมสี และการทอ มีป้าบุญเลิศ ทองแท้ เป็นประธานกลุ่ม และได้ดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีสมาชิก กว่า ๗๐ คน

๓) สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลพบุรี ได้มาสนับสนุนให้ช่างทอผ้าหมู่ ที่ ๑๐ รวมกลุ่มเป็น “กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาหินปัก” เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๕๓ โดยมีผู้ใหญ่ วนิดา รักพรหม เป็นประธานกลุ่ม และได้ดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มีสมาชิกประมาณ ๗๐ คน แต่ที่ เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ จำนวน ๑๔ คน ดังตาราง ๔

ตาราง ๔ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทยพวนหินปัก ในกลุ่มสตรีอาสาพัฒนาหินปัก

ที่	ชื่อ	อายุ (ปี)	ความชำนาญพิเศษ
๑	นางนิกุล อ่อนละมัย	๗๐	ทอผ้ามัดหมี่
๒	นางรุจิรา ทานสัมฤทธิ์	๖๓	ทอผ้ามัดหมี่
๓	นางวิเชียร อะนะโมน	๖๕	ทอผ้ามัดหมี่
๔	นางสายใน ศรีบุญเรือง	๖๒	ทอผ้ามัดหมี่
๕	นางลำเพลิน โยธาราชฤทธิ์	๖๑	ทอผ้ามัดหมี่
๖	นางทองเขื่อน นานอก	๖๓	ทอผ้ามัดหมี่
๗	นางลำพึง สันหนองเมือง	๔๕	ทอผ้ามัดหมี่

ตาราง ๔ (ต่อ)

ที่	ชื่อ	อายุ (ปี)	ความชำนาญพิเศษ
๘	นางบุญมา บรรจงเก็บ	๔๘	ทอผ้ามัดหมี่
๙	นางละม่อม พานทอง	๕๕	ทอผ้ามัดหมี่
๑๐	นางเพ็ญแข ประจงเก็บ	๔๔	ทอผ้ามัดหมี่
๑๑	นางสมพร กระต่ายจันทร์	๔๓	ทอผ้ามัดหมี่
๑๒	นางสกา ศรีบุญเรือง	๓๕	ทอผ้ามัดหมี่
๑๓	นางสายฝน ประทุม	๔๐	ทอผ้ามัดหมี่
๑๔	นางเพ็ญศรี ม่วงศิลป์	๔๕	มัดหมี่/ย้อมสี
๑๕	นางสายสมร เมณฑุทอง	๔๕	มัดหมี่/ย้อมสี
๑๖	นางจิรนันท์ เสี่ยงมจิตร	๔๕	มัดหมี่/ย้อมสี
๑๗	นางทองสุข มาลัยกรอง	๕๔	มัดหมี่/ย้อมสี
๑๘	นางจินตนา ยิ่งกำแหง	๕๕	มัดหมี่/ย้อมสี

๔) องค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก โดยการบริหารงานของนายธนิศ อ่อนละมัย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก การประสานงานของนายวันชัย ศิริพันธุ์ กำหนดตำบลหินปัก และการหนุนเสริมทางข้อมูลภูมิปัญญาของนายวินัย ปิดทองคำ ประธานสภาวัฒนธรรมไทพวนหินปักได้เห็นถึงคุณค่าในความงามของผ้าทอและต้องการอนุรักษ์ไว้ซึ่งภูมิปัญญาของชาวไทพวน และเพื่อเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนด้วย โดยได้กำหนด “ผ้ามัดหมี่” ไว้เป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ของตำบลหินปัก ดังนี้

“วัฒนธรรมหินใหญ่ แรกถิ่นไทยพวน ครบถ้วนประเพณี ภาพสีล้ำค่า แดนผ้ามัดหมี่”

(วินัย ปิดทองคำ, สัมภาษณ์, ๒๕๕๔)

ภาพเขียนที่วัดหินปักใหญ่ (สมัยรัชกาลที่ ๖)

และได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนมาโดยตลอด ดังเช่นที่ปรากฏในแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๖) ขององค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก ในยุทธศาสตร์

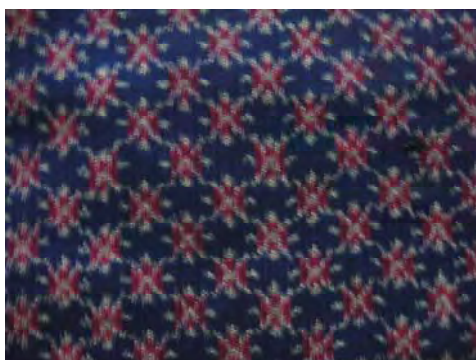
การพัฒนาส่งเสริมความเข้มแข็งของระบบเศรษฐกิจของชุมชน ได้จัดงบประมาณสนับสนุนการดำเนินโครงการต่าง ๆ ดังปรากฏในตาราง ๕

ตาราง ๕ การจัดงบประมาณสนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ขององค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก

ที่	โครงการ	งบประมาณ		
		ปี ๒๕๕๔	ปี ๒๕๕๕	ปี ๒๕๕๖
๑.	โครงการจัดอบรมกลุ่มแปรรูปผ้าทอมือ	-	๒๐,๐๐๐	๒๐,๐๐๐
๒.	โครงการจัดอบรมกลุ่มอาชีพ (หลักสูตรระยะสั้น)	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐	๑๐๐,๐๐๐
๓.	โครงการสนับสนุน/ส่งเสริมปัจจัยการผลิตกลุ่มทอผ้ามัดหมี่	-	๖๐,๐๐๐	๖๐,๐๐๐
๔.	โครงการสนับสนุนงบประมาณการย้อมสีธรรมชาติ	๕๐,๐๐๐	๖๐,๐๐๐	๗๐,๐๐๐
	รวม	๑๕๐,๐๐๐	๒๔๐,๐๐๐	๒๕๐,๐๐๐

๕) มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี โดย ผศ.ปวีร์นุช พิริยเศรษฐ์ ภาควิชาคหกรรมศาสตร์ได้มาสอนเทคนิคการเลือกตัดย การย้อมสีธรรมชาติให้คงทน การแปรรูปผลิตภัณฑ์ผ้าทอมัดหมี่เพื่อเพิ่มมูลค่าและช่องทางทางการตลาด

๖) จังหวัดลพบุรี สมัยที่นายจรรยาพงษ์ พลเดช เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดได้จัดให้มีการประกวดการทอผ้าลาย “ดอกพิกุล” ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดลพบุรี ปรากฏว่าคนไทพวนหินปัก (ปัจจุบันทำงานที่โรงพยาบาลบ้านหมี่) เป็นผู้ชนะเลิศการออกแบบ (โดยใช้พื้นสีน้ำเงินซึ่งเป็นสีประจำจังหวัดลพบุรี และออกแบบดอกพิกุลโดยใช้สีบานเย็น) ปัจจุบันได้ถ่ายทอดให้ช่างทอผ้ามัดหมี่หินปัก ด้วยความที่มีพื้นฐานในการมัดหมี่และทอผ้าอยู่แล้ว ทำให้ปัจจุบันทุกกลุ่มมัดหมี่ ย้อมสี และทอผ้าลายดอกพิกุลได้

๒.๒.๓ ผู้นำกลุ่ม

ผู้นำกลุ่มทอผ้าในตำบลหินปัก กล่าวคือ ป้าสมบัติ ไตรธรรม (ประธานกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านหินปัก) และป้าบุญเลิศ ทองแท้ (ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหินปัก) ซึ่ง

ได้รับความรู้เรื่องการทอผ้ามัดหมี่จากย่าและแม่ (ช่วยทำเป็นลูกมือจนสามารถทอผ้าแบบดั้งเดิม ทั้งการมัดหมี่ การย้อมสี และการทอลายโบราณได้อย่างชำนาญ) และได้รับการอบรมจากวิทยากร ต่าง ๆ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก โดยเฉพาะผู้ใหญ่วนิดา รักพรหม (ประธานกลุ่มสตรีอาสาพัฒนาหินปัก) ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ทั้ง ๒ ด้านประกอบกัน กล่าวคือ ได้รับความรู้เรื่องการทอผ้ามัดหมี่จากย่าและแม่ (ช่วยทำเป็นลูกมือจนสามารถทอผ้าแบบดั้งเดิม ทั้งการมัดหมี่ การย้อมสี และการทอลายโบราณได้อย่างชำนาญ) ประกอบกับการได้ไปเรียนที่โรงเรียนเทคนิคลพบุรี และวิทยาลัยครูเทพสตรี (จนได้ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง) และได้เรียนรู้เทคนิคการให้สีและลวดลายจากการสังเกตจากการที่ธนกิจใหม่ไทยมาจ้างชาวบ้านทอผ้า จึงได้ออกแบบและพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่หินปักขึ้น กล่าวคือ

๑) การพัฒนาลายผ้า

(๑) รวบรวมและพลิกฟื้นการทอผ้าลายโบราณที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวไทพวนหินปักจนได้ลายครบทั้ง ๑๘ ลาย

(๒) นำลายโบราณเป็นฐานในการพัฒนาลายใหม่ๆ เช่น นำลายขาเป็ย ลายมะต๋ม และลายเอื้อ มาทอรวมกัน

(๓) ดูแบบอย่างผ้าไหมแล้วนำมาผสมผสานเป็นลายใหม่ๆ เช่น ลายนกยูง เป็นต้น

นอกจากนั้น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเพ็ญศรี ม่วงศิลป์ ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถ เป็นพิเศษในการมัดหมี่และย้อมสีเป็นลายต่างๆ ได้ทดลองดัดแปลงลายต่างๆ และมีบางกรณี ที่มัดผิดแต่เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าสวยดี ก็ได้ทดลองพัฒนาเป็นลายใหม่ๆ ขึ้นด้วย

๒) การพัฒนาการย้อมสี

ภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทยพวนหินปักจะใช้การย้อมสีจากวัสดุ ธรรมชาติ เช่น มะเกลือ ประดู่ แก่นขนุน ครั่ง เป็นต้น ซึ่งจะให้สีที่ไม่สด ไม่คงที่ ไม่ทนทาน ตก และซีดได้ง่าย ต่อมาพ่อค้าและหน่วยราชการมาแนะนำให้ใช้สีเคมี ทำให้ได้สีที่คงที่ ย้อมติดง่าย สดใส และไม่ตกซีด เมื่อทอจำหน่ายในหมู่บ้านชาวบ้านส่วนใหญ่จะชอบสีที่สด “ชาวบ้านจะชอบใส่ เขียว ใส่แดง สด ๆ” แต่เมื่อทอจำหน่ายตลาดนอกชุมชน (คนในเมือง/คนกรุงเทพฯ) จะไม่ชอบ “คนกรุงเทพฯไม่ชอบสีแฉัด ๆ” ดังนั้นผู้ใหญ่วนิดา รักพรหม จึงใช้ความรู้จากการเรียนหนังสือที่ วิทยาลัยเทคนิคลพบุรีที่ได้เรียนเกี่ยวกับแม่สีและเทคนิคการผสมสี จึงได้พัฒนาเทคนิค “การเบรก สี” และ “การข่มลาย” มาช่วยทำให้ได้สีที่ไม่สดเกินไป เช่น ถ้าขึ้นด้ายยืนเป็นสีแดง ด้ายพุ่งจะทอ ด้วยสีน้ำตาล หรือสีดำ เป็นต้น รวมทั้งการทดลองใช้สีใหม่ๆ ในการให้ลาย แต่คนทอ (ซึ่งเป็น ชาวบ้าน) มักจะบ่นว่าไม่สวย แต่จำหน่ายได้ในตลาดนอกชุมชน

๒.๒.๔ ลูกค้า

การที่ผ้ามัดหมี่หินปักเป็นที่รู้จักและมีลูกค้าจำนวนมาก (ขณะนี้ทอไม่ทัน ความต้องการ) บางครั้งลูกค้า (ทั้งที่เป็นคนใช้ คนซื้อเป็นของฝาก พ่อค้าคนกลาง หรือหน่วยงาน ต่างๆ) ก็เป็นผู้กำหนด หรือบอกความต้องการว่าอยากได้ลายแบบไหน สีอะไร ซึ่งทำให้เกิดการ พัฒนาลวดลาย และสีตามความต้องการของผู้ใช้ผ้าได้

“บางครั้งลูกค้าก็บอกว่าอยากได้ลายแบบไหน สีอะไร บางครั้งหน่วยงานก็มา สั่งให้ทำ เราก็ทำตามที่ลูกค้าสั่งได้ จะเป็นลายแบบไหน สีอะไรก็ได้...”

(วนิดา รักพรหม. สัมภาษณ์. ๒๕๕๕)

๒.๒.๕ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

ส่วนใหญ่ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก มีความชำนาญในการมัด ย้อมสี และทอผ้ามัดหมี่อยู่แล้ว เมื่อได้รับคำแนะนำ หรือเมื่อลูกค้าบ่น ก็ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ก็สามารถพัฒนาทั้งลวดลายและการย้อมสีให้เกิดลายใหม่ ๆ และได้สีใหม่ ๆ ขึ้นตลอดเวลา

“คนมัด คนย้อม คนทอ และคนที่ไปขายได้พูดคุยกันอยู่ประจำ เมื่อมีใครมาแนะนำ มาออกแบบให้ หรือลูกค้าบ่น ก็ได้แลกเปลี่ยนกัน เกิดการปรับปรุง วิธีการมัด การย้อม การให้สี ทำให้เกิดการพัฒนาลวดลายและสีใหม่ ๆ ขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้มีผ้าทอใหม่ ๆ ให้ลูกค้าได้เลือก...”

(วนิดา รักพรหม. สัมภาษณ์. ๒๕๕๔)

๒.๓ วิธีการพัฒนาและสร้างสรรค์ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก ส่วนใหญ่มีวิธีการพัฒนาและสร้างสรรค์ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ โดย

๒.๓.๑ การได้รับความรู้เพิ่มเติมจากการฝึกอบรมจากวิทยากรหรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่ให้การส่งเสริมสนับสนุนผ่านกระบวนการกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ในตำบล ด้านเทคนิคต่าง ๆ ที่ความรู้ด้านเทคนิคการมัด การย้อม และรูปแบบลวดลายผ้าใหม่ ๆ มาให้ทดลองทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากธกษ.ไหมไทย

๒.๓.๒ การศึกษาดูงานนอกสถานที่รวมถึงการได้มีโอกาสออกจากร้านค้าในโครงการต่าง ๆ ที่รัฐบาลหรือหน่วยงานอื่นจัดขึ้น เช่น งาน OTOP หรืองานภูมิปัญญาไทย งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เป็นต้น ทำให้ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเครือข่ายชุมชนอื่น ๆ แล้วนำมาประยุกต์ให้เข้ากับการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก

๒.๓.๓ การจัดทำมาตรฐานและการประกวดผ้ามัดหมี่ การจัดทำมาตรฐาน OTOP เป็นระดับต่าง ๆ (ดาว) การจัดทำมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สหกรณ์ เป็นต้น การประกวดผลิตภัณฑ์ชุมชน ของหน่วยงานและองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นสิ่งกระตุ้นให้ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักได้มีโอกาสแสดงความสามารถ พยายามคิดค้นลวดลายใหม่ด้วยตัวเองอยู่ทุกปี เป็นความท้าทายให้เกิดความพยายามที่จะพัฒนาสร้างสรรค์ลายผ้า ซึ่งนอกจากจะนำมาซึ่งชื่อเสียงและความภาคภูมิใจแล้ว ยังก่อให้เกิดรายได้ ทั้งจากเงินรางวัลและยอดขายผ้าทอที่จะตามมาในอนาคตอีกด้วย

๒.๔ ผลของการพัฒนา

การที่ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก ได้สืบทอดและพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากจะเป็นการสั่งสมประสบการณ์แล้ว ผลของการพัฒนายังก่อให้เกิดสิ่งดี ๆ อีกมาก เช่น

๑) เกิดการอนุรักษ์/สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้ามัดหมี่จากบรรพบุรุษและเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น

๒) ผ้าทอมัดหมี่ไทพวนหินปักมีคุณภาพและได้มาตรฐานมากยิ่งขึ้น ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับท้องถิ่น อำเภอ จังหวัด ประเทศ และต่างประเทศ

๓) การสร้างงาน สร้างรายได้จากการทำงานในท้องถิ่น (ไม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน) ให้กับคนในตำบลหินปักได้มากกว่า ๑๐๐ ครอบครัว สามารถจำหน่ายผ้ามัดหมี่ในรูปแบบต่าง ๆ (ทั้งผืนผ้าและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้ามัดหมี่) มากขึ้น นำไปสู่การสร้างเศรษฐกิจชุมชนทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น

๔) กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ทั้ง ๔ กลุ่ม มีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ มีการขยายสมาชิกให้ครอบคลุมได้ทั้งตำบล และยังเชื่อมโยงเครือข่ายกับตำบล อำเภอ และจังหวัดอื่นๆ

๕) ได้รับรางวัลและสร้างชื่อเสียงให้กับตำบลหินปัก และไทพวนให้เป็นที่รู้จักและยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับท้องถิ่น อำเภอ จังหวัด ประเทศ และต่างประเทศ

เป็นต้น

๒.๕ รางวัลที่ได้รับ

ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก และกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักได้พัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักจนสามารถได้รับรางวัลต่างๆ จำนวนมาก เช่น

๑) การประกวดผลิตภัณฑ์ดีเด่นจังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๕๕ จากคณะอนุกรรมการ OTOP จังหวัดลพบุรี ร่วมกับธนาคารนครหลวงไทย จำกัด (มหาชน)

๒) การประกวดผลิตภัณฑ์ดีเด่น ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดหมี่ ๔ ตะกอก (ลายกำแพงแก้ว) จาก คณะอนุกรรมการ OTOP จังหวัดลพบุรี ปี ๒๕๕๕

๓) มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน มผช. ๑๗(๑)/๒๕๕๖

๔) การประกวดแต่งผ้าไทยอย่างไรให้งาม ประเภทผ้าไทย สไตส์แฟชั่น (ชุดกลางวัน) ปี ๒๕๕๖

๕) รางวัลชนะเลิศประกวดนวัตกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น (ผ้าทอมัดหมี่) ปี พ.ศ.๒๕๕๖

๖) การคัดสรรสุดยอด OTOP ระดับ ๕ ดาว ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ ๒๕๕๒ ๒๕๕๓ จากกรมการพัฒนาชุมชน

๗) ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมดีเด่น ระดับจังหวัด ปี ๒๕๕๑

๘) รางวัลหมู่บ้านหัตถกรรมดีเด่น ประจำปี ๒๕๕๓

๙) รางวัลหมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น ปี ๒๕๕๓ จากมูลนิธิหม่อมงามจิตร์

๑๐) รางวัลชนะเลิศลายดอกพิกุล จากจังหวัดลพบุรี (ส่งนามร้านสี่แซแพรรณ)

๑๑) ประกวดผ้าลายโบราณ จากพาณิชย์จังหวัดลพบุรี

๑๒) สินค้ามาตรฐานสหกรณ์

เป็นต้น

๓. การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

๓.๑ มูลเหตุจูงใจให้สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักส่วนใหญ่ให้ข้อมูลว่าการทอผ้ามัดหมี่เป็นอาชีพที่สามารถทำรายได้ให้กับชาวบ้านเป็นมูลเหตุจูงใจให้สืบทอด เพราะปัจจุบันการทอผ้ามัดหมี่ในแต่ละครอบครัวจะทอเพื่อขายมากกว่าที่จะใช้สอยเองซึ่งจะทอเป็นจำนวนมาก การทอผ้ามัดหมี่ได้กลายเป็นอาชีพที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นและมีรายได้ของครอบครัวก็จะเพิ่มขึ้นตามด้วย ทำให้เห็นคุณค่าของการทอผ้ามัดหมี่

ความภาคภูมิใจและการสร้างชื่อเสียงให้กับท้องถิ่น เป็นอีกมูลเหตุหนึ่งที่จูงใจให้สืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก ป้าบุญเลิศ ทองแท้ ป้าทองล้วน ธารสัมฤทธิ์ และคนอื่นๆ ล้วนแต่มีความภาคภูมิใจที่ได้รับเชิญเป็นวิทยากร นอกจากนั้นผ้าทอมัดหมี่ยังได้สร้างชื่อเสียงให้กับไทพวน และตำบลหินปัก ทำให้ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักทุกคนในฐานะผู้ที่ทอผ้ามัดหมี่มาอย่างต่อเนื่องเกิดความภาคภูมิใจ

๓.๒ วิธีการสืบทอด

วิธีการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะ กล่าวคือ

๓.๒.๑ การสืบทอดในครอบครัว ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักส่วนใหญ่ใช้วิธีการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักด้วยวิธีเดียวกับที่ได้เรียนรู้มาจากแม่ ย่า ยาย คือ การลงมือทำจริงสืบทอดให้บุตรหลาน ญาติพี่น้องผ่านกระบวนการทางครอบครัว การทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในครอบครัวทำให้เกิดการเรียนรู้ตามไปด้วย โดยแม่ก็จะให้ลงมือจริงเลยเพราะเป็นขั้นตอนที่ไม่ยากและคอยให้คำชี้แนะไปด้วย ไม่ต้องมีทฤษฎีอะไรมากมาย ทำไปถามไปหรือให้ทำในขั้นตอนที่เหมาะสมกับลูกหลานเอง แต่จะเน้นการทอผ้าที่มีผลทางเศรษฐกิจเป็นที่นิยมของท้องตลาด โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ ส่วนผ้าขาวม้า ผ้าโสร่งจะมีการทอน้อยลง

๓.๒.๒ การสืบทอดโดยกระบวนการกลุ่ม เป็นอีกวิธีการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักที่เหมาะสมกับกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักในปัจจุบัน เพราะเกือบทุกคนเป็นสมาชิกของกลุ่มทอผ้า (กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง) และเป็นการเน้นการทอผ้ามัดหมี่เพื่อการจำหน่าย มีการรวมกลุ่มกัน มีการแบ่งกันทำงาน (ตามหน้าที่ บางคนมัดหมี่ ย้อมสี บางคนทอผ้า บางคนจัดการเรื่องการขาย การออกร้านในงานต่าง ๆ เป็นต้น) ร่วมแบ่งปันผลกำไร และยังร่วมรับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้น ต่อรองกับพ่อค้าคนกลางได้เมื่อสร้างความเข้มแข็งในกลุ่มแล้วจะมีการขยายเครือข่ายให้มากขึ้น ดังนั้น การสืบทอดและพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การให้คำชี้แนะซึ่งกันและกัน ชักถาม ร่วมกันให้คำชี้แนะบอกเล่าต่อ หรือการช่วยดูแลคอยให้คำชี้แนะจนสามารถมั่นใจและทำเองได้ หรือมีการสอบถามทางโทรศัพท์เพิ่มเติม หรือการสาธิตพร้อมคำอธิบายไปพร้อมกัน

๓.๒.๓ การสืบทอดผ่านระบบการศึกษา/อบรม โดยผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักได้รับเชิญเป็นวิทยากรบรรยายและสาธิตการทอผ้ามัดหมี่ในชั้นตอนต่างๆ ในโครงการของการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน เป็นต้น ทั้งในตำบลหินปักในอำเภอบ้านหมี่ (เช่น กลุ่มแม่บ้านหนองแก ตำบลหนองเมือง กลุ่มแม่บ้านบ้านโป่ง กลุ่มแม่บ้านไผ่ใหญ่ ตำบลไผ่ใหญ่ กลุ่มแม่บ้านวัดวังเหนือ ตำบลบางกะพี้ กลุ่มแม่บ้านหนองโพธิ์ ตำบลหนองกระเบียน กลุ่มแม่บ้านบ้านทราย ตำบลบ้านทราย กลุ่มแม่บ้านตำบลซอนม่วง เป็นต้น) ในจังหวัดลพบุรี (เช่น กลุ่มแม่บ้าน ปจว. จังหวัดลพบุรี กลุ่มแม่บ้านบ้านถนนแค อำเภอเมืองลพบุรี กลุ่มแม่บ้านอำเภอลำสนธิ กลุ่มแม่บ้านตำบลสระโบสถ์ อำเภอสระโบสถ์ กลุ่มแม่บ้านตำบลโคกสูง อำเภอพัฒนานิคม เป็นต้น) และในต่างจังหวัด (เช่น กลุ่มแม่บ้านตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ กลุ่มแม่บ้านจังหวัดสุพรรณบุรี กลุ่มแม่บ้าน อำเภอกระสังข์ จังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มแม่บ้าน ตำบลเกาะหวาย ตำบลท่าเรือ อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เป็นต้น)

นอกจากนี้ยังมีนักเรียนจากโรงเรียนปิยะบุตร (โรงเรียนมัธยมในอำเภอบ้านหมี่ ห่างออกไปประมาณ ๔ กิโลเมตร) และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี และโรงเรียนอาชีวศึกษาในจังหวัดลพบุรีมาเรียนรู้และทำรายงานประกอบการเรียนบ้าง นาน ๆ ครั้ง

รายละเอียดดังตาราง ๖

ตาราง ๖ วิธีการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวน
หินปัก

ผู้ทรงภูมิปัญญา การทอผ้ามัดหมี่	การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่		
	ประสบการณ์ (ปี)	วิธีการสำคัญ	ผู้รับการสืบทอด
๑. นางสมบัติ ไตรธรรม	๒๖	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน	สมาชิกกลุ่ม
๒. นางทองลั่น ธารสัมฤทธิ์	๖๑	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน	๑.นางสะออง อ่อนละมัย
๓. นางสาวทองเนียม พรรณา	๒๐	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. นางฉวี สดสอน ๒. กลุ่มแม่บ้านตำบลสระโบสถ์ ๓. กลุ่มแม่บ้านตำบลขอนแก่น
๔. นางสมบัติ รักญาติ	๖๓	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. นางประคอง บุญหนุน ๒. นางชุน สวมทอง ๓. นางสมศรี ศิริพันธ์ ๔. นางเลื่อน อินทร์จำปา ๕. นางทองลั่น ธารสัมฤทธิ์ ๖. กลุ่มแม่บ้านหนองแก ๗. หนองเมือง อ.บ้านหมี่ ๘. กลุ่มแม่บ้านตากฟ้า จ.นครสวรรค์ ๙. กลุ่มแม่บ้านจังหวัด สุพรรณบุรี ๑๐. กลุ่มแม่บ้านบ้านโป่ง ๑๑. ไร่ใหญ่ อ.บ้านหมี่ ๑๒. กลุ่มแม่บ้านจังหวัด นครนายก
๕. นางทัศนีย์ งามสมบัติ	๓๕	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑๑. กลุ่มแม่บ้าน ปจว. จ.ลพบุรี ๑. นางรัชณี สีใส ๒. นางประสิทธิ์ ปัญญาหอม ๓. กลุ่มแม่บ้านวัดวังเหนือ ๔. บางกะพ้อ อ.บ้านหมี่ ๕. กลุ่มแม่บ้านบ้านหนองแก ๖. หนองเมือง อ.บ้านหมี่

ตาราง ๖ (ต่อ)

ผู้ทรงภูมิปัญญา การทอผ้ามัดหมี่	การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่		
	ประสบการณ์ (ปี)	วิธีการสำคัญ	ผู้รับการสืบทอด
๖. นางสนิท ชุมเงิน	๓๕	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. นางสมควร ศิริเวช ๒. นางเวียง พรรณนา ๓. นางสุจินดา ชำจิตร ๔. นางประไพ พรรณนา ๕. นางอาจ สืบสอน ๖. กลุ่มแม่บ้าน อ.กระสังข์ จ.บุรีรัมย์ (กรมพัฒนาฝีมือ แรงงาน) ๗. กลุ่มแม่บ้านวัดวังเหนือ ๘. บางกะพี อ.บ้านหมี่ ๘. กลุ่มแม่บ้าน ต.เกาะหวาย /ต.ท่าเรือ อ.ปากพลี จ.นครนายก ๙. กลุ่มแม่บ้านบ้านถนนแค อ.เมืองลพบุรี ๑๐. กลุ่มแม่บ้าน อ.ลำสนธิ ๑๑. กลุ่มแม่บ้านหนองโพธิ์ ต.หนองกระเปียน อ.บ้านหมี่ ๑๒. กลุ่มแม่บ้านบ้านทราย ต.บ้านทราย อ.บ้านหมี่ ๑๓. กลุ่มแม่บ้านไผ่ใหญ่ ต.ไผ่ใหญ่ อ.บ้านหมี่ ๑๔. กลุ่มแม่บ้านตากฟ้า อ.ตากฟ้า จ.นครสวรรค์
๗. นางกาญจนา เลี้ยงถนอม	๒๖	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. กลุ่มแม่บ้าน ต.โคกสูง อ.พัฒนานิคม (๑. นางสาววย ๒. นางหวีต ๓. นางเล็ก) ๔. กลุ่มแม่บ้านอำเภอโคกเจริญ (ประมาณ ๑๐ ปี) สอนเกี่ยวกับการ การทอผ้ามัดหมี่ การขึ้นด้ายยืน การเก็บตะกอ
๘. นางสาวรม มีมั่งคั่ง	๒๔	สืบทอดกันในครัวเรือน/ ชุมชน	สมาชิกกลุ่ม

ตาราง ๖ (ต่อ)

ผู้ทรงภูมิปัญญา การทอผ้ามัดหมี่	การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่		
	ประสบการณ์ (ปี)	วิธีการสำคัญ	ผู้รับการสืบทอด
๙. นางวนิดา รักพรหม	๑๐	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. นางเพ็ญศรี ม่วงศิลป์ ๒. นางสาวสายสมร เมณฑอง ๓. นางทองสุข มาลัยกรอง ๔. นางทองเอียด นานอก ๕. นางลาวัลย์ สุนทร ๖. นางจิระนันท์ เสี่ยงมจิตร ๗. นางบุญมา ประจงเก็บ ๘. นางลำเพลิน โยธราช ๙. นางลำพิ่ง สันหนองเมือง ๑๐. นางรัตนา รักษาทรัพย์ ๑๑. นางสมพร กระจ่างจันทร์ ๑๒. นางละม่อม พานทอง
๑๐. นางทองเอียด นานอก	๑๒	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. นางลำเพลิน โยธราช
๑๑. นางบุญมา บรรจงเก็บ	๒๗	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. นางสาวเพ็ญแข ประจงเก็บ ๒. นางดารา กุสุมานันท์ ๓. นางสาวฝน ทุมประดิษฐ์ ๔. นางสาวสายสมร เมณฑอง ๕. นางสมพร กระจ่างจันทร์
๑๒. นางเพ็ญศรี ม่วงศิลป์	๗	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	สมาชิกกลุ่ม
๑๓. นางณิชากร ลาวัลย์	๑๗	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. นายพูน ลาวัลย์
๑๔. นางสาวรัตนา ประมูล	๒๐	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	สมาชิกกลุ่ม
๑๕. นางทองสุข มาลัยกรอง	๒๗	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. นางพิสมัย หวังผล ๒. นางเศวตรี ฉิมพาลี

ตาราง ๖ (ต่อ)

ผู้ทรงภูมิปัญญา การทอผ้ามัดหมี่	การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่		
	ประสบการณ์ (ปี)	วิธีการสำคัญ	ผู้รับการสืบทอด
๑๖. นางบุญโสภณ ไตรธรรม	๓๐	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. นางทองสุข มาลัยกรอง ๒. นางอุไร ทำทัน ๓. นางจันทร์ ม่วงศิลป์ ๔. นางฤทธิ หวังผล ๕. นางพิสมัย หวังผล ๖. นางประยงค์ ใจหนักแน่น ๗. นางสาวณัฏฐ์ วงพลอย ๘. นางทวิ แผ่นทอง
๑๗. นางพรทิพย์ แคนทอง	๑๐	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	สมาชิกกลุ่ม
๑๘. นางสาวราญ แคนทอง	๑๒	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	นางพรทิพย์ แคนทอง
๑๙. นางอุษา อ่อนละมัย	๑๔	สืบทอดกันในครัวเรือน/ กลุ่ม/ชุมชน/การเป็น วิทยากร	๑. นางสงกรานต์ แก้วรัตน์ ๒. นางทองคำ แก้วล้อม ๓. นางสมส่วน พลทวี ๔. นางอำไพ แดงมณี ๕. นางพิมพ์ประภา วงศ์พลอย ๖. นางทองพูล จันทปัส

๓.๓ ผู้รับการสืบทอด

๓.๓.๑ บุตรหลานของผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก ซึ่งได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่โดยตรงตามวิถีของครอบครัว เช่น ลูกสาวผู้ช่วยเพ็ญศรี ม่วงศิลป์ (อายุ ๒๑ ปี ช่วยแม่มัดหมี่ ย้อมสีจนทำได้ดี) หลานผู้ใหญ่วนิดา รักพรหม (อายุ ๓๔ ปี เรียนหนังสือจนจบปริญญาตรี แต่กลับมาช่วยผู้ใหญ่วนิดาจนทำได้เก่งมากทอผ้ามัดหมี่ได้วันละ ๑ ผืน) เป็นต้น

๓.๓.๒ สมาชิกกลุ่ม โดยผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก ได้สืบทอดให้กับสมาชิกกลุ่ม เช่น

๑) นางสมบัติ รักญาติ กลุ่มบ้านสหกรณ์ ได้ถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่ม เช่น นางประคอง บุญหนุน นางซุน สวมทอง นางสมศรี ศิริพันธ์ นางเลื่อน อินทร์จำปา นางทองล้วน ธารสัมฤทธิ์ เป็นต้น

๒) นางสนธิท ขุมเงินกลุ่มแม่บ้านสหกรณ์ ได้ถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่ม เช่น นางสมควร ศิริเวช นางเวียง พรรณนา นางสุจินดา ขำขจิตร์ นางประไพ พรรณนา นางอาจ สืบสอน เป็นต้น

๓) นางวนิดา รักพรม กลุ่มสตรีอาสาไทพวน ได้ถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่ม เช่น นางเพ็ญศรี ม่วงศิลป์ นางสาวสายสมร เมณฑอง นางทองสุข มาลัยกรอง นางทองเย็น นานอก นางลาวีลย์ สุนทร นางจิระนันท์ เสงี่ยมจิตร นางบุญมา ประจงเก็บ นางลำเพลิน โยธาราช นางลำพึง สันหนองเมือง นางรัตนา รักษาทรัพย์ นางสมพร กระจ่างจันทร์ และนางละม่อม พานทอง เป็นต้น

๔) นางบุญโสภณ ไตรธรรม กลุ่มสตรีอาสาไทพวน ได้ถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่ม เช่น นางทองสุข มาลัยกรอง นางอุไร ทำทัน นางจันทร์มา ม่วงศิลป์ นางฤทธิ์ หวังผล นางพิสมัย หวังผล นางประยงค์ ใจหนักแน่น นางสาวณัฏ วงพลอย และนางทวี แผ่นทอง เป็นต้น

๕) นางอุษา อ่อนละมัย กลุ่มแม่บ้านเกษตร ได้ถ่ายทอดให้สมาชิกในกลุ่ม เช่น นางสงกรานต์ แก้วรัตน์ นางทองคำ แก้วล้อม นางสมส่วน พลทวี นางอำไพ แดงมณี นางพิมพ์ประภา วงศ์พลอย และ นางทองพูล จันทปัส เป็นต้น

๓.๔ เนื้อหาที่สืบทอด ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักแบ่งเนื้อหาการ สืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ออกเป็น ๒ ประเด็นหลัก คือ การมัดหมี่และการย้อมสี และการทอผ้า มัดหมี่ ดังนี้

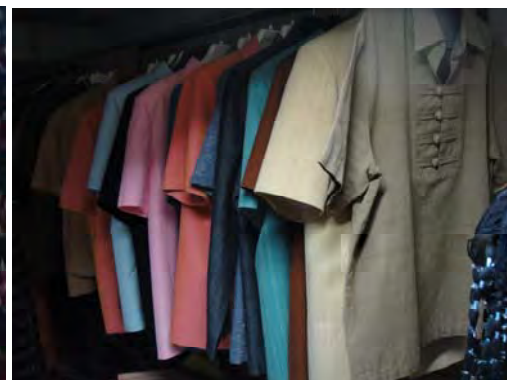
๓.๔.๑ การมัดหมี่และการย้อมสี ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปัก ส่วนใหญ่ ได้สืบทอดการมัดหมี่และการย้อมสี ดังนี้

๑) ลวดลายหมี่ มีการสืบทอดทั้งลวดลายดั้งเดิม (ได้แก่ ลายขาเป๋ย ลาย เอื้อง ลายปลาชิว ลายปล้องอ้อย ลายเงือกน้อย ลายโคมไฟ ลายมะจับ ลายมะตุ้ม ลายเอื้องโงม (โพรง) ลายผักแว่น ลายดอกแก้ว ลายหัวปลี ลายขอ ลายร้าย ลายบัวสี ลายเอื้องซด (ซ้อน) ลาย เต้าน้อย และลาย) และลวดลายใหม่ (ลายประยุกต์) เช่น ลายหมี่ขยาย ลายบัวคว่ำบัวหงาย ลาย ดอกพิกุล ลายดอกแก้ว ลายหมี่อินดิอีน้อย ลายหมี่หัวโลด (ลายที่ทอด้วยหมี่ทั้งฝืน) ลายข้าว หลามตัด ลายตะวันลับฟ้า ลายผสมผสาน ลายนาคน้อย ลายหมี่บัวเครือ ลายหมี่โคมตั้ง ลายดอก ผักแว่น ลายกระจับจวบ ลายน้ำไหล ลายหม่าตุ้มโพธิ์ศรี ลายขยุ่มดินหมา ลายแมงมุม ลายนกยูง ลายชอดอกแก้ว ลายศรนารายณ์ ลายดอกทานตะวัน ลายหมี่ข้าวสาร ลายกำแพงเมืองจีน ลายจั่ว ลายจั่วปัก ลายดอกกล้วย ลายดาวล้อมเดือน เป็นต้น

๒) การย้อมสี มีการใช้สีเคมีเป็นส่วนใหญ่เพราะทอผ้ามัดหมี่มัดหมี่ จะมี ส่วนผสมงลิ้น น้ายาล้างสี น้ายาฟอกมาช่วยในเทคนิคการย้อมเพื่อให้ได้สีที่หลากหลายสวยงาม ส่วนสีธรรมชาติมีการนำพืชที่มีในท้องถิ่นมาใช้ในการย้อมไหม เช่น มะเกลือ ขี้เหล็ก ใบหูกวาด ดอกอัญชัน เป็นต้น รวมทั้งการมัดหมี่ย้อมสีเดียว เช่น ลายขาว-ดำ สีบานเย็น สีแดงสด และสี เหลืองมะนาว เป็นต้น

๓.๔.๒ การทอผ้ามัดหมี่ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักส่วนใหญ่ ได้สืบทอดการทอผ้ามัดหมี่และการทอผ้าพื้น ผ้าห่ม และผ้าขาวม้า

๓.๔.๓ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้ามัดหมี่ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนหินปักส่วนใหญ่ ได้สืบทอดการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้ามัดหมี่ เป็นกระเป๋า หมอน พูก ผ้าปูโต๊ะ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าปูที่นอน ผ้าคลุมโทรทัศน์ และเสื่อผ้า เป็นต้น

บทที่ ๕

สรุป สังเคราะห์ อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ (phenomenon) ทางสังคม ซึ่งได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ พัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญา เพื่อตอบคำถามการวิจัย (research question) ว่ากระบวนการเรียนรู้ การพัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักเป็นอย่างไร โดยมีบทสรุปและสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ดังนี้

สรุปการวิจัย

๑. คำถามในการวิจัย

๑.๑ บริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ คืออะไร

๑.๒ กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นอย่างไร

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมวัฒนธรรมของบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) มาใช้ในการดำเนินการวิจัย โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑ กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ๒ กลุ่ม สำคัญ คือ

๓.๑.๑ ประชาชน/ผู้รู้ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น (ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ) ชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ที่ได้จากการสุ่มแบบ snow-ball จำนวน ๑๕ คน

๓.๑.๒ ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ที่ได้จากการสุ่มแบบ snow-ball จำนวน ๑๙ คน

๓.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ประยุกต์ใช้การศึกษภาคสนาม (field study) โดยเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยวิธีการ ดังนี้

- ๓.๒.๑ การสำรวจชุมชน (community survey)
- ๓.๒.๒ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview)
- ๓.๒.๓ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation)
- ๓.๒.๔ การประชุมกลุ่มเฉพาะ (focus group discussion)
- ๓.๒.๕ การศึกษาจากเอกสาร (documentary research)

๓.๓ การตรวจสอบข้อมูล

เพื่อให้มั่นใจว่าในการวิจัยครั้งนี้ได้ข้อมูลที่ต้องการ ชัดเจน และครบถ้วนสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ทั้งหมดตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ด้านข้อมูล (data triangulation) และด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) ประกอบกับตรวจสอบข้อมูลแบบสรุปสะสม (collective summarization)

๓.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content Analysis) แบบสร้างข้อสรุป โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (typological analysis) ตามวัตถุประสงค์และกรอบการวิจัย เป็นหลัก ดังนี้

๓.๔.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคม/วัฒนธรรมของบ้านหินปึกที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ส่งผลให้ภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ดำรงอยู่ถึงปัจจุบัน ได้แก่

๑) ฐานเศรษฐกิจของชุมชนบ้านหินปึก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ซึ่งประกอบด้วย ๑) ทรัพยากรบุคคล ๒) ทรัพยากรธรรมชาติ ๓) ศักยภาพและเทคโนโลยีจากภายนอก ๔) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ๕) สุขภาวะชุมชน และ ๖) ปัจจัยและข้อจำกัดอื่นๆ

๒) ทุนทางวัฒนธรรมไทพวนบ้านหินปึก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ประกอบด้วย ๑) วัฒนธรรมการเรียนรู้ ๒) วัฒนธรรมการทำงาน ๓) วัฒนธรรมการผลิต/บริโภค ๔) จิตสำนึกของคน/ท้องถิ่น/สาธารณะ ๕) จริยธรรม/ธรรมาภิบาล และ ๖) วิถีวัฒนธรรมเชิงรูปธรรม

๓.๔.๒ กระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ มูลเหตุจูงใจให้เรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ ผู้สอนการทอผ้า เนื้อหาที่เรียนรู้

๓.๔.๓ การพัฒนาสร้างสรรค์ผลงาน ได้แก่ วิธีการพัฒนา ผลของการพัฒนารางวัลที่ได้รับเกี่ยวกับผ้ามัดหมี่

๓.๔.๔ การสืบทอด ได้แก่ มูลเหตุจูงใจให้สืบทอด วิธีการสืบทอด ผู้รับการสืบทอด เนื้อหาที่สืบทอด

บทสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ภาพ ๑ บทสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยนี้ทำให้ความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ พัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญา จนสามารถตอบคำถามการวิจัยได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ การพัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักเป็นอย่างไร ดัง บทสรุปและสังเคราะห์ดังกล่าวข้างต้นนั้น สามารถนำสู่การอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

๑. จากผลการวิจัยที่พบว่าผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ชาวไทพวนหินปักได้สั่งสม ประสบการณ์ที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้าจากบรรพบุรุษและเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งได้เล็งเห็นถึงคุณค่าในความงามของผ้าที่ทอและต้องการอนุรักษ์ไว้ซึ่งภูมิปัญญาของชาวไทพวน และได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ไทพวนขึ้น ๔ กลุ่มเพื่อร่วมกันในการอนุรักษ์ สืบทอด และพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนให้คงอยู่และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องนั้นเป็นการดำเนินการ ตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ให้ความสำคัญภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งใน ด้านการอนุรักษ์และการฟื้นฟู ดังปรากฏในมาตรา ๖๖ “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน” อีกทั้งยังเป็นการปฏิบัติตาม หน้าที่ของชนชาวไทยตามที่ได้กำหนดไว้ในหมวด ๔ หน้าที่ของชนชาวไทย มาตรา ๗๓ ว่า “บุคคล มีหน้าที่... พิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และ สิ่งแวดล้อม ..”

๒. จากผลการวิจัยที่พบว่าหน่วยราชการต่าง ๆ เช่น จังหวัดลพบุรี สำนักงานพัฒนา ชุมชนจังหวัด สำนักงานสภรณ์จังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี องค์การบริหารส่วนตำบลหินปัก เป็นต้น ได้ส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้ทรงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ชาวไทพวนหินปักได้สั่งสมประสบการณ์ที่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้าจาก บรรพบุรุษและเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งยังได้เล็งเห็นถึงคุณค่าในความงามของผ้าที่ทอและ ต้องการอนุรักษ์ สืบทอด และพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ไทพวนให้คงอยู่และพัฒนาได้อย่าง ต่อเนื่องนั้นเป็นการดำเนินการตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ในหมวด ๕ แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ ๔ แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม มาตรา ๘๐ ว่า “รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม ใน (๖) ส่งเสริมและสนับสนุนความรู้รักสามัคคีและการเรียนรู้ ปลุก จิตสำนึก และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ตลอดจนค่านิยมอันดี งาม และภูมิปัญญาท้องถิ่น” และในส่วนที่ ๙ แนวนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน มาตรา ๘๖ ว่า “รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน ใน (๒) ส่งเสริมการประดิษฐ์ หรือการค้นคิดเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ รักษา และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งให้ความคุ้มครองทรัพยากรปัญญา”

๓. จากผลการวิจัยที่พบว่าวิธีการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก คือ การทำให้อู การสาธิตวิธีการ การสั่งสอน การบอกเล่า การแลกเปลี่ยนความรู้-ประสบการณ์ ระหว่างกัน นั้น สอดคล้องกับที่เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๔๐, หน้า ๔๐-๔๔) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาว่าเกิดจากการสร้างสรรค์ สัมผัสภูมิปัญญาเป็นตามแบบธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์ กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์แล้วสั่งสมไว้เป็นมรดกทางปัญญาจึงมีความสำคัญเทียบเท่าเคียงไหล่กับการเรียนรู้ด้วยวิทยาการก้าวหน้าด้วย และยังได้ประมวลกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาไว้ ๘ ประการ คือ ๑) การลองผิดลองถูก ๒) การลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง ๓) การสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (oral tradition) ๔) พิธีกรรม ๕) ศาสนา ๖) การแลกเปลี่ยนความรู้-ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่ม ๗) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) และ ๘) ครูพักลักจำ และยังสอดคล้องกับที่กาสัก เตชะชั้นหมาก (๒๕๔๕, หน้า ๑๐) ได้เสนอไว้ว่ากระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนมีความสามารถในการแสวงหา เลือกสรร กลั่นกรองและสั่งสมองค์ความรู้ทั้งที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม และความรู้ใหม่จากภายนอก แล้วนำมาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน และโดยมีกระบวนการเรียนรู้ดังนี้

๑) เป็นกระบวนการกลุ่ม ที่เกิดจากสมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์ วิเคราะห์ ตั้งคำถามหาคำตอบ และแนวทางเลือกในการดำเนินงาน ลงมือปฏิบัติ ประเมินการดำเนินงานและสรุปบทเรียนร่วมกัน ซึ่งทำให้เกิดภูมิปัญญาหมู่ (collective wisdom)

๒) จากการลงมือทำจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดจากการพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาสาเหตุและหาแนวทางแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นด้วยกระบวนการคิด-ทำ-ทบทวน-วิเคราะห์-ทำ ซึ่งจะส่งผลให้ได้ยกระดับความคิดและสั่งสมภูมิปัญญาไว้

๓) จากการแก้ปัญหาในชีวิตจริง ซึ่งเป็นความพยายามในการแก้ปัญหา และตอบสนองความต้องการในชีวิตจริงของท้องถิ่น จึงทำให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจและเรียนรู้ที่จะดำเนินงานได้

๔) เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ที่สมาชิกมีการติดต่อสื่อสารกัน ช่วยเหลือกัน มีความเอื้ออาทรสนใจที่จะมาร่วมกันดำเนินงานโดยใช้ทั้งการเชื่อมโยงเครือข่ายบุคคล และการใช้ช่องของการสื่อสารต่างๆ

๔. จากผลการวิจัยที่พบว่ากระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักวิธีการหลักคือการสืบทอดกันผ่านกระบวนการครอบครัว (ผู้สอน คือ ยาย/ย่า/แม่/พี่น้อง และผู้เรียน ได้แก่ ลูก/หลาน) และผ่านกลุ่มและชุมชน (ผู้สอนคือ หัวหน้ากลุ่ม หรือผู้รู้ในกลุ่ม และผู้เรียน ได้แก่ สมาชิกกลุ่ม /คนในชุมชน)นั้น เป็นวิธีการเช่นเดียวกับการเรียนรู้ของศิลปินแห่งชาติสองท่าน (คือ แสงดา บันลือสิทธิ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (ศิลปะการทอผ้า) ประจำปี ๒๕๒๙ และพยอม สีนะวัฒน์ ศิลปินแห่งชาติ สาขา

ทัศนศิลป์ (ศิลปะงานผ้า) ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐) (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๗, หน้า ๑๗๔-๑๗๗)ที่ครอบครัวซึ่งมีแม่ ยาย และญาติพี่น้องเป็นผู้ผลักดัน ทำให้เห็น หรือ การมีส่วนช่วยในกิจกรรมต่างๆ ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจให้ทำตาม จากการเรียนรู้จากยายก็เป็นการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่ง (ยาย) สู่อีกคนรุ่นหนึ่ง และยังสอดคล้องกับที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (๒๕๔๕, หน้า ๑๕-๑๗) ที่ได้เสนอว่า การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาไทยในอดีตและในปัจจุบันมีลักษณะหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ ๑) ครอบครัว การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาแห่งแรกเกิดขึ้นภายในครอบครัว จากพ่อแม่สู่ลูก จากพี่น้อง เครือญาติใกล้ชิดที่ถ่ายทอดให้กันและกัน เพื่อสืบทอดภูมิปัญญา ความรู้หลายอย่างจะไม่มี การเผยแพร่ให้ใครคนอื่น ถือว่าเป็น "มรดก" ของวงศ์ตระกูล อย่างไรก็ตาม มีหลาย ๆ อย่างที่ไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจนว่าเป็นการถ่ายทอดหรือเป็นการสืบทอด เพราะเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ๒) วัดและชุมชน วัดในอดีตเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นลานกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งกิจกรรมทางศาสนา ๓) องค์กรชุมชนและเครือข่าย เป็นศูนย์การเรียนรู้ใหม่ ของชุมชนจึงเกิดการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการการเรียนรู้ชุมชนเกิดองค์กรที่สมาชิกรวมตัวกันเพื่อเรียนรู้และจัดการทรัพยากร เกิดเป็นกลุ่มต่างๆ ตามประเด็น ตามความสนใจ ตามลักษณะของปัญหา ตามศักยภาพของพื้นที่แต่ละแห่ง

๕. จากผลการวิจัยที่พบว่าผลของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การพัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักนี้ นอกจากจะก่อให้เกิดการอนุรักษ์ และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของชาวไทพวนไว้แล้ว ยังเป็นการทำให้ผ้าทอมัดหมี่ไทพวนบ้านหินปักมีคุณภาพและได้มาตรฐานมากยิ่งขึ้น ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับท้องถิ่น อำเภอ จังหวัด ประเทศ และต่างประเทศ ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้จากการทำงานในท้องถิ่น (ไม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน) ให้กับคนในตำบลหินปักได้มากกว่า ๑๐๐ ครอบครัว สามารถจำหน่ายผ้ามัดหมี่ในรูปแบบต่างๆ (ทั้งผืนผ้าและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผ้ามัดหมี่) มากขึ้น นำไปสู่การสร้างเศรษฐกิจชุมชนทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ในขณะที่กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ทั้ง ๔ กลุ่ม มีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ มีการขยายสมาชิกให้ครอบคลุมได้ทั้งตำบล และยังเชื่อมโยงเครือข่ายกับตำบล อำเภอ และจังหวัดอื่น ๆ และยังได้รับรางวัลและสร้างชื่อเสียงให้กับตำบลหินปัก และไทพวนให้เป็นที่รู้จัก และยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับท้องถิ่น อำเภอ จังหวัด ประเทศ และต่างประเทศอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของประเวศ วะสี (๒๕๔๑, หน้า ๔๗-๖๗) ที่เสนอว่า ภูมิปัญญาที่มีความสำคัญที่เป็นเรื่องของคุณค่า จิตสำนึก ความรัก ความผูกพัน ที่มีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กับหลากหลายอาชีพเป็นทุนวัฒนธรรมที่สามารถเป็นจุดคนจับกับปัญหาต่างๆ ทางสังคมได้ ทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนทางจิตใจซึ่งบางครั้งการลงทุนในบางเรื่องใช้เวลาไปมากแต่ไม่ได้ใช้เงินเลย แต่เกิดขึ้นภายใต้กรอบวัฒนธรรมที่มีการบูรณาการทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง การพัฒนาด้วยทุนทางวัฒนธรรมจึงเป็นการดำรงชีวิตอย่างสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงกัน สังคมไทยมีภูมิปัญญาที่

หลากหลาย เช่น อาหารไทย ผักผลไม้ ผ้าทอพื้นเมือง และศิลปหัตถกรรม สิ่งเหล่านี้คือทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่สามารถนำมาพัฒนาให้เกิดผลทางเศรษฐกิจได้ สามารถเป็นพลังที่จะสานต่อไปในอนาคตได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยนี้ สามารถนำสู่การให้ข้อเสนอแนะเพื่อประโยชน์มากยิ่งขึ้น ดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

๑.๑ จากผลการวิจัยไม่พบว่ากระบวนการเรียนรู้ การพัฒนา และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักนี้มีการเรียนรู้ผ่านระบบการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน อย่างจริงจัง มีเพียงการให้นักเรียนมาเรียนรู้อย่างฉาบฉวยเป็นครั้งคราวเท่านั้น ดังนั้น สมควรที่ผู้เกี่ยวข้องจะได้พิจารณาแล้วจัดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการศึกษาอย่างจริงจัง เช่น การจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น การสร้างโอกาสให้เกิดการเรียนรู้กับครูภูมิปัญญา การจัดทำเป็นหนังสือเสริมการอ่าน เป็นต้น

๑.๒ จากผลการวิจัยพบว่าผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักมีภูมิปัญญาการย้อมสีธรรมชาติจากวัสดุในท้องถิ่น เช่น มะเกลือ แก่นขนุน ประดู่ ครั่ง เป็นต้น ประกอบกับการที่ ผศ. ปวีร์นุช พิริยเศรษฐ์ ภาควิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีได้เคยมาสอนเทคนิคการเลือก染料 การย้อมสีธรรมชาติให้คงทน และจากข้อมูลของผู้ใหญ่วันดา รักพรหม พบว่าผ้ามัดหมี่ที่ย้อมสีธรรมชาติตามภูมิปัญญาดั้งเดิมจะเป็นที่นิยม จำหน่ายได้ราคาดี แต่การผลิตผ้ามัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติตามภูมิปัญญาดั้งเดิมที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้ค่อนข้างน้อย ด้วยสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ เนื่องจากกระบวนการย้อมค่อนข้างยุ่งยาก ต้องย้อมซ้ำหลายครั้ง ใช้เวลานาน สีที่ได้ไม่ค่อยแน่นอน สีไม่สดใส ทำให้มีผู้ที่ทำน้อยลง ดังนั้น สมควรที่สถาบันทางวิชาการ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี เป็นต้น อาจวิจัยและพัฒนากรรมวิธีในการย้อมสีธรรมชาติให้ได้สีที่แน่นอน ย้อมติดง่าย และคงทน เพื่อมาเสริมต่อภูมิปัญญาการย้อมสีธรรมชาติแบบดั้งเดิมของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปักต่อไป

๒. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

ผลผลิต (output) จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถทำให้

๒.๑ ได้ทราบบริบทของชุมชนในมิติทุนทางสังคมของบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรีที่ส่งผลถึงภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่

๒.๒ ได้ทราบกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญให้กับหน่วยงานของรัฐ (เช่น จังหวัดลพบุรี สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดลพบุรี สำนักงานท้องถิ่นจังหวัดลพบุรี สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลพบุรี ประชาสัมพันธ์จังหวัดลพบุรี สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น) และสถาบันการศึกษา (มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี วิทยาลัยการ

อาชีพและอาชีวศึกษา โรงเรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาออกโรงเรียนและตาม อัยาศัย) นำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างโอกาส ส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ในท้องถิ่นและในจังหวัดลพบุรีที่อยู่ บนฐานของความรู้ (knowledge based) อย่างแท้จริง อันจะก่อให้เกิดความยั่งยืนจากการวิจัย และพัฒนาด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (ในการ วิจัยในโอกาสต่อไป) กล่าวคือ

๑) จัดกระบวนการ/กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้//เผยแพร่/พัฒนา/สืบทอดใน ลักษณะต่าง ๆ อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง เช่น

(๑) การนำเข้าสู่ระบบการศึกษาทั้งใน/นอกระบบโรงเรียน

(๒) การจัดตั้งกลุ่มสนใจ

(๓) การพิมพ์หนังสือ/การเผยแพร่ด้วยสื่อ/วิธีการต่าง ๆ อย่าง

หลากหลาย

(๔) อื่น ๆ (ตามความเหมาะสม)

๒) จัดพิพิธภัณฑ์/ศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของ ชาวไทพวนบ้านหินปักต่อไป

ซึ่งถ้าได้ดำเนินการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น (ultimate outcome) จะก่อให้เกิดความคุ้มค่าอย่างยิ่ง กล่าวคือ

๑) เกิดความรู้/ความเข้าใจในคุณค่า/ความสำคัญของวิถีชีวิต/ภูมิปัญญา/ ท้องถิ่น

๒) เกิดความรัก/ภาคภูมิใจร่วมกันของชุมชน/ท้องถิ่น/ชาติ ก่อให้เกิดพลัง และความเข้มแข็งทางสังคม/วัฒนธรรม

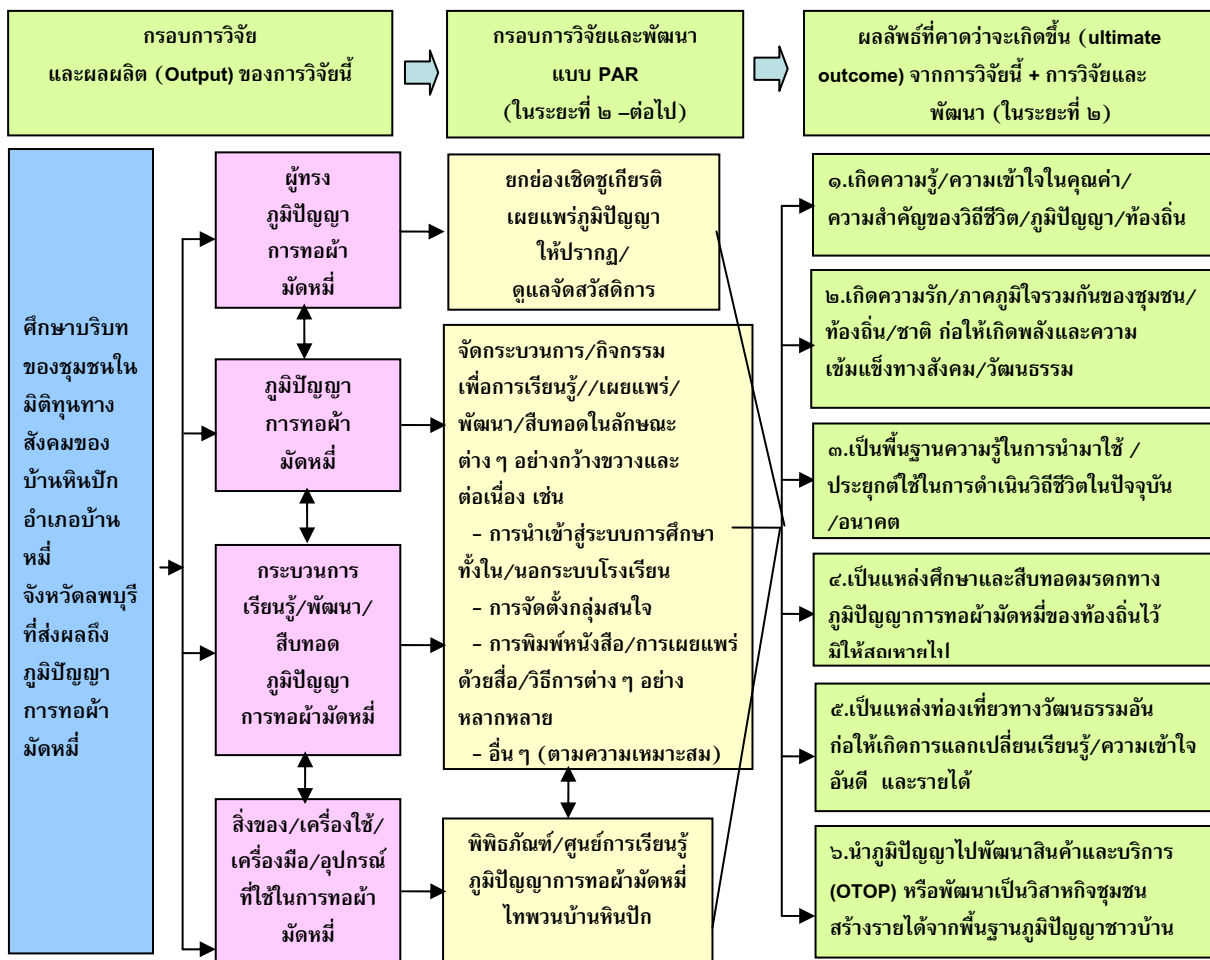
๓) เป็นพื้นฐานความรู้ในการนำมาใช้ /ประยุกต์ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตใน ปัจจุบัน/อนาคต

๔) เป็นแหล่งศึกษาและสืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของ ท้องถิ่นไว้มิให้สูญหายไป

๕) เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอันก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้/ ความเข้าใจอันดี และรายได้

๖) นำภูมิปัญญาไปพัฒนาสินค้าและบริการ (OTOP) หรือพัฒนาเป็นวิสาหกิจ ชุมชนสร้างรายได้จากพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้าน

ดังแสดงในภาพ ๒

ภาพ ๒ กรอบความคิดสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

บรรณานุกรม

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (๒๕๔๔). ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย. กรุงเทพฯ : ส.เอเชียเพลส.
- กาสัก เตชะชั้นหมาก. (๒๕๔๕). กระบวนการพัฒนาประชาสังคมสำหรับสภาวัฒนธรรมจังหวัด (สรุปผลจากการวิจัย). กรุงเทพฯ : กรมศาสนา.
- กรมศิลปากร. (๒๕๔๐). ฝ่าพื้นเมืองอีสาน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชนิดา ตั้งถาวรสิริกุล. (๒๕๔๑). สื่อสัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทบวงมหาวิทยาลัย. (๒๕๔๑). สวดลายบนผืนผ้าสืบสานภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : พรินต์โพร.
- ประเวศ วะสี. (๒๕๔๗). การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กองทุนส่งเสริมวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
_____. (มปป). กระบวนการทางปัญญา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) (๒๕๓๗). สืบสานวัฒนธรรมไทยบนฐานแห่งการศึกษาที่แท้. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (๒๕๔๓). ฝ่าทอพื้นเมืองในภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- มูลนิธิช่างหัตถศิลป์ไทย. (๒๕๓๙). ศิลปะผ้ามัดหมี่มัดหมี่. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- มูลนิธิภูมิปัญญา. (๒๕๓๖). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนา เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ลำเต็อน นามเทพ และวิฑูรย์ วังตาล (๒๕๔๐). กระบวนการเรียนรู้ในการเข้าสู่อาชีพธุรกิจผ้าทอมือของสตรีชนบทในภาคเหนือ. กรมวิชาการ. กระทรวงศึกษาธิการ.
- สีลาภรณ์ บัวสาย. (๒๕๔๗). พลังท้องถิ่น: บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๔). ภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : CURUS ลาดพร้าว.
- _____. (๒๕๓๗). ผ้าไทย. กรุงเทพฯ : CURUS ลาดพร้าว.
- _____. (๒๕๔๔) การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ภัคธรรรศ.
- _____. (๒๕๔๕). ผ้าไทย...สายใยแห่งภูมิปัญญา...สู่คุณค่าเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : CURUS ลาดพร้าว.

_____. (๒๕๔๕). **พลังท้องถิ่นในกระแสความเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (๒๕๔๑). **แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีด.

สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. (๒๕๔๒). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ : ครูสภาลาดพร้าว.

เสรี พงศ์พิศ. (๒๕๓๖). **บรรณาธิการ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนา (เล่ม ๑)**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.

สุภาพ พรหมนิยม.(๒๕๔๒). **ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอดผ้าไหมมัดหมี่มัดหมี่ของกลุ่มสตรีและผลกระทบต่อชุมชนชนบท : กรณีศึกษาตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์**. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สมศักดิ์ มากบุญ. (๒๕๔๔). **ภูมิปัญญาชาวบ้าน : กระบวนการเรียนรู้และแนวคิดในการจัดการศึกษาของผู้ทรงภูมิปัญญา จังหวัดลพบุรี**. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

เอกวิทย์ ณ ถกลาง. (๒๕๔๐). **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

_____. (๒๕๔๕). **ศักยภาพในทิวทัศน์**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (๒๕๔๔). **วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชนพลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อาภาภรณ์ จันทร์สมวงศ์.(๒๕๔๕). **การวิจัยเพื่อท้องถิ่นรากฐานแห่งพลังปัญญา**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.). เชียงใหม่. วนิดา เพรส.